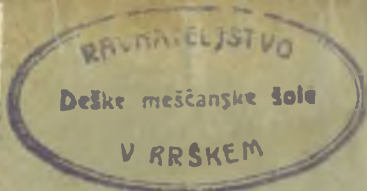

7294

51

Anton Kaspret

Zgodovina srednjega veka

za nižje razrede srednjih šol.

Cena 2 K.

V Ljubljani.

Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

2095.

✓
Yuv. St. 4894.

Zgodovina srednjega veka.

Po Fr. M. Mayerjevi knjigi

za

nižje razrede srednjih šol

priredil

Anton Kaspret,

c. kr. profesor prve državne gimnazije v Gradcu.

S 26. podobami.

Za uporabo pripuščeno z visokim c. kr. ministerijalnim odlokom z dne 24. marca 1898,
štev. 6081.

Cena trdo vezani knjigi 2 K, mehko vezani 1 K 60 h.

V Ljubljani.

Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

1897.

Ymw. stev. 7294

mg. VIII - 330

7.

31. VII. 1953.

dupl.

2095

7294/61

Vsebina.

	Stran		Stran
I. Utemeljitev germanskih držav.		3. Henrik IV. (1056—1106).	32
Vzhodnorimsko cesarstvo	1	<i>a)</i> Henrikova mladost in	
1. Sveti Severin	1	saška vojna	32
2. Odoaker in Teodorih Veliki	2	<i>b)</i> Boj za investituro	33
3. Cesar Justinijan	3	<i>c)</i> Vzhodna krajina v boju	
4. Langobardi. Alboin	6	za investituro	35
5. Franki. Klodvig	8	X. Prva križarska vojna	36
6. Franki. Karol Martel in		1. Kalifstva in kristj. narodi	36
Pipin Mali	9	<i>a)</i> Kalifstvo in kristjanski	
II. Krščanstvo na Nemškem	11	narodi na Španskem	36
III. Slovani	13	<i>b)</i> Arabsko kalifstvo	38
IV. Mohamed in kalifi	16	<i>c)</i> Krščanstvo v zapadnih	
V. Karol Veliki (768—814)	18	deželah	39
1. Karolove vojne	18	2. Prva križarska vojna. Got-	
2. Karol rimski cesar. Karo-		frid Bouillon (Bujón)	42
lova notranja vladala	20	XI. Nemška za prvih Staufovcev	45
3. Karolova osebnost. Njegova		1. Konrad III. (1138—1152).	45
smrt	22	<i>a)</i> Staufovci in Welfovci	45
4. Karolovi nasledniki	22	<i>b)</i> Druga križarska vojna	46
VI. Slovanski narodi	23	2. Friderik Rdečebradec	
VII. Alfred Veliki (871—901).	24	(1152—1190)	47
VIII. Nemčija za saških vladarjev	25	<i>a)</i> Sprava med Welfovci in	
1. Henrik I. (919—936)	25	Staufovci	47
2. Oton Veliki (936—973)	27	<i>b)</i> Boj z lombardskimi me-	
<i>a)</i> Oton utrdi kraljevsko		sti in papežem Alek-	
oblast	27	sandrom III.	47
<i>b)</i> Oton razširi državo in		<i>c)</i> Henrik Lev pregnan iz	
gre prvič v Italijo	28	države	49
<i>c)</i> Vojna z Madjari	28	<i>d)</i> Tretja križarska vojna.	
<i>d)</i> Otongre drugič in tretjič		Leopold V., vojvoda	
v Italijo	29	avstrijski	49
3. Oton II. (973—983)	29	XII. Papež Inocent III. Cesar Fri-	
4. Oton III. (983—1002)	30	derik II. Staufovci propadejo	51
IX. Nemčija za frankovskih vla-		1. Peta križarska vojna	51
darjev	31	2. Friderik II. in Babenber-	
1. Konrad II. (1024—1039)	31	govci	52
2. Henrik III. (1039—1056).	32	3. Naval Mongolov	54
		4. Staufovci propadejo	54

	Stran		Stran
XIII. Razmere za križarskih vojen	55	2. Vaclav (1378—1400) . . .	70
1. Poslednje križarske vojne.		<i>a)</i> Mesta in meščani . . .	70
Utemeljitev novih nem-		<i>b)</i> Habsburgovci za kralja	
ških redov	55	Vaclava	77
2. Viteštvo	55	3. Sigmund (1410—1437) . . .	78
<i>a)</i> Povitezitev	55	<i>a)</i> Sigmund in Osmanliji	78
<i>b)</i> Življenje v gradovih	56	<i>b)</i> Cerkveni zbor v Kost-	
<i>c)</i> Turnirji	57	nicah. Friderik s praz-	
3. Promet	58	nim žepom	80
XIV. Rudolf Habsburški (1273—		<i>c)</i> Husitski boji	83
1291)	59	XVII. Kralji iz rodovine habs-	
1. Medvladje	59	burške	83
2. Premisl Otakar	59	1. Albreht II. (1438—1439)	83
3. Rudolf Habsburški	60	2. Friderik III. (1440—1493)	84
4. Boj Rudolfov z Otakarjem	61	<i>a)</i> Bizantinsko cesarstvo	
5. Rudolfova smrt	62	razpade. Turki oble-	
XV. Nemška pod vladarji iz		gajo Belgrad	84
raznih rodovin	63	<i>b)</i> Friderik izgubi Češko	
1. Albert I. (1298—1308) . . .	63	in Ogrsko, a pridobi	
2. Henrik VII. Luxemburški		Burgundijo	85
(1308—1313)	64	<i>c)</i> Friderik III. in Matija	
3. Friderik Lepi Avstrijski		Korvin	86
(1314—1330) in Ludo-		<i>d)</i> Cesarja Friderika III.	
vik IV. Bavarec (1314—		poslednja leta	86
1347)	64	XVIII. Angleška in Francoska . . .	87
<i>a)</i> Boj za kraljevski pre-		1. Viljem Osvojitelj	87
stol	64	2. Bitka pri Crecyju	87
<i>b)</i> Albert II., avstrijski		3. Devica Orleanska	88
vojvoda	66	4. Angleška in Francoska	
<i>c)</i> Poslednja leta Ludo-		ob koncu srednjega veka	89
vikovega vladanja	68	XIX. Henrik Brodar. Kristof Ko-	
XVI. Luxemburgovci na nem-		lumb. Vasco de Gama	90
škem prestolu	68	1. Kolumb odkrije Ameriko	92
1. Karol IV. (1347—1378)	68	2. Portugalci v Indiji. Po-	
<i>a)</i> Karolovo vladanje na		slednja potovanja Ko-	
Českem in Nemškem	68	lumbova	93
<i>b)</i> Avstrijski vojvoda Ru-		XX. Izumki srednjega veka. Hu-	
dolf IV.	69	manizem	94
<i>c)</i> Ludovik Veliki, kralj		1. Strelni prah	94
ogrski	70	2. Tiskarstvo	96
		3. Humanizem	96

Zgodovina srednjega veka.

I. Utemeljitev germanskih držav. Vzhodnorimsko cesarstvo.

1. Sveti Severin.

V drugi polovici četrtega stoletja so pridrli iz Azije v Evropo divji *Huni* ter povzročili takozvano *preseljevanje narodov*. Germanski narode so prestopili mejo ter se razkropili po rimski državi. *Zapadni Gotje* so se po dolgem potovanju nastanili po južni Franciji; *Suevi*, *Alani* in *Vandali* pa so šli v Hispanijo. Odtod so se *Vandali* prepeljali l. 429. v Afriko in ustanovili ob severni afriški obali novo državo. *Burgundi* so se nastanili v Švici in po sosednjih pokrajinah Galije, *Franki* v severni Galiji, *Anglosasi* pa so utemeljili v Britaniji sedem kraljestev. V tem so se *Huni*, ki so bili povzročili te prevrate, naselili na Ogrskem; njih kralj *Atila*, imenovan *šiba božja*, je stoloval ob reki Tisi. Ko pa je po njegovi smrti l. 453. razpadla hunska država, so se podložni narode oslobodili in so nadlegovali rimsko državo. Sosebno so napadali rimske alpske provincije *Norik*, *Recijo* in *Vindelicijo*.

Nekdaj so bivali po teh deželah *Kelti*, toda rimsko gospostvo jih je bilo popolnoma poromanilo. Ščasoma so tu nastala mnoga imenitna mesta s svetišči, palačami, gledališči, kopališči in prodajnicami, kakor v Rimu; trdne ceste so jih vezale drugo z drugim in z Rimom. Začetek mnogih avstrijskih mest južno od Dunava seza v rimsko dobo; tako so se ustanovila mesta Dunaj, Budimpešta, Celje, Ljubljana i. dr. Katoliški prebivavci teh dežel so bili vedno v strahu, da ne bi barbari, ki so bili udani krivi veri *Arijevi* ali pa poganstvu, udarili nanje. Umeknili so se tedaj v trdnjave in mesta ter se skoro niso upali obdelovati zemljišč.

V tem tožnem času je prišel iz jutrove dežele v *Norik* pobožen mož, po imenu *Severin*. Propoveduje je hodil po deželi, tolažil nesrečneže in jih opominjal, naj bodo stanovitni. Ustanovil je več

samostanov, in skoro so Noričani in celo kralji barbarskih narodov visoko čislali dobrotnega, zgovornega in sveto živečega moža. Bil je tako utrjen, da je hodil v najhujši zimi bos in da je lahko trpel žejo in glad. Nekoč je prišla v njegovo celico četa herulskih vojščakov; med njimi je bil mladenič izredno velike rasti in krepkosti, po imenu *Odoaker*. Na poti v Italijo so se ustavili pri Severinu, da bi jih blagoslovil. Severin je dejal Odoakerju: «Pojdi v Italijo; sedaj še nosiš ubožno obleko, a skoro boš delil mnogoštevilnemu narodu bogate darove.» Severinove besede so se uresničile. Ko so nemške čete, služeče zapadnorimskemu cesarju, izvolile Odoakerja za vojvodo, je 476. ta l. 476. odstavil poslednjega rimskega cesarja Romula Avgustula, in kralj germanski je zavladal Italiji. Vesel svoje sreče, je Odoaker pozval Severina, naj si izvoli milost. Pobožni mož ga je naprosil, naj pomilosti pregnanca, in Odoaker mu je precej izpolnil to željo. Severin je umrl l. 482.; njegovi učenci so truplo prenesli v Napolj (Neapel) in ga položili v samostansko grobnico.

2. Odoaker in Teodorih Veliki.

Ko je razpadla hunska država, so bili Vzhodni Gotje sosedje vzhodnorimskemu cesarstvu. Soseščina bojevitega naroda ni bila cesarjem po volji; a ker ga niso mogli pregnati, so sklenili z njim prijateljstvo. V poročstvo te zaveze so jim dali Gotje dečke iz najimenitnejših rodovin za talce. Med temi je bil kraljevič *Teodorih*. Na carigrajskem dvoru se je čvrsti in bistroumni deček seznanil z vzhodnorimsko omiko. V osemnajstem letu se je vrnil k očetu. Ker je bil pogumnejši in podjetnejši od vseh rojakov, so ga po očetovi smrti posadili na kraljevski prestol. Leta 489. je pozval vzhodnorimski cesar Zenon Teodoriha, naj se z Goti napoti v Italijo. Nepregledna vrsta voz, na katere so naložili otroke, žene in vso imovino, se je pomikala za gotskimi vojščaki, ki so hodili peš ali pa so jezdili. Blizu oglejskih razvalin se je pazni Odoaker ustavil, da bi nepovabljenim gostom zabranil pot v deželo. Ker pa ni mogel odbiti gotskega navala, se je umeknil v utrjeno Ravenna. Tu ga je Teodorih oblegal skoro tri leta; naposled so ga prisilile lakota in kužne 493. bolezni, da se je udal l. 493., in sicer proti temu, da so mu pustili življenje in slobodo. Vzlic temu ga je Teodorih malo dni potem pri gosteh usmrtil.

Italiji je zavladal *Teodorih*. Stoloval je sedaj v *Ravenni*, sedaj v *Veroni*, katero mesto so zvali Germani *Bern*. Res da si je oskrnil

ime, ker je umoril Odoakerja, vendar mu gre priimek «Veliki», zakaj kraljeval je tako modro in milo, da se je zopet povzdignila blaginja čisto opustošene dežele in da je bila povsod največja varnost. Njegovo kraljestvo je sezalo od skrajne južne Italije do Dunava ter je oklepalo na zapadu Provenço (Provansa) in na vzhodu velik del Panonije, Ilirijo in Dalmacijo. A tudi drugi germanski narodje so ga priznali za pokrovitelja. Celo Rimljani so ga čislali ter se čudili njega junaštvu in pravičnosti, a zaničljivo so gledali Gote, katere so zvali barbare in jih sovražili kot Arijeve sovornike. Tako sta bila oba naroda ločena po jeziku, veri in nravi. Teodorih je umrl l. 526. v Ravenni, kjer še dandanes stoji njegov nagrobni 526. spomenik. V nemški junaški pravljici živi kot «*Dietrich von Bern*». Po njegovi smrti so se vneli med Goti prepiri, ki so naklonili vzhodnorimskega cesarja Justinijana, da bi si osvojil Italijo.

3. Cesar Justinijan.

Vzhodnorimsko, bizantinsko ali grško cesarstvo je obsezalo del balkanskega polotoka, Sirijo, Egipet in severno obalo afriško do Velike Sirte. Nekdaj so prišli v veliko mesto *Carigrad* trije krepki kmetiški sinovi iz sedanje Bolgarije, da bi jih vzprejeli med telesne stražarje. Eden izmed njih, *Justin*, se je tako izvrstno obnesel v vojni, da so ga naredili za poveljnika telesni straži in naposled celo za cesarja. Pozval je netjaka *Justinijana* iz domovine na dvor in ga postavil za prestolonaslednika.

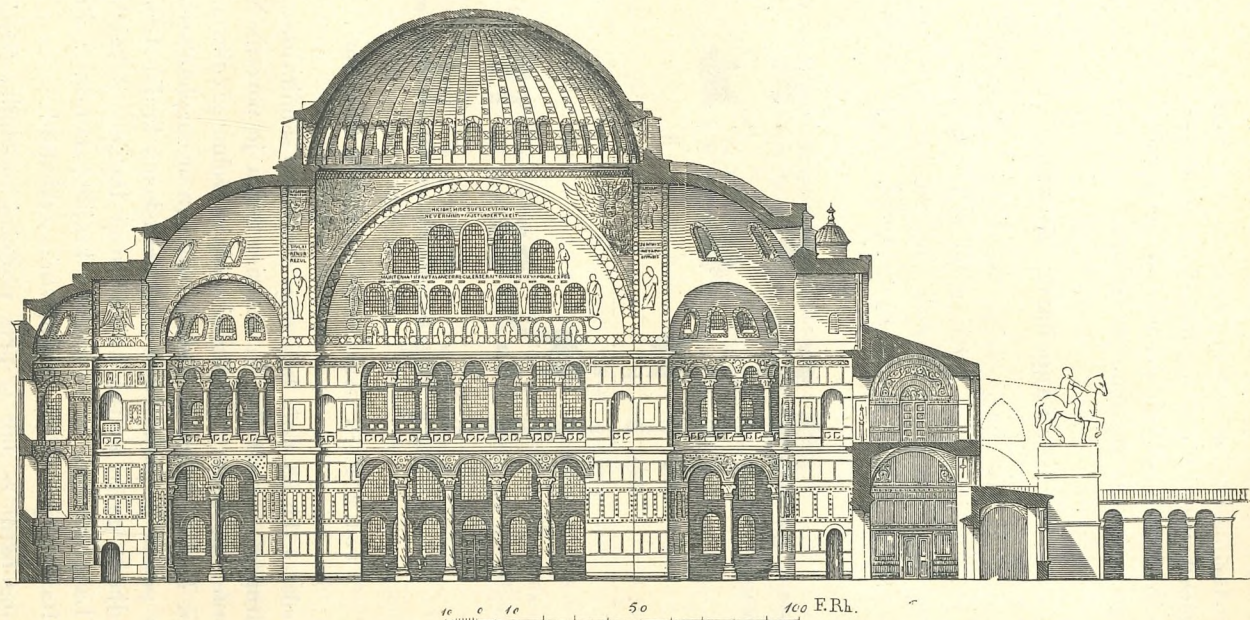
Za cesarja *Justinijana* (527—565) je dobila bizantinska država veliko moč in veljavo. Justinijan se je namenil germanskim narodom zopet izviti dežele, katere so bili nekđaj vzeli Rimljanom. Leta 533. je poslal izvrstnega vojskovodjo *Belizarja* v Afriko, da bi si osvojil *vandalsko kraljestvo*. Vandali so se bili v novi domovini pomehkužili in so kot Arijanci sovražili katoliške Afričane. Njih pogumni kralj *Gelimer* je šel proti Belizarju, a ta ga je premagal in zasedel stolno mesto *Kartagino*; meščani so bizantinskega vojvodo pozdravili kot osloboditelja. Blagodušni Belizar je milo ravnal ž njimi in ni dovolil vojakom, da bi plenili po mestu.

Premagani Gelimer je zbežal z nekaterimi zvestimi Vandali v gorsko trdnjavo numidsko, kjer ga je oblegal germanski četovodja *Fara* (Pharas). Skoro so bili použili pičlo zalogo hrane; za silo so se hranili s slabo pečenim ovsenjakom. Fara je pozval Gelimerja, naj se udá, a ta se ni hotel spokoriti onemu, ki ga je bil krivično

pehnil s prestola v bedo. Naprosil ga je samo, naj mu dá kos kruha, da si uteši lakoto; gobo, da si ohladi objokane oči, in harfo, da si nekoliko potolaži nesrečo. Fara mu je izpolnil prošnjo, toda trdnjavo je oklepal tesno kakor prej. Naposled se je Gelimer udal. V srebrnih verigah so prignali poslednjega vandalskega kralja v Carigrad, kjer je pokleknil pred cesarja. Nesrečni kralj ni pretil solze, samo časih je bridko vzdihnil: «Vse mine». Njegova država se je združila z bizantinsko.

Spomladi l. 536. je Belizar napadel *Vzhodne Gote*. V kratkem času si je osvojil vso Spodnjo Italijo; Rimljani so mu radovoljno odprli vrata. Gotje so prišli v toliko stisko, da so sovražnemu vojskovodji celo ponudili kraljevsko krono. Belizar jo je na vitez vzprejel; ukanjeni Gotje so odprli trdnjavska vrata, in vojskovodja je šel v slovesnem izprevodu v trdnjavo Ravenno ter jo zasedel v cesarjevem imenu. Ali Justinijan ni več zaupal zmagovitemu vojskovodji in ga je pozval domov. Nato so izvolili Gotje junaškega *Totilo* (Totilas) za kralja; Totila si je zopet osvojil skoro vso Italijo. Sedaj je poslal Justinijan dobro oboroženo vojsko pod vodstvom vojskovodje *Narza* (Narses) v Italijo. Ta je bil sicer droben, slaboten mož, a velik in slaven vojskovodja. Njegova nepremagljiva vojska se je pomikala od severa proti jugu in podila Gote v beg. Pač so se ustavljali hrabri Gotje, da bi obranili bežeče žene in otroke, toda vse je bilo zastonj. Ravenna je padla, Totila je bil smrtno ranjen, in skoro se je tudi Rim udal Narzu. Še enkrat so zbrali Gotje vse svoje moči in udarili na sovražnika l. 552. pri Vezuvu. Bili so se kakor levi, sosebo njih novi kralj *Teja* (Tejas). Ker je tičalo dvanajst kopij v njegovem ščitu, je zahteval drugega. Ko so mu ga podajali, mu je sulica prebodla gole prsi, in mrtev se je zgrudil na tla. Drugi so se bili še naslednji dan; šele tretji dan so si izprosili Gotje prost odhod. Ali vojna je 555. prestala šele l. 555. Vzhodni Gotje so se razkropili, in zgodovina jih odslej ne omenja. Italija je bila sedaj provincija bizantinskega cesarstva. Narz, prvi namestnik, je stoloval v Ravenni.

Večjo slavo nego s temi zmagami si je pridobil cesar Justinijan z notranjimi uredbami. Dal je po najizvrstnejših pravnih sestaviti zakonik «*corpus iuris civilis*», ki je še dandanes silno važen. Dal je tudi utrditi mnoga mesta in sezidati cerkve, med katerimi je bila najlepša cerkev *Božje modrosti* v Carigradu. (Pod. 1 in 2.) Justinijan je bil na to prekrasno hišo božjo tako ponosen, da je ob slovesnem posvečevanju vzkliknil: «Salomon, prekosi sem te!» Za njega se je

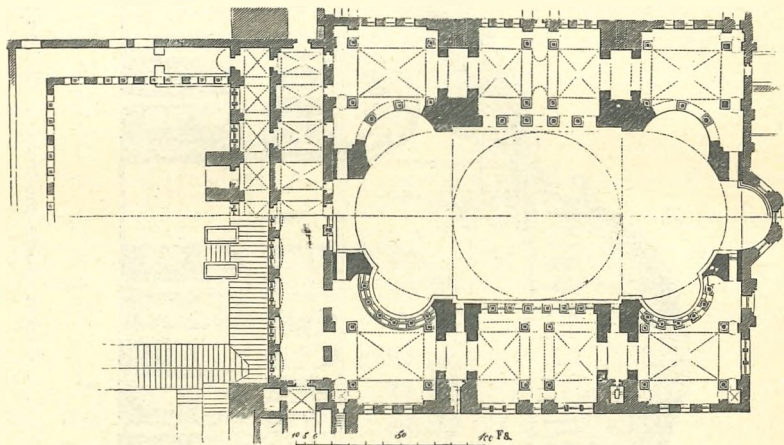

Pod. 1. Cerkev Božje modrosti v Carigradu.

zaplodila v Evropi *sviloprejka*. Njena prvotna domovina je Kitajsko, a prepovedano je bilo izvažati svilčeve gosenice. Vendar se je posrečilo dvema menihoma, ki sta po Kitajskem oznanjala krščansko vero, da sta v izdolbenih palicah prinesla svilčeva jajčeca v Evropo. Hitro se je nato svilarstvo razširilo po Grškem.

4. Langobardi. Alboin.

Tudi Grki niso imeli dolgo vse Italije. Namestnik Narz je oprezno poravnal zmede v deželi, a bil je lakomen in je nagrabljal velike zaklade. Zato so se pritožili Rimljani pri Justinijanovem nasledniku, cesarju Justinu II., in ga naprosili, naj jih oslobodi Narzo-

Pod. 2. Tloris cerkve Božje modrosti v Carigradu.

vega nasilstva, ki jih tlačil bolj nego gospostvo samih Gotov. Cesar je poslal drugega namestnika, in cesarica Sofija je poročila Narzu, naj se le vrne, da bode v predilnici podajal volno predicam. Nato je odgovoril Narz: «Stkem ji platno, katerega ne razplete vse žive dni». Nedolgo potem je poslal Narz langobardskemu kralju *Alboinu* slastnega sadja in ga je pozval, naj si osvoji Italijo. «Zakaj bivate», je poročil Langobardom, «v siromašnih krajih panonskih? Pridite sem v lepo Italijo, kjer dobite vsakovrstnih zakladov!»

Langobardi so bili iz prva podložni sosednjim *Gepidom*, a v srečnih bojih so si priborili samostalnost. V teh se je najbolj slavil siloviti in hrabri *Alboin*, sin kralja *Avdoina*.

Po očetovi smrti je zasedel *Alboin* kraljevski prestol. Zavezal se je z razbojniškimi in Hunom sorodnimi *Obri* (*Avari*) ter se je napotil na *Gepide*. Ti so mu šli pod kraljem *Kunimundom* naproti. V tem so udarili *Obri*, kakor so bili obljubili *Alboinu*, v *gepidsko deželo*. *Kunimund* je opomnil vojščake, naj ne mislijo na nevarnost, ki preti njih domovini, temveč naj se hrabro bijejo. «Ko potolčemo *Langobarde*», je dejal, «poženemo *Obre* iz naše dežele». *Gepidi* so bili popolnoma pobiti, in le malo jih je ostalo živih. V tej grozni bitki je poiskal *Alboin* kralja *Kunimunda* ter ga usmrtil; iz lobanje ubitega kralja si je dal narediti kozarec. Ves bogati plen in vse ujetnike je odgnal iz *gepidске dežele*, tako tudi *Kunimundovo* hčer, *Rozamundo*, katero si je izvolil za ženo. Njegova slava se je razglasila po svetu, toda hotel je izvršiti še imenitnejša dela. Radostno je vzprejel *Narzovo* povabilo. Prepustivši zemljišča svojega naroda *Obrom*, se je l. 568. napotil v *Italijo*. V kratkem času si je osvojil vso *Gorenjo Italijo*; samo *Pavija* se mu je upirala tri leta. Razljučeni kralj se je zarotil: «Ko vzamem mesto, pokosi *lombardski meč* glave vseh *meščanov*». Ko se je mesto udalo in se je *Alboin* v slovesnem izprevodu napotil vanje, se mu je med vrati zgrudil konj in ni ga bilo moči vzdigniti. Nato je dejal *Langobard Alboinu*: «*Prekliči* grozno obljubo, in takoj boš v mestu, zakaj ti *meščani* so pravi *kristjani*». Kralj je storil po tem nasvetu in je pomilostil *meščane*; nato je konj vstal in ga ponesel v mesto, v katerem so odslej stolovali *langobardski kralji*.^{568.}

Ko so se naselili *Langobardi* v *Italiji*, se je končalo preseljevanje narodov. Toda *Alboin* si ni osvojil vse *Italije*, zakaj umrl je že l. 573. kot žrtev krvne osvete. Nekoč je sedel pri obedu v *Veroni*. Razposajene volje je ukazal kraljici *Rozamundi*, naj pije iz kozarca, katerega je bil dal narediti iz lobanje njenega očeta. Kraljica se je res doteknila čaše, zajedno pa se je sklenila maščevati zaradi te sramote. Dva *Langobarda* je pridobila za svoj naklep. Ko je *Alboin* opoldne zaspal, je *Rozamunda* odnesla njegovo orožje; samo meč je dobro privezala na posteljo. Nato sta *morivca* planila na *Alboina*. Ker ni mogel odvezati meča, se je branil s podnožnikom, dokler se ni zgrudil mrtev na tla.

Alboinovi nasledniki so razširili svojo državo po nekaterih krajih *Srednje* in *Dolenje Italije*. Samo nekaj mest ob *vzhodni obali*, *Rim* in del *Spodnje Italije* so obdržali *Bizantinci*. *Arijanski Langobardi* so tlačili *katoliške Rimljane*, jim vzeli vsa zemljišča in ravnali s

prebivavci kakor s sužniki. Okolo l. 590. se je poročil viteški kralj *Avtarij* z bavarsko princesinjo *Theodolindo*, ki je bila katoliške vere; ta je pregovorila Langobarde, da so prestopili h katoliški cerkvi. Takrat so se Langobardi in Rimljani že stapljali v eden narod italijanski. Theodolinda je sezidala v *Monzi* (Monca) blizu Milana lepo cerkev, v kateri so hranili «železno krono». Sicer je ta krona zlata, toda v nji je železen obroček, skovan iz žreblja, s katerim so bili Kristusa pribili na križ.

5. Franki. Klodvig.

Med vsemi germanskimi državami je bila *frankovska* najmočnejša. Franki so se ločili na dve veliki plemeni: Ripuarci (obrežni Franki) so stanovali ob Srednjem in Dolenjem Renu, Salski Franki pa ob Sali (Yssel). Frankom je vladalo več kraljev, ki so se kitili z dolgimi, neostriženimi lasmi. Utemeljitelj frankovske države je bil *Klodvig*, kralj salskih Frankov, iz rodovine Merovejcev (481—511).

V Galiji je bila takrat še samostalna provincija starega rimskega cesarstva, kateri je vladal Siagrius, namestnik v Soissonsu (Soasón).

486. Njega je napadel Klodvig, ga l. 486. pobil in združil njegovo deželo s svojim kraljestvom. Deset let pozneje je udaril na *Aleman*e, ki so bivali ob Srednjem in Gorenjem Renu in od Vogeov do Lecha. Pri vasi Zülpichu med Bonnom in Achom se je vnela bitka. Vzlic temu, da so se Franki hrabro bili, se je vendar zmaga nagibala sovražnikom. Sedaj se je spomnil Klodvig, tedaj še pogan, da mu je njegova žena, ki je bila katoličanka, često pravila, kako mogočen je njen Bog. Pogledal je v nebesa in dejal: «Bog kristjanov, ponižno Te prosim pomoči. Če mi nakloniš zmago, bom veroval vate, zakaj moji bogovi so me zapustili». In res je popolnoma zmagal. Nato ga je škof *Remigij* v Rheimsu (Rém) poučil v Kristusovi veri. Ko mu je pravil, kaj je prebil naš Vzveličar, je dejal kralj: «Da sem bil jaz tam s svojimi Franki vred, bi se bil osvetil za krivico, ki so mu jo storili». Na

496. božični dan l. 496. je škof Remigij krstil njega in 3000 njegovih plemičev. Golob je prinesel, kakor pripoveduje legenda, iz nebes steklenico svetega olja, s katerim je škof pomazilil krščenca. Remigij je rekel: «Pobožno nagni glavo, Sikamber, in sežigaj, kar si molil doslej, in moli, kar si sežigal». Klodvig je bil prvi germanski knez, ki je naravnost pristopil katoliški cerkvi; zato mu je dal papež častni naslov «prekrščanski», in tako so se nazivali vsi naslednji kralji francoski. Ali krščanstvo je srce kraljevo oblažilo le malo. Bil je kakor doslej

krvoločeni in krivični. Preobladal je *Burgundce* in jim naložil davek. Nato je šel na *Zapadne Gote*, katerih dežela je sezala do Loire (Loára). Bili so Arijanci in so zato hudo stiskali katoliške podložnike. Da bi obranil katoličane, je Klodvig Zapadnim Gotom napovedal vojno. Pri Poitiersu (Poatjé) jih je popolnoma premagal in jim vzel *Akvitanijo*, t. j. deželo med Loiro in Garonno, *Septimanijo*, pokrajino med Pireneji in Rodanom (Rhône), pa jim je pustil. Zapadnogotski kralji so preložili prestolnico v Toledo in so si kaj skoro osvojili vso deželo. Potem so se Gotje pokatoličani in se sčasoma s podložnimi deželani stopili v eden narod.

Klodvig se je s silo in z zvijačo iznebil tudi onih kraljev, ki so gospodovali posameznim frankovskim plemenom, in je sam zavladal Frankom. Stoloval je v *Parizu*, kjer je umrl l. 511. A tudi njegovi nasledniki so razširili frankovsko kraljestvo. Iz Galije so pregnali vse *Zapadne Gote* in iz nova premagali Turinge (Thüringer), ki so stanovali med Harzom (Harc) in Dunavom; nato so se mnogi Franki naselili v Pomenju (Maingegend), ki se še dandanes zove frankovska dežela. Proti koncu šestega stoletja so celo Bavarci, ki so bivali med Lechom in Anižo (Enns), priznali frankovsko višjo oblast; vendar so jim vladali vojvode iz rodovine Agilofingovičev.

6. Franki. Karol Martel in Pipin Mali.

Klodvigovi nasledniki so večkrat razdelili kraljestvo, ki se je ločilo na tri dele. Bili so to: *Avstrazija* (vzhodni del), *Nevstria* (zapadni del) in *Burgundija*, kjer so se Germani poromanili. *Merovejci* so se vedno prepirali in se oskrunjali z raznovrstnimi grozodejstvi. Ker so bili zajedno nesposobni in lahkoživi, so državno krmilo prepuščali prvim uradnikom, naddvornikom (majordomus). Naddvorniki so iz prva nadzirali kraljevsko palačo in oskrbovali obsežna kraljevska zemljišča. Kadar so si Germani osvojili kako deželo, so izročili kos kralju in vojskovodjam v last. Takšno zemljišče se je nazivalo *alod* (allodium). Vojskovodje so oddajali taka zemljišča zvestim pristašem v dosmrtni užitek, a ti so jim morali prisegli zvestobo, opravljati službe in hoditi na vojsko, ako je tako zahteval njih gospod. Zemljišča, do smrti v najem dana, so zvali *fevde* ali beneficije (fevda, beneficia), prejemnike takih fevdov *fevdnike* ali *vazale* in pravega lastnika *fevdnega gospoda*. Kralj si je iz svojih fevdnikov snoval vojsko, katero je lahko vsak čas poklical pod orožje. Kdor je prelomil fevdno prisego, temu so vzeli fevd; če je bil zvest,

ga je obdržal fevdnikov sin. Navada je bila, da ga je obdržal fevdnikov sin, tako da so imeli naposled samo dedne fevde. Fevdnik je bil časih sam fevdni gospod, če je dal kos svojih zemljišč drugim v najem.

- Ker so naddvorniki podeljevali fevde in vodili vojsko, so se proslavljali čimdalje bolj in sčasoma je bila njih oblast večja od kraljeve. Prvi naddvornik skupnega frankovskega kraljestva je bil *Pipin*, po gradu blizu Lütticha navadno imenovan *Heristalski*. Pred 714. smrtjo (714) je izročil naddvorništvo sinu *Karolu*, kakor bi bilo to dostojanstvo dedno. Karol je bil velik junak. Takrat so prihrumeli iz Hispanije Arabi, da bi ugonobili frankovsko kraljestvo in zatrli krščanstvo. Naddvornik se jim je ustavil l. 732. pri mestu *Toursu* (Tur) in *Poitiersu*. Krvavo so se bili sedem dni. Naposled so krščanski junaki Mohamedance potolkli in jih preko Pirenej zapodili v Hispanijo. Vse zapadne dežele so slavile zmagovavca in mu vzdele častni priimek «*Martel*», t. j. kladivo, ker je bil razbil silo mohamedansko. Bojeval se je tudi uspešno s Frizi. Umrl je l. 741.

- Naddvornikovo mesto je zasedel njegov sin *Pipin Mali*. Dasi je bil neznatnega života, je vendar s krepkostjo pri Frankih zadobil veliko veljavo, dočim so zanemarjali lenega kralja Hilderiha III. Zato je hlepel Pipin po kraljevski kroni. Poslal je v Rim dva poslanca, ki sta vprašala papeža Caharijo: «Komu gre ime ‚kralj‘ in prestol: tistemu, ki praznuje doma, ali pa onemu, ki skrbi za državo in izpolnjuje vladarske dolžnosti?» Papež je odgovoril: «Onemu, ki izpolnjuje vladarske dolžnosti». Nato je zbral Pipin duhovne in posvetne velikaše v mestu Soissonsu, in ti so posadili dosedanjega naddvornika na frankovski prestol. Hilderihu III. so postrigli lase in 751. ga odpravili v samostan. Tako so l. 751. *Pipinoviči* ali *Karoloviči* zasedli kraljevski prestol. Toda nekateri frankovski velikaši niso bili zadovoljni, češ, da ne bodo pokorni možu tako nezatne rasti. Ko je Pipin začul, da vojskovodje zaničljivo govore o njem, je ukazal spustiti v zverinjak močnega, neukrotnega bika in leva. Lev je hitro skočil na bika in ga povalil na tla. Sedaj je dejal kralj: «Potegnite leva raz bika, ali pa ga usmrtite na njem». Vsi so ostrmeli, samo eden je odgovoril: «Gospod, ni ga človeka na svetu, ki bi storil kaj takega». Nato je Pipin vstal, potegnil meč in skozi levov vrat biku presekao glavo. Nato je zopet sedel na prestol, rekši: «Kaj menite sedaj, ali sem vam dovolj krepak?» Odslej niso več godrnjali zoper svojega kralja.

Za Pipina je vzel langobardski kralj *Aistulf* bizantinskemu cesarju vzhodno pomorje italijsko s stolnim mestom Ravenno in je hotel udariti tudi na Rim. Papež Štefan II. se je napotil čez Alpe, da bi Pipina naprosil pomoči. Ta je šel dvakrat v Italijo, premagal Langobarde in jih prisilil, da so mu odstopili osvojeno bizantinsko pomorje. Pipin je to deželo podaril papežu in je tako utemeljil naslednjo *Cerkveno državo*. Ko je Pipin umrl l. 768., sta zavladata za njim 768. sinova Karlman in Karol; ko je prvi že tri leta potem umrl, je bil Karol edini vladar.

II. Krščanstvo na Nemškem.

Kristusovi nauki so se polagoma razširili po vseh pokrajinah rimskega cesarstva. Ko pa so pridrli germanski narodi, ki so bili ali pogani ali Arijanci, so često zatirali katoličane. Katoličanstvo je sosebno pospeševal papež *Gregor Veliki* okolo l. 600. Takrat so se 600. pokatoličanili arijanski Zapadni Gotje in Langobardi. Predno je Gregor zasedel prestol sv. Petra, je videl nekega dne na rimskem trgu, kako so prodajali anglosaške mladeniče v sužnost. Njih lepota in nedolžnost ga je toli genila, da je sklenil izpreobrniti poganse Anglosase. Ko so ga izvolili za papeža, je poslal opata Avguština s 40 menihi v Britanijo, in tem se je posrečilo v tej deželi uvesti Kristusovo vero. Iz Britanije in Irske so prišli vneti blagovestniki v sedanjo Nemčijo in oznanjali poganskim Alemanom, Bavarcem, Turingom, Sasom in Frizom krščansko vero, ne da bi se bili plašili raznih nevarnosti. V sedmem stoletju so se pokatoličanili Alemani in Bavarci. Iz Irske je prišel sveti *Kolumban* in je oznanjal krščansko vero po Vogezih in pozneje okolo Bregnice (Bregenz). Ko je bil izpreobrnil nekatere Alemane, se je napotil v Gorenjo Italijo. Njegov učenec Gol (Gallus) pa je odpotoval v Švico in ustanovil sredi divjega kraja pozneje tako slavni *šentgolski* samostan.

Da so se pokristjanili Bavarci, ta zasluga gre svetemu *Emeranu*, ki je živel v Regensburgu, prvostolnici bavarskih vojvod, in svetemu *Rupertu*. Poslednji je prišel iz Wormsa na Bavarsko, propovedoval in krščeval po deželi ter ustanovil na razvalinah rimskega mesta *Juvava* (Juvavum, Salzburg) cerkev in samostan na čast svetemu *Petru*. To je bil začetek mestu *salzburškemu* in ondotni nadškofiji.

Najimunitnejši in najmarljivejši blagovestnik je bil sveti *Bonifacij*, ki se po pravici imenuje nemški apostol. Bonifacij, iz prva

imenovan Winfried, je bil plemenitega anglosaškega rodu; mlad je vstopil v samostan, kjer se je prav marljivo učil bogoslovja. Že takrat je sklenil, da se posveti krščevanju germanskih plemen. Leta 716. se je napotil k Frizom, toda zastoj se jih je trudil pridobiti krščanstvu. Uspešneje je propovedoval Hesom. Tu je naletel blizu *Geismara* na ogromen tisočleten hrast, pod katerim so pogani žrtvovali bogu groma. Ravno je bila zbrana ob hrastu velika množica. Kar je pristopil Bonifacij, poučil pogane, kako ničevi so njih bogovi, ter je jel s tovariši sekati hrast. Molče in strme so stali pogani okolo njega, češ: «Zdajci mora razžaljeni bog treščiti v zločinca». Ko pa so videli, da se mu ne zgodi nič hudega, so se prepričali, da je njih malik ničev, in so se dali krstiti. Iz lesa posekanega hrasta so Hesi ondu postavili kapelico. Potem se je Bonifacij neumorno trudil enajst let, da bi pokristjanil Turinge. Kjer je propovedoval sveto vero, je sezidal cerkev, okolo katere so se naseljevali rokodelci in trgovci. Tako je nastalo dosti vasi in mest. Papež je priznal zasluge Bonifacijeve za krščanstvo ter ga postavil za nadškofa germanskega, da bi uredil cerkvenstvo v frankovski državi. Kot nadškof se je Bonifacij nastanil v Mainzu. Nekoliko potem je odložil nadškofijsko čast, da bi poslednje moči posvetil delu, ki mu ni bilo uspelo v mladosti. Napotil se je zopet k Frizom in je propovedoval tako navdušeno, da so se verniki množili od dne do dne. Povsod so pobijali malike in na njih mesto postavljali razpela. Ko je l. 755. blizu Zuiderskega jezera (Zuidersee) hotel praznovati Binkošti, ga je napadla četa oboroženih poganov. Njegovi spremljevalci so hoteli zgrabiti za orožje, toda Bonifacij jim je to prepovedal. Kaj skoro so siroveži ubili njega in tovariše. Njegovo truplo so prenesli v *Fuldo*, kjer je bil njegov učenec Sturm ustanovil samostan.

Da se je krščanstvo hitro razširilo in utrdilo, temu so mnogo pomogli *samostani*. Ko so bili preganjali kristjane, jih je mnogo pobegnilo v Libijsko puščavo, kjer so samotarili v odljudnih kočah. Zvali so se puščavniki (eremiti) ali samostanci (menihi). Kadar se je združilo več takih samostancev, je nastala meniška zadruga, ki je v zaprtih stanovih, «*claustra*» (klošter) imenovanih, živela po strogih pravilih. Menišтво se je hitro širilo po Evropi. Sveti *Benedikt* iz 529. *Nurzije* je l. 529. blizu Napolja ustanovil samostan Monte Casino ter uredil samostansko življenje po posebnih pravilih (benediktinska pravila). To je začetek benediktinskih samostanov. Po Benediktovih pravilih so urejali samostane tudi drugje. Vsak menih je moral

obljubiti, da ostane siromašen in neoženjen in da bode pokoren opatu. Kaj se je godilo po svetu, do tega je bilo menihom kaj malo. Živeli so mirno, blagoverno in delavno po samostanih; zakaj dolžni so bili, ne samo moliti Boga, ampak tudi opravljati duševna in ročna dela. Kopali so krčevino, izsuševali močvirja in obdelovali polje tako pridno, da so bili njih samostani vzgledna gospodarstva. Mnogi menihi so bili spretni rokodelci in umetniki; gradili so lepe cerkve ter jih krasili s podobami in kipi. Drugi so prepisavali rokopise, sosebno dela grških in rimskih pisateljev, ter jih tako oteli pogube. Samostanci so ustanavljali šole, v katerih so se vzgajali mladeniči in duhovniki; podpirali so siromake in ob slabi letini hranili stradavce. Hromotnikom so ustanavljali bolnice ter vzprejemali v svoja poslopja pobožne romarje in nedolžne preganjance kakor v sveta zavetišča. Najimunitnejši samostani so bili razven v Šent Golu (St. Gallen) in Fuldi (Fulda) v Reichenauvu (na otoku Bodenskega jezera), *Weißenburg* v Alzaciji, v Avstriji pa samostana *Mondsee* in *Kremsmünster*.

III. Slovani.

Slovani so, preden so se narodi preselili, zasedli evropsko nižino med gorenjim Donom in Dneprom do vzhodnih obal Baltskega morja in do srednje Visle, proti jugu pa do Pripeta. Njih sosodje so bili na severozapadni strani Litavci, na zapadu Germani, na severovzhodu pa mongolski Fini. Delili so se na vzhodne (*Anti*), zapadne (*Ljehi*) in južne Slovane (*Slaveni*). Prvo delo, katero so opravljali naši dedje po krajih, kamor so dospeli, je bilo to, da so začeli krčiti les, sušiti močvirje in staviti svoje hramove. Slovani so imeli že tedaj precejšnjo omiko. Obdelovali so s plugom in drugim orodjem zemljo, redili živino in gojili čebele. Žito so mleli na ročnem ali vodnem mlinu ter si napravljali moko in mesili kruh. A živeli so tudi ob sadju, sočivju in mesu, katero so si ali pekli ali kuhali. Kot pridni poljedelci so imeli že zgodaj stalna stališča. Hiše so bile primerno pripravljene ter so imele posebne svoje dele: izbo, pivnico, vežo, streho, vrata, prag, peč, mizo in klopi.

Bojeviti niso bili, a če je bila sila, so se bili hrabro in odločno. Stavili so si gradove in napravljali okope; bojevali so se z lokom, strelami, z mečem, s kopjem ali sulico, sekiro, s kijem ali mlatom, branili pa s ščiti, šlemi in oklepi.

Stari Slovani so živeli v *zadrugah*. Zadrugo so osnovali prebivalci ene vasi, ki so si bili v rodu po krvi ter so imeli isto ime in isto imetje. Zemljišča, poslopja, vsa živina in vse hišno in gospodarsko orodje je bila skupna svojina vseh zadrugarjev. Na čelu zadruge je stal *starosta* (gospodar), ki je upravljal vse, kar je zadevalo rod, daroval je bogovom, delil delo in sodil prepire. Po prvem starosti se je imenovala vas ali selo, n. pr. Vidovci, Ivanci. Iz več rodov se je sestavljalo *pleme*, kateremu je stal na čelu zopet starosta (vladika, župan), ki je bil vodja v vojni in imel v večjem okrogu iste pravice in dolžnosti kakor starosta v rodovini in rodu. Vsako pleme je imelo svoj utrjeni grad, v katerem je hranilo svoje dragocenosti. Kakor so se iz zadrug razvila plemena, tako so se iz plemen razrasli narodi, katere so vodili *veliki župani* ali *vojvode*.

Stari Slovani so bili visoke in krepke rasti ter iskrenega srca. Sosebno so cenili *gostoljubje*. Prijazno so vsprejeli popotnika, ga dobro pogostili ter ga celo spremili do sosednjega sela. Stari Slovani so bili prijatelji petja, glasbe in plesa. Po brdu in dolini, po hiši in po dvoru, po gaju in livadi, po vrtu in vinogradu se je razlegalo njih petje.

Slovani so oboževali prirodne moči. Dobre so bile *bogovi*, hudobne pa *besi*. Vrhovni bog je bil *Svarog*, stvarnik neba in zemlje, svetlobe in oblakov. Njemu so darovali vole in druge žrtve. Gromu je vladal *Perun*. Svarogova sina sta bila *Daždbog*, dajatelj dobrega in bogastva, in *Svarožič*, bog nebeškega in zemeljskega ognja. *Svetovid* je bil bog jasnega vedrega neba, katerega so častili tudi kot proroka in ga slikali s štirimi glavami. Poleg teh bogov so častili *Velesa*, boga čred, *Vesno*, boginjo lepote in pomladi in *Triglava*, vladarja neba, zemlje in podzemlja. Med *besi*, ki so prirodi gospodovali po zimi, je bila *Morana*, boginja smrti in zime. Stari Slovani so tudi častili božanstva nižje vrste, kakor Vile, Rojenice, Sojenice in pa duhove umrlih svojih očakov in posebne domače duhove. Darovali so jim po gorah in gajih, kjer so bile njih podobe, sosebno kmetiških pridelkov. Posebnih svečenikov niso imeli, ker so staroste opravljali žrtve. Posebne praznike so praznovali o letnih časih, katere je ohranilo tudi krščanstvo. Glavna praznika sta bila po zimi, ko premaga svetloba zimsko temo in poleti, ko se kaže solnce v vsi krasoti in moči. Onkraj groba je duša živela v raji ali *navu*. Pokojnikom na čast so praznovali *trizno* z raznimi bojnimi igrami in so napravljali *stravo* (pojedino) na gomili, kakor Slovenci še sedaj sedmino.

V četrtem stoletju so se jeli zapadni Slovani seliti proti jugozapadu in sicer prav toliko, kolikor so se Nemci njim umikali. Prišli so počasi do Labe in tudi čez njo; zato se imenujejo *polabski Slovani* (Pomorjanci, Rujanci, Ljutici, Bodrici, severni Srbi). V petem stoletju so se naselili *Čehi* po sedanjih svojih bivališčih, a bili so razcepljeni na mnogo županij, dokler jih ni kralj *Samo* združil v svojo državo (627—662). Po njegovi smrti so vladali Čehom *Premisloviči* (Premislidi). V deželi ob Visli pa so ustanovili *Poljaki* svojo državo.

Južni Slovani so se pomeknili v dolenjedadunavsko nižino. Od tod so šli nekateri čez Dunavo v staro Mezijo, Trakijo, Macedonijo in celo na Grško. Njih potomci so sedanji *Bolgari*, ki so dobili ime po svojih zmagavicah, uralofinskih Bolgarih. Drugi Slovani pa so se pomeknili sredi šestega stoletja za Dunavo navzgor, posedli obe ogrski nižini, potem doline Save in Drave ter njiju pritokov. Na zapadu so prišli celo na Salzburško, vzhodno Tirolsko in na Furlansko. Delili so se že koj po naselitvi v *panonske* in *korotanske* Slovence. Potomci poslednjih so sedanji *Slovenci*. Za Slovenci in ob enem s Slovenci so se naselili turškofinski *Obri* (Avari). Kot nomadi niso obdelovali zemlje, nego so hodili k Slovincem po vse, česar so potrebovali za vsakdanje življenje. Slovenci so morali Obrom tudi tesati ladje na Dunavi in Savi, da so Obri lahko hodili plenit v bizantinsko državo. Vseh obrskih bojev so se udeleževali tudi Slovenci, katere so njih tlačitelji navadno postavljali v prvo vrsto. Tega jarma je otel Slovence kralj *Samo*, ki je razširil oblast celo do Jadranskega morja. Pozneje so imeli korotanski Slovenci posebno vojvodino. Prvi po imenu znani vojvoda je bil *Borut* (sredi osmega stoletja), ki je naprosil bavarskega vojvodo Tasila II. pomoči proti Obrom. Za prejeta pomoč pa je moral priznati bavarsko vrhovno oblast.

Hrvatje in *Srbi* so stanovali iz početka za Karpati, po Galiciji in Šleziji. Za bizantinskega cesarja Heraklija (610—641) pa so se preselili na južno stran Save in Dunave ter ukrotili Obre, ki so bili razdejali glavno mesto v Dalmaciji, Solin (l. 639.). Hrvatje so se naselili po visoki Hrvaški, Dalmaciji in zapadni Bosni, Srbi pa jugovzhodno od njih (ob Drini, Moravi in po stari Srbiji). I Hrvatje i Srbi so imeli za vladarje župane in velike župane, katere so pozneje imenovali kralje (carje).

IV. Mohamed in kalifi.

Dočim se je krščanska vera širila vedno dalje, so vstali v Arabiji novoverci, ki so bili silni sovražniki krščanskim narodom.

Veliki *arabski* polotok se razteza med Rdečim morjem in Perzijskim zalivom. Notranja Arabija je večinoma pusta, samo njeno obrežje, sosebno jugozapadno, je plodno; dežela daje kmetu dovolj riža, dateljev, kadila in drugega blaga. Arabi se se delili na mnogo plemen, ki so se vedno bojevala med seboj. Bili so malikovavci. V velikem trgovinskem mestu Mekki je stalo svetišče, kjer so skupno častili črn štirioglat kamen, «*kaba*» imenovan, ki je bil baje padel iz neba. Varovalo ga je pleme *Korejševičev*. Iz tega plemena je 571. bil *Mohamed*, ki se je bil l. 571. porodil v Mekki. Rano osirotelega dečka je vzgajal iz prva ded, potem pa stric, ki je mladenička namenil za trgovino. Ko je Mohamed dorasel, se je oženil s Kadidžo, vdovo bogatega trgovca. Potuje s svojimi karavanami po Siriji, Palestini in Mezopotamiji, je spoznaval krščansko in židovsko vero, ki sta se bolj ujemali z njegovim čistim nazorom o božanstvu nego malikovavstvo. Toda pristopil ni niti krščanski niti židovski veri. Naposled se je umeknil ter je več mesecev živel v samotni jami pri Mekki, kjer je mirno premišljal o verskih rečeh. Dozdevalo se mu je, da se mu je prikazal arhangel Gabrijel in mu razodel, da ga je Bog izvolil za preroka in oznanjevalca nove vere. Prvi sovorniki so bili njegovi najbližji sorodniki. Ko je javno učil svoje nauke, so mu verovali le malokateri, dasi je bil prav zgovoren. 622. njegovi rojaki, so mu celo stregli po življenju, in zato je moral l. 622. pobegniti v Medino. Od tega bega, *Hedžre*, štejejo mohamedanci leta, kakor kristjani od Vzveličarjevega rojstva.

Medinjani so vzprejeli Mohameda kakor božjega poslanca, katera je poslal Bog sam, in so na njegov poziv zgradili molilnico, prvo *mošejo*. Iz Medine je razširjal svoje nauke s pomočjo beduinskih plemen in z golim mečem po drugih krajih. Naposled se je zmogavcu udalo tudi rojstveno mesto. Sčasoma ga je priznala vsa Arabija 632. za preroka in vladarja. Mohamed je umrl l. 632.; pokopali so ga v Medini, kjer še zdaj kažejo in pobožno časte njegovo krsto.

Mohamedova vera se zove *islam*, t. j. udanost v voljo božjo, njegovi verniki se zovejo *moslemi*, t. j. Bogu udani, in knjiga njegovih naukov *koran*. Mohamedov najimenitnejši nauk je: «Samo eden Bog je, in Mohamed je njegov prerok». Kdor moli, kdor se posti, daje

ubogajme in gre vsaj enkrat v življenju na božjo pot v Mekko, ta opravlja dobra dela. Največjo zaslugo pa ima tisti, ki z golim mečem razširja njegovo vero. Bog je vsakemu človeku odločil usodo. Zaradi te vere, «*fatalizem*» imenovane, so hodili mohamedanci v boj, ne da bi se bili strašili smrti. Kdor pade za vero, bode na onem svetu užival največje slasti in radosti.

Mohamedovi nasledniki, *kalifi* imenovani, so stolovali v Medini ter so bili Arabom duhovni in posvetni oblastniki. Med njimi slovi najbolj *Omar*, ustanovitelj arabske svetovne vlade. Ta bogaboječi in nravni junak je živel tudi kot kalif tako preprosto kakor navaden Arab; toda z navdušenimi vojaki si je osvojil Fenicijo, Palestino, Sirijo in Perzijo ter razširil arabsko gospostvo in Mohamedovo vero preko Oksa in Jaksarta do Inda. Njegov vojskovodja *Amru* si je osvojil Egipt, ki je pripadal vzhodnorimskemu cesarstvu, in je na taborišču arabske vojske pri Memfidu (Memphis) zgradil mesto *Kairo*.

Zoper četrtega Mohamedovega naslednika *Alija* (Ali) se je vzdignil Omajevič Moavija. Osvojil si je kalifstvo in preložil prestolnico v *Damask* (Damascus). Kalifi *Omajeviči* so vladali do l. 750. 750. in podjarmili severnoafriško obrežje, otoke Rod, Ciper, Sardinijo in Korziko, toda Carigrada niso mogli vzeti, dasi so ga oblegali dvakrat. Grk Kalinik (Kallinikos) je namreč izumil grški ogenj (zmešane tvarine, gorljive celo v vodi), katerega so po ceveh navračali na sovražne brode, da so jih zažigali.

Leta 711. je vojskovodja *Muza* poslal podpoveljnika *Tarika* na 711. Špansko, da bi si osvojil zapadnogotsko kraljestvo. Tarik je posedel skalovito brdo in zgradil ondu na njega temenu, kjer je bilo arabsko taborišče, mesto, ki s svojim imenom (Džebel-al-Tarik, brdo Tarikovo) še dandanes priča o tedanjih dogodkih. Hudi prepiri med Goti so drznim sovražnikom olajšali zmago. Kralj *Roderih* je prihitel z vojsko in udaril na mohamedance pri *Xeresu* (Heres) *de la Fronterra*. Osem dni so se bili. Dasi je bilo Gotov več nego Arabov, so bili vendar potolčeni. Njih kralj je bežec utonil v Guadalquiviru (Gvadalkivir). Nato je zasedel Muza skoro vso deželo; samo majhna četa Zapadnih Gotov se je umeknila v Astursko pogorje in se tako otela tujega jarma. Potem so pridrli Arabi preko Pirenej v Francijo, toda Karol Martel jih je l. 732. potolkel pri Toursu in Poitiersu ter jih zavrnil 732. na pirenejski polotok.

Leta 750. se je vnel upor zoper Omajeviče, in *Abul Abas*, potomec Mohamedovega strica, se je polastil kalifstva. Ž njim je

zavladala nova vladarska rodovina *Abasovičev*. Krvoločni Abul Abas je pozval vse Omajeviče na gosti in jih ukazal zavrtno umoriti. Edini Abderaman je s pomočjo zvestih Beduinov utekel na Špansko, kjer so ga oklicali za kalifa. Odsihdob je bilo na Španskem kalifstvo s stolnim mestom *Cordova* (Kordova) nezavisno od Abasovičev; ti pa so preložili prestolnico iz Damaska v *Bagdad*.

V. Karol Veliki (768—814).

Frankovsko kraljestvo je doseglo za *Karola Velikega*, sina Pipina Malega, vrhunec svoje slave. Karol je bil prav tako krepak kakor moder vladar; namenil se je premagati vsa germanska plemena na evropski celini ter med njimi razširiti in utrditi krščanstvo.

1. Karolove vojne.

Silno krvave in dolgotrajne boje je bil Karol s sirovimi Sasi, ki so domovali med Renom in Labo in še onostran te velike reke. Med vsemi germanskimi plemeni so bili samo oni ostali zvesti starim bogovom, katere so molili ali pod svetimi drevesi ali ob studencih in častili še s krvavimi darovi. Skupnega vladarja niso imeli, a kadar se je vnela obča vojna, so si izvolili vojvodo iz plemenite rodovine. Hrabri in slobodoljubni so često napadali in pustošili Francijo, zato jih je sklenil Karol spokoriti in pokristjaniti. Boji so se začeli 772. l. 772. ter so trajali s kratkimi presledki do l. 804. V prvi vojni je Karol ondu, kjer je bil Armin potolkel Vara, razdejal Irminsul, pogansko svetišče, stoječe v svetem gaju. Preplašeni Sasi so naprosili Karola miru in mu dali talce. Ko pa je počil glas, da je Karol v Italiji, so zopet zgrabili za orožje. To se je večkrat ponovilo. Sasi so se udali, kadar je bil Karol v njih deželi; kadar pa je bil v daljnjih krajih, so, pozabivši krst in pokorščino, rušili novosezidane cerkve, izganjali svečenike in se pod drznim vojvodo Widukindom upirali frankovskim vojskam. Leta 782. so Sasi pod poveljstvom Widukindovim blizu Wesre (Weser) popolnoma potolkli frankovsko vojsko. Ko je nato prihitel Karol, je saški vojvoda sicer zbežal k Dancem in uporniki so se udali; vendar je Karol grozovito ravnal z nezvestneži: v *enem* dnevi je dal v Verdenu ob Alleri pomoriti 4500 upornikov. Vzpričo te grozne ostrosti se je novič vzdignil ves narod, in Karol je le težko zadušil upor. Ko so bili mnogi Sasi

obležali na krvavih bojiščih, je Widukind izprevidel ničevost svojih bogov in se je poklonil Karolu, ki ga je odgnal s sabo v Francijo. V kraljevski palači so krstili Widukinda, in Karol sam mu je bil kum. Odsihdob je Widukind zvesto služil krščanstvu in ohranil Karolu pokorščino. Sčasoma se je pokristjanil ves saški narod. Da bi se ohranila in utrdila krščanska vera, je ustanovil Karol osem škofij (med temi Bremen in Paderborn).

Aistulfov naslednik na *langobardskem* prestolu je bil kralj *Deziderij* (Desiderius), ki je hudo preganjal rimskega papeža Hadrijana. Ta je naprosil frankovskega kralja pomoči. Karol je zbral pri Genfu veliko vojsko in jo odgnal v dveh krdelih preko Alp. Leta 774. si je osvojil 774. *Pavijo*, Deziderijevo prestolnico, in združil langobardsko kraljestvo s frankovskim. Odslej se je Karol nazival kralja Frankov in Langobardov. Ujetega Deziderija so odgnali v samostan, kjer je ostal do smrti.

Leta 778. se je napotil Karol z vojsko na *Špansko*. Barselonski namestnik se ni hotel udati Omajeviču Abderamanu, ki je bil ustanovil kalifstvo v Cordovi, temveč je šel v Paderborn, kamor je bil ravno Karol sklical državni zbor. Ondu je frankovskega kralja naprosil pomoči. Ta je šel z vojsko preko Pirenej in oplenil vso deželo do Ebra; toda utrjene Saragosse ni mogel vzeti. Ko se je vojska na povratku pomikala črez klanec *Roncesvalles* (Ronsesvaljes), so Baski, razbojniški gorjanci, napadli in ubili zadnje čete in uplenili pratež. Med ubitimi junaki je bil tudi hrabri grof *Roland*. Poznejše pripovedke opisujejo smrt tega junaka kaj čudovito. Ko so mu bili pobiti vsi tovariši, je zaželel Roland, ranjen po meču in kamenju, tudi umreti in rajši uničiti svoj krasni meč «durandarte» nego ga prepustiti sovražnikom. Torej je na vso moč treščil z mečem ob marmor, ali kamen se je razklal, meč pa se ni zlomil. Nato je zatrobil na «olivant» tako silno, da je rog počil in da je kralj Karol, že osem milj daleč, začul silni glas ter prihitel Rolandu na pomoč. Toda junak je bil že izdihnil dušo. Narod je take pripovedke dolgo hranil v živem spominu. Karol se ni mogel osvetiti za zvestega junaka, toda malo potem je poslal na Špansko nove vojske, ki so razširile frankovsko gospostvo do Ebra. Iz osvojene dežele je ustanovil kralj *Špansko krajino* ali *marko*.

Med Lechom in Anižo so domovali Bavarci, katerim so vladali vojvode Agilolfingoviči; toda bili so podložni frankovskemu kralju. Vojvoda *Tasilo* (Tassilo) ni hotel več priznavati vrhovne oblasti frankovskega kralja in je celo sklenil zavezo z Obri, da bi

788. si priboril nezavisnost. Karol je pozval nezvestega vojvodo l. 788. v Ingelheim, kjer so ga zatožili zaradi veleizdaje ter ga obsodili na smrt. Toda Karol ga je pomilostil na dosmrten samostanski zapor. Odsihdob ni imela Bavarska vojvode, in Karol jo je kakor *Karantanijo* združil s frankovsko državo. Leta 788. je premagal Karolov sin Pipin tudi *Slovence* na prošnjo oglejskega patrijarha Pavlina, češ, da jih bo tako mogoče pridobiti za sveto vero. Tako so Franki razširili svojo oblast tudi po Istri, Liburniji in severni Dalmaciji.

Sedaj je sklenil Karol ukloniti Obre, ki so često plenili po sosednjih deželah in odnašali zaklade v svoje tabore med okroglimi nasipi («Ring»). Karol je prignal l. 791. svojo vojsko ob Dunavu do Rabe, razdejal dva tabora in opositošil deželo. Ker so se pa Obri umeknili v sedanjo Ogrsko, se je Karol vrnil v Regensburg. Leta 795. je pridrl vojvoda *Erih Furlanski* v Panonijo in si osvojil veliki tabor med Dunavom in Tiso; naslednjega poletja pa je Karolov sin, *Pipin*, kralj italijanski, ta tabor popolnoma razrušil. Ondu nagrabljene zaklade so Franki odnesli v Achen. Slovanska plemena, ki so bila prej pokorna Obrom, so se podala frankovski oblasti. Iz dežel nad Anizo in Dravo je ustanovil Karol *Vzhodno krajino* (Ostmark) ter jo združil s frankovsko državo. Ker ni bila dokaj ljudnata, so se naselile po nji mnoge bavarske rodovine. V cerkvenem oziru je Karol te osvojene dežele podredil škofu oglejskemu, salzburškemu in passavskemu.

Karol se je bojeval tudi z raznimi slovanskimi plemeni ob Labi, potem pa je šel z vojskami na Čehe ter jih l. 806. prisilil, da so ga priznali za vladarja in mu dajali letni davek. Takisto je ustanovil krajine, da bi branile državo zoper slovanske narode. Malo potem je spokoril *Dance*, ki so bili dolgo podpirali Sase, in jih je zavrnil čez Eidero. Naposled je sezala Karolova država od obal Atlantskega morja, Ebra in Tibera do Rabe, Labe in Eidere.

2. Karol rimski cesar. Karolova notranja vlada.

Karol Veliki je bil najmogočnejši vladar na svetu, zato je tudi lahko mislil na to, kako bi obnovil rimsko cesarstvo. Takrat je papeževal v Rimu Leon III., katerega so sovražniki hudo preganjali. Zato je l. 799. prišel v Paderborn h Karolu ter ga naprosil obrambe. 800. Kralj je ukazal, da ga oboroženci spremijo v Rim. Ob koncu l. 800. je prišel Karol sam v Rim in mu vrnil prejšnje pravice. Ko je prišel Karol na božični dan v cerkev svetega Petra in je, klečeč pred

oltarjem, pobožno molil, je pristopil papež in mu posadil cesarsko krono na glavo. Vesela množica je klicala, da je kar odmevalo po cerkvi: «Blagor Karolu Avgustu, po Bogu okronanemu, velikemu in mirovnemu cesarju rimskemu!» Odsihdob je bil Karol zaščitnik katoliški cerkvi in branitelj pravi v Evropi. Tako se je obnovilo rimsko cesarstvo, ki je bilo nekdanj določevalo usodo sveta. Karol Veliki je krepko in modro vladal obsežno svojo državo. Razdeljena je bila na *župe* (Gauē), katere so upravljali *župani* (Gaugrafen); novačili so vojake, t. j. nabirali so po svojih župah može, sposobne za orožje, ter izvrševali pravosodje. Vsak narod je imel svoje postave, katere je dal zapisati večinoma šele Karol sam. Župane so nadzirali *kraljevski poslanci*, ki so po kraljevem ukazu potovali po župah in mu poročali o župnih razmerah. Ob mejah je ustanovil Karol iz obsežnih dežel *krajinske župe* ali marke (Markgrafschaften), katere so upravljali *krajinski župani* (Markgrafen). O skupnih državnih razmerah se je vsako leto meseca majnika posvetoval *državni zbor* na katerega so prihajali duhovni in posvetni velikaši.

Karol je tudi pospeševal znanosti. Pozval je na dvor učenjake iz Italije in Britanije ter se, ž njimi občujē, učil sam; zakaj Karol se je neumorno izobraževal. Še v moških letih se je učil latinščine, grščine, slovnic in zvezdoznanstva. Vstal je često ponoči, segel po voščeno tablico, da bi si izuril v pisanju roko, ki je bila bolj vajena sukati meč nego pero. Neumorno je deloval na to, da bi izobrazil svoje narode z veronaukom in dobrim poukom. Zato je skrbel, da se je veličastno opravljala služba božja. Bil pa ni samo darežljiv dobrotnik cerkvam in samostanom, ampak je tudi pozval iz Italije pevce in orgljavce ter ukrenil, da se je pri vsakem škofovskem stolu in vsakem samostanu ustanovila šola za mladino. Ko je nekoč prišel v takovo šolo in zapazil, da so sinovi ubogih roditeljev napredovali bolj nego sinovi bogatih plemenitnikov, je razpostavil učence po napredkih na svojo desno in levo stran in se obrnil proti marljivim, rekoč: «Hvala vam, dragi učenci, da ste se potrudili, kolikor moči izvesti mojo naredbo sebi na korist». Lenuhe pa je pokaral in jim zapretil, da ne vzame nobenega v službo.

Karol ni imel stalne prestolnice. Kjer se je mudil najrajši, tam si je sezidal palačo, kakor v *Nymwegnu*, *Achnu* in *Ingelheimu*. V Achnu je dal zgraditi krasno cerkev, katero so posvetili sv. Mariji. Karol je bil podložnikom vzgleden kmetovavec. Natanko je nadziral gospodarstvo na svojih kmetijah in pristavah, pregledaval račune

svojih oskrbnikov in dajal navodila, kako se je lotiti dela, da bi se dosegel dober uspeh. V svojih navodilih razpravlja, kako je rediti domačo živino, obdelovati vinograde, variti pivo, saditi zelenjavo in sadna drevesa in kako je vrtnariti in ribariti. Pospeševal je tudi trgovino s tem, da je napravljajl pristanišča, gradil ceste in narejal mostove. Namerjal je izkopati kanal in zvezati Dunavo z Renom, toda ta načrt se mu ni posrečil.

3. Karolova osebnost. Njegova smrt.

Karol je bil mož visoke rasti in tako močan, da je lahko vzdignil oboroženega moža. Stopal je trdno in moško; bolan je bil malokdaj, zakaj živel je vedno zmerno in si krepil telo z raznimi vajami. Bival je najrajši med rodovino ali pa med učenjaki. Sosebno ga je veselil lov; kaj rad je hodil s spremstvom lovit medvede, merjasce in ture. Bil je prav tako pobožen kakor radodaren. Podpiral je siromake in celo uboge kristjane po tujih deželah, kakor v Egiptu, na Španskem in v Kartagini. Mogočnega Karola so spoštovali celo v daljnjih deželah. Nekoč so prišli poslanci bagdadskega kalifa *Harun al Rašida* z bogatimi darovimi, kakor s slonom, opicami, dišavami in zdravili, ter dejali: «Vsi narodje vzhodnjih dežel se te boje mnogo bolj nego našega kalifa». Dasi je to vedel, vendar ni bil ošaben. Nosil je vedno preprosto obleko, katero so mu stkale njegove hčere. Samo ob velikih praznikih je nosil z zlatom pretkano obleko, z dragimi kameni obšite črevlje in dijadem. Umrl je v Achnu v 72. letu svoje dobe. Njegovo truplo so položili v rakev cerkve Sv. Device, katero je bil dal sezidati sam. Toda ljudstvo je menilo, da sedi na prestolu ves cesarsko opravljen, ovenčan s krono, opasan z mečem in z zlato romarsko torbo ter s svetim evangelijem v roki.

Po pravici se nadeva Karolu priimek «Veliki»; cerkev ga je vzprejela med svetnike, in narod je pripovedoval kaj čudovite dogodke o paladinih, njegovih dvanajstih junakih.

4. Karolovi nasledniki.

Za Karolom je zavladal *Ljudevit Pobožni* (814—840), edini sin, ki je preživel očeta. Bil je slaboten vladar. Njemu se je uprl *Ljudevit Posavski* v Sisku, ali Franki so ga premagali in pregnali. Že nekoliko let po zavladni je razdelil državo med sinove, kar je povzročilo prepire in vojne. Tudi po njegovi smrti so sinovi nadaljevali vojno, dokler se niso pogodili v *Verdunu* (Verdén) in razdelili

države (843). Lotar, najstarejši sin, je dobil z Italijo cesarsko do- 843.
stojanstvo in dolgo progo sveta med Sredozemeljskim in Severnim
morjem; *Ljudevit Nemški* Vzhodno Frankovsko, poznejšo Nemčijo;
Karol Plešivec pa Zapadno Frankovsko ali Francijo. Ta razdelitev
se prišteva najmenitnejšim dogodkom svetovne zgodovine, zakaj
Italijani, Francozi in Nemci so takrat prvič nastopili kot trije
samosvoji narodi.

Te tri države in njih slabotne vladarje so silno stiskali zunanji
sovražniki. *Arabi* so zasedli Sicilijo in so odtod napadali Italijo; drzni
Normani, ki so domovali v denašnji Danski in Skandinaviji, so z
majhnimi čolni vsako pomlad pristali k obalam Severnega morja in
zapadne Francije ter plenili po mestih in vaseh. Nekateri teh po-
morskih razbojnikov so se naselili ob dolnji Seini (Seine, Sēna) ter
ustanovili vojvodino Normansko. H koncu devetega stoletja so se pod
vodstvom kneza *Arpada* naselili v denašnji Ogrski divji poganski
Madjari, ki so bili preko Urala pridrli v Evropo. Napadali so iz nove
domovine Italijo in Nemčijo. Kakor nekoč Huni in Obri, so se na
brzih konjih zaganjali v sosednje dežele, rušili cerkve in samostane,
morili prebivavce ali pa jih gonili v sužnost. V tej stiski so si *Sasi*,
Franki, *Bavarci*, *Švabi* (*Aleman*) in *Lotarinžani* zopet izvolili voj-
vode, da bi lože odbijali sovražne napade.

Cesarska rodovina Lotarjeva je izmrla že l. 875. Leta 911. je 911.
umrl *Ljudevik Otok*, poslednji vzhodnofrankovski ali nemški Kar-
lovič, in l. 987. so izmrli tudi zapadnofrankovski Karloviči. V za- 987.
padni Frankovski ali Franciji so potem velikaši izvolili za kralja
Hugona Kapeta (Capet), ki je tako ustanovil dinastijo *Kapetovičev*.

VI. Slovanski narodi.

V devetem stoletju je ustanovil knez *Mojmir* državo *Veliko*
Moravsko v mali ogrski nižini (glavno mesto je bilo Devin ob
izlivu Morave). Njegov naslednik *Rastislav* je poklical l. 863. sv. brata 863.
Konstantina (*Cirila*) in *Metoda*, da bi ljudstvo izpreobrnila h krščanski
veri. Uvedla sta slovanski jezik pri službi božji, in njih učenci so
prestavili obredne knjige v narodni jezik. Papež Hadrijan II. je
posvetil Metoda za prvega nadškofa moravskega (pauonskega). Tretji
knez *Svatopluk* je prisilil nemškega cesarja Ludovika, da je 874. l.
priznal velikomoravsko državo za nezavisno. Toda nemška duhovščina
je črtila Metoda in njegove učence ter dognala, da so se morali

izseliti med Hrvate, Srbe in Bolgare. Po Metodovi smrti (886) so prestali slovanski obredi v Panoniji, ohranili so se pa med južnimi Slovani. Svatoplukovi sinovi so bili nezložni, in zato so Veliko Moravsko uničili Nemci (l. 905. ali 906.), katerim so bili prihiteli Madjari na pomoč.

Za slabotne vlade Ljudevika Pobožnega je bil osnoval *Ljudevik Posavski* posebno državo na Hrvaškem z glavnim mestom Siskom. Toda po štirih letih so ga Franki premagali in zavratno umorili.

Prvi okronani vladar *hrvaški* je bil *Zvonimir*, kateremu je papež Gregor VII. poslal kraljevo krono l. 1076. Po njegovi smrti pa so nastali v državi prepiri, in te je porabil ogrski kralj Ladislav (ustanovil je škofijo zagrebško), pa njegov sin *Koloman*, ki se je dal l. 1102. kronati za kralja «hrvaškega in dalmatinskega».

Najjimenitnejši *srbski* car je bil *Stjepan Dušan* (1325—1356), ki je razširil svojo oblast tudi po Macedoniji in dal svojemu narodu primeren zakonik.

Poljakom so gospodovali *Pijastoviči*, ki so stolovali v Gnjeneznu, glavnem mestu Velike Poljske. V Mali Poljski je bilo glavno mesto Krakovo, v Rdeči Rusiji pa Halič, odtod ime Galicija. *Boleslav Hrabri* (992—1025) je uvedel krščanstvo in skušal ustanoviti mogočno slovansko državo na severu, ali cesar Henrik II. mu je preprečil to namero.

Leta 863. so ustanovili normanski Varjagri (Rjurik) prvo *rusko* državo v *Novgorodu*. Pravi temelj Rusiji pa je postavil *Vladimir Veliki* (980—1015), ki je stoloval v Kijevu in izpreobrnil Ruse h krščanski veri (Peruna je dal vreči v Dnjepr). Iz Kijeva se je razširilo rusko carstvo proti severu, in Ivan Vaziljevič IV. (Grozni) je združil vse posamezne kneževine v eno državo.

VII. Alfred Veliki (871—901).

Leta 827. se je združilo sedmero kraljestev Anglov in Sasov v Britaniji v eno državo, ki se je zvala *Anglija* ali *Angleška*. Toda pretela ji je poguba, zakaj leto za letom so jo napadali poganski Normanci, prihajajoči iz Danske, rušili mesta in trge ter plenili po deželi. V tej stiski je kralj *Alfred* otel domovino.

Alfred je zavladal l. 871.; imel je takrat dvaindvajset let. Že kot kraljevič se je bil z Danci tako junaški kakor pozneje kot kralj; toda dasi jih je semtertja potolkel, ugnati jih vendar ni mogel, ker

so prihajale vedno nove čete. Naposled so si Danci osvojili vso deželo, in Alfred je moral pobegniti v skrajno deželo svoje države. Popolnoma zapuščen je v gozdu pri ubogem pastirju prebil vso zimo ter opravljal najnavadnejša dela. Potem jo nabral nekoliko vojakov, da bi ž njimi napadel Dance. Kot pevec preoblečen se je nato napotil v njih tabor. Dočim so se Danci veselili njegovega petja, je Alfred pozvedaval, koliko jih je in kje so najslabši; nato se je srečno vrnil k svojcem. Potem je pozval podložnike na boj, rekši: «Kdor je mož, brani svojega kralja!» Zvedevši, da še živi njih kralj, so bili Anglosasi silno veseli in so mu prihiteli na pomoč. Ž njimi je Alfred premagal sovražnike in razbil njih tabor. Odslej mu je bila zmaga vedno mila. Na suhem in na morju se je bil nad petdesetkrat in je svojemu narodu pridobil mir in slobodo. Odslej sta vladala na Angleškem mir in red. Ta čas je Alfred izvrstno porabil svojemu narodu na korist. Pomnožil je brodovje, zgradil trdnjave, izvežbal Sase v orožju ter sezidal cerkve in samostane. Sosebno pa je skrbel za dobro pravosodje; nekoč je dal v letu dni pomoriti štiriindvajset sodnikov, ker so bili sodili krivo. Naposled je bila v vsi državi največja varnost. Rekli so: «Potnik, ki je izgubil na cesti mošnjo z denarjem, naj mirno spi, zakaj izvestno jo najde drugi dan». Kakor Karol Veliki, tako se je tudi Alfred trudil omikati in izobraziti svoj narod. Pozval je izvrstne može na svoj dvor in ustanovil mnogo šol; sam je prevedel nekaj latinskih spisov v anglosaščino. Alfred je umrl l. 901., in ves narod je žaloval po njem. Za njegovih naslednikov so Danci iz nova napadali državo, in njih kralj Sven jo je popolnoma osvojil. Svenov sin in naslednik, *Knut Veliki* (1016—1035) je bil najmočnejši vladar severne Evrope; razven Anglije sta mu bili podložni tudi Danska in Norveška. Goreč kristjan se je trudil razširiti in utrditi Kristusovo vero po Danski in Norveški. Po smrti Knutovih sinov je zasedla prestol prejšnja anglosaška dinastija.

VIII. Nemčija za saških vladarjev.

1. Henrik I. (919 — 936).

Nemčija je za poslednjih Karlovičev obsezala petero samosvojih plemen, in vse je kazalo, da razpade Nemška na pet samostalnih vojvodin. Vendar se ni zgodilo tako. Leta 911. so se zbrali nemški velikaši v Forchheimu v sedanji Bavarski in izvolili frankovskega vojvodo za kralja.

Konrad (911—918) je bil hraber, dobrotljiv in priljuden vladar, a vendar ni mogel ugnati vojvod in jih podrediti svoji oblasti. Ker mu je bila pa blagost domovine bolj pri srcu nego korist svojega rodu, je nasvetoval na smrtni postelji bratu *Eberhardu*, naj izroči kraljevske svetinje, tako zlate naramnice, kraljevski plašč, meč in krono *Henriku*, vojvodi saškemu, in naj tega mogočnega kneza, ki je bil njegov nasprotnik, prizna za njegovega naslednika. Eberhard je ukrotil svojo častihlepnost in se napotil k saškemu vojvodi, da mu ponudi krono. Po pravljici ga je dobil v gozdu, kjer je ravno lovil ptiče; zato so mu vzdeli priimek «ptičar» (Finkler). V Fritzlaru blizu Kassla so se zbrali velikaši frankovskega in saškega plemena ter oklicali Henrika za kralja.

Henrik I. je pravi utemeljitelj nemške države. Oprezno in neumorno je delal na to, da bi se nemška država združila in okrepila. Iz prva so samo Franki in Sasi priznavali njegovo gospostvo, sčasoma pa so se mu uklonila tudi ostala plemena. Celototaringijo, ki se je bila za Konrada I. odcepila od Nemške in se pridružila zapadnofrankovski državi, je zopet združil z Nemčijo. Ko se mu je to posrečilo, je ugibal, kako bi obranil Nemčijo razbojniških Madjarov. Slučajno so Sasi ujeli odličnega vodjo madjarskega, in Madjari so jim ponujali veliko odkupnino, če bi ga izpustili. Toda Henrik je zahteval devetletno premirje in je celo obljubil plačevati v tem času letni davek. To dobo je uporabil v to, da je vsaj Saško, svojo domovino, zavaroval krutih sovražnikov. Takrat je bilo v notranji Nemčiji le malo utrjenih krajev. Henrik je sezidal močne gradove in ukazal vsakemu devetemu možu, da se s kmetov preseli v grad. Drugi so morali obdelovati polje in oddajati nekoliko poljskih pridelkov grajski žitnici, a v sili so vsi dobivali varno zavetje med grajskim zidovjem. Iz teh utrjenih gradov so se pozneje razvila mesta, in zato se imenuje Henrik tudi *ustanavljalj mest*. Zajedno je privadil kralj Sase boju na konjih, da bi se tudi s konjico uspešno branili proti silnim Madjarom.

Z novo oboroženo vojsko je napadel Henrik Slované onostran Labe in si osvojil njih mesto *Branibor* (Brandenburg); potem je udaril na Čehe, katerim so vladali *Premisloviči*. Takrat je vojvodoval *Vaclav I. Svetnik*, ki je zidal cerkve in z drugimi pobožnimi deli širil krščanstvo po svoji vojvodini. Henrik je l. 929. pridrl do Prage in prisilil vojvodo, da mu je prisegel zvestobo.

V tem je poteklo devetletno premirje. Madjarski poslanci so zopet prišli k Henriku po davek. A ker ga jim je odrekel, so se groze in rote vrnili domov. Spomladi l. 933. so prihrumeli Madjari 933. v Turingijo. Henrik je zbral vojsko in jo razvrstil ob *Unstruti* blizu Mezibora (Merseburg), kjer se je utaboril del madjarske vojske. Kralj je navduševal vojake, rekoč: «Osrčite se! Bog, ki vam je tolikokrat podelil slavo in zmago, vam pomore tudi v tej odločilni uri». Nato je planil na sovražnike in jih popolnoma porazil. Zmagovavec jim je vzel tabor, napolnjen s plenom, in je izpustil vse ujetnike. Ljudstvo je proslavljalo kralja kot «očeta domovine», on pa je dejal, da je zmagal z božjo pomočjo, in je davek, katerega je bil dajal sovražnikom, podaril cerkvam in siromakom.

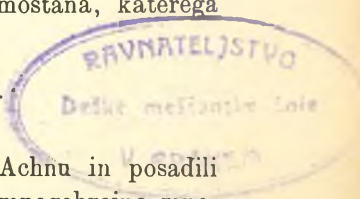
Tretje leto po tej zmagi je Henrik umrl. Njegovo truplo so položili v rakev quedlinburškega (Quedlinburg) samostana, katerega je bil ustanovil sam.

2. Oton Veliki (936—973).

a) Oton utrdi kraljevsko oblast.

Nemški velikaši so se zbrali še l. 936. v Achnu in posadili Henrikovega sina, *Otona I.*, na prestol. Vesela in mnogobrojna množica je spremila novega kralja do cerkve Svete Marije, kjer ga je nadškof mogunški (Mainz), cerkveni glavar nemški, pomazilil in okronal. Pri kraljevskem obedu so potem vojvode osebno opravljali dvorne službe. Vojvoda lotarinški je uredil vso svečanost (komornik), frankovski je nosil jedila na mizo (stolnik), švabski je natakal vino (točaj), in bavarski je skrbel za stanovanja mnogih gostov (maršal).

Hrabri Oton je bil vladar jeklene volje. Dasi je bil izvoljen enoglasno, so se mu vendar malo potem uprli vojvode, katerim sta se pridružila celo kraljeva brata *Tankmar* in *Henrik*. Kralj je zašel v veliko nevarnost, a vendar se mu je posrečilo ukloniti upornike. Tankmara so umorili, drugemu bratu pa je kralj velikodušno prizanesel. Toda Henrik je z nehvaležnostjo plačal velikodušnost Otonovo; zarotil se je s saškimi plemenitniki zoper kralja. Ta hudobni naklep se je ovadil; Henrik je ubežal, druge zarotnike pa so ujeli in usmrtili. Naposled se je Henrik skesal. V spokorni obleki je pokleknil v stolni cerkvi frankfurtski pred brata, ki je ravno tu božičeval, in ga naprosil, naj mu popolnoma prizanesse. Živo ganjeni kralj je dvignil skesanca in mu vrnil slobodo; pozneje mu je celo podelil vojvodino bavarsko. Otonu ni bilo nikdar žal te blagosrčnosti. Ukrotivši upornike, je Oton dosti pomnožil svojo moč in veljavo.

b) Oton razširi državo in gre prvič v Italijo.

Ko se je bila pomirila Nemčija, se je Oton trudil razširiti svoje kraljestvo. Srečno se je bojeval s polabskimi Slovani in je ustanovil več škofij, katere je pozneje podredil nadškofiji devinski (Magdeburg). Potem se je dvignil na Dance, katerim je kraljeval junaški *Harald Modrozobi* (Blauzahn). Oton je pridrl do severne obale jutlandske in zagnal meč v razpenjene valove, češ: «Morje bodi meja mojemu gospostvu».

V Italiji so bile takrat velike zmede. Po smrti mladega kralja Lotarja (950) se je njegov nasprotnik *Berengar*, krajinski grof ivrejski, polastil langobardske krone in je hotel prisiliti *Adelhajdo*, vdovo svojega prednika, da bi se poročila z njegovim sinom Adalbertom. Toda vdova-kraljica ni hotela privoliti v to možnost, in zato je Berengar hudo ravnal ž njo ter jo zaprl v ječo utrjenega gradu ob Gardskem jezeru. Duhovnik in služabnica, ki sta jo bila spremila v ječo, sta izkopala podzemeljski rov izpod obzidja pod milo nebo, in po njem so ujetniki srečno utekli. Po noči so potovali, po dnevi pa so se skrivali v duplinah, gozdih in ržiščih. Naposled so prišli v grad Canosso, ki jim je bil varno zavetje. Ko je Adelhajda še medlela v ječi, se je kralj Oton napotil z veliko vojsko, da bi jo otel in si pridobil Italijo. Brez boja je vzel *Pavijo*, Berengarjevo prestolnico, in tu se je poročil z Adelhajdo. Nazval se je kralja langobardskega, Berengarju pa je podaril Gorenjo Italijo kot fevd nemške krone.

c) Vojna z Madjari.

Ludolf, Otonov sin iz prvega zakona, je menil, da ga oče prezira, in zato se je s Konradom, vojvodo lotarinškim in Otonovim zetom, vzdignil zoper njega. Toliko da je kralj ukrotil sorodnika, 955. že so l. 955. Madjari zopet pridrl v južno Nemčijo. Bahali so se, da njih konji popijo reke in jezera na Nemškem ter s svojimi kopiti razteptajo nemška mesta. Šele pri Lechu so obstali in oblegali *Augsburg*. Meščani so se možato branili pod vodstvom pobožnega in hrabrega škofa *Ulrika*. Ravno so se Madjari pripravljali za odločilni naskok, ko se je približal kralj Oton z vojsko. Vpričo vse vojske je prejel sveto obhajilo, in njegovi vojaki so se pripravili na boj. Nemci so dvignili prapore in tolpoma planili na Madjare. Strašno je razsajal morilni meč, in skoro so bile razbite grmade sovražnikov. Mnogo so jih potolkli na begu, mnogi so se potopili v Lechu. Med Nemci se je bil najhrabreje Otonov zet

Konrad. Ko je upehan snel šlem raz glavo, ga je zadela pušica v vrat. Tako je popravil krivico, s katero se je bil obtežil kot upornik.

Od tega časa niso Madjari več napadali Nemčije. Oton jim je celo vzel precejšen kos dežele vzhodno od Aniže ter ga kot *Vzhodno 955. krajinsko grofijo* spojil z Nemčijo in podredil bavarskemu vojvodi. Madjari so opustili nomadstvo, se stalno naselili in se poprijeli poljedelstva. Bavarski blagovestniki, kakor benediktinec *Wolfgang*, pozneje škof regensburški, so jim oznanjali krščansko vero. Cesarji so začeli podeljevati zemljišča med Slovenci nemškimi škofijam in samostanom, a ti so pošiljali vanje nemške naselnike. L. 989. je Oton III. podelil Škofjo Loko z okolico brižinskim škofom.

a) Oton gre drugič in tretjič v Italijo.

V tem je Berengar vladal v Italiji kakor samosvoj gospod in se vedel kakor samosilnik. Zato se je Oton zopet napolil v Italijo. Ukrotivši Berengarja, je pohitel v Rim, kjer mu je papež v cerkvi svetega Petra posadil rimsko cesarsko krono na glavo (962). Od tega časa pa do l. 1806. so bili *nemški kralji zajedno rimski cesarji*. Nato je ujel Berengarja ter ga odgnal na Nemško. Cesar se je več let mudil v Italiji, da bi utrdil svoje gospostvo, zakaj Rimljani mu niso bili radi pokorni. Ko je prišel tretjikrat v Italijo, je dal svojega sina *Otona* okronati za rimskega cesarja. Namerjal je tudi Dolenjo Italijo izviti Bizantincem in Arabom. Sicer se mu to ni posrečilo, a dosegel je vendar, da se je tako lepa kakor modra in izobrazena bizantinska cesarična *Teofano* (Theophano) v Rimu poročila z njegovim sinom Otonom (972). Silno sijajna je bila svatovščina; skoro vsi nemški knezi so prišli v svate. Nato se je cesar vrnil na Nemško in sklical v Quedlinburg državni zbor. Na tega niso prišli samo nemški velikaši, ampak tudi vojvoda poljski in češki, poslanci danskega kralja, bizantinskega cesarja, poslanci madjarski, bolgarski in ruski. Malo potem je Oton Veliki umrl; pokopali so ga v prestolni cerkvi devinski.

3. Oton II. (973 — 983).

Po smrti Otona I. je zasedel prestol njegov osemnajstletni sin Oton II. Njegov stričnik, bavarski vojvoda Henrik, imenovan «Prepiravec», mu je hotel izviti žezlo in se je zato uprl kralju. Ker se mu niso pridružili vsi bavarski velikaši, je Oton II. kaj skoro premagal uporniško vojsko. V tem boju ga je zvesto podpiral grof *Leopold Babenbergovec*, in zato mu je l. 976. Oton II. podelil kos 976.

bavarske vojvodine, katero je bil vzel upornemu Henriku Prepiravcu. Leopold je podeljeno *Vzhodno krajino* (Ostmark), ki se je takrat raztezala od Aniže do Traisne, razširil do Dunajskega lesa in ustanovil opatijo v Melku. Tej pokrajini, ki se je že za njegovega naslednika Henrika I. obično zvala *Avstrija*, so slavno vladali njegovi potomci, *Babenbergovci*, do l. 1246.

Leta 980. se je Oton napolil v Italijo, da bi si osvojil južni del te dežele. Ob vzhodni obali Kalabrijski je potolkel vojsko Arabov, ki so se bili tu naselili. Ko se je pa neskrbno pomikal dalje, so ga obkolili sovražniki, ki so se bili v tem zopet zbrali, in so ga popolnoma potolkli. Oton je skočil v morje in srečno priplaval do ladje. Toda ladja je bila sovražnikova. Kralj je obljubil mornarjem, ki ga niso poznali, bogata darila, če ga pripeljejo do mesteca Rossana. Ko se je ladja približala obali, je skočil Oton v morje in srečno priplaval k svojcem. Skoro potem je v Rimu umrl.

4. Oton III. (983—1002).

Oton III. je imel ob smrti svojega očeta šele tri leta; zato je vladala njegova mati Teofano in po nje smrti njega babica Adelhajda. Ko je dorasel, se je napolil v Italijo in postavil svojega stričnika Bruna za papeža (Gregor V.). Le-ta ga je ovenčal s cesarsko krono. Po Gregorjevi smrti je posadil na papeški prestol svojega učitelja nadškofa Gerberta, ki se je imenoval Silvester II. Oton III. je hotel obnoviti rimsko cesarstvo in je zato preložil prestolnico iz Nemčije v Rim. To mesto naj bi bilo središče, iz katerega bi vladal Nemčiji. S to namero pa si je izneveril Sase, ne da bi si bil pridobil Rimljanov, ki so se večkrat uprli zoper njega. V Italiji se je seznanil s praškim škofom *Vojtehom* (Adalbert), ki se je bil odpovedal svojemu dostojanstvu in je pobožno živel v samostanu v Rimu kakor preprost menih. Vojteh se je pozneje napolil k poljskemu vojvodi Boleslavu I. in odtod k obali Vzhodnega morja, da bi pokristjanil poganske Pruse. Vnet za vero, se je v okolici gdanski (Danzig) lotil težavnega dela; ko je pa nekoliko krenil na vzhodno stran, so ga pogani ubili. Njegovo truplo so prenesli v Gnijezno 1000. ter je pokopali v stolni cerkvi tega mesta. Leta 1000., ko so vsi pričakovali konec sveta, je priromal cesar Oton h grobu svojega prijatelja in ustanovil tu nadškofijo, nezavisno od nemške cerkve.

Od l. 995. je na Ogrskem kraljeval *Štefan Arpadovič*, ki se je oženil z Gizelo, hčerjo bavarskega vojvode Henrika. Goreče se

je trdil utrditi krščanstvo v svoji deželi. V *Ostrogonu* (Gran), svoji prestolnici, je ustanovil nadškofijo, kateri je podredil več škofij, in drugje je sezidal mnogo samostanov. Za te velike zasluge mu je papež Silvester II. poslal kraljevsko krono in mu podelil naslov «*apostolski kralj*», češ, da je storil za katoliško vero toliko kakor apostol. Dalje je razdelil Štefan svojo državo na župnije, katere so upravljali grofje. Ogrska je bila urejena tako kakor sosedne krščanske države.

Oton III. je umrl l. 1002. v dvaindvajsetem letu svoje dobe na gradu blizu Rima. Njega truplo so prenesli v Achen ter je položili poleg Karola Velikega. Za njegovega naslednika so izvolili knezi bavarskega vojvodo, sina Henrika Prepiravca. *Henrik II. Svetnik* (1002—1024), je bil poslednji kralj iz saške vladarske rodovine. Ustanovil je škofijo Bamberg, ki je imela svoja posestva tudi med Slovenci na Koroškem, ter je l. 1004 *Bled* in deželo med obema Savama podelil briksenskim škofom.

VII. Nemčija za frankovskih vladarjev.

1. Konrad II. (1024—1039).

Po smrti Henrika II. so se sešli knezi v renki dolini med Mainzom in Wormsom, da bi izvolili novega kralja. Dolgo so se posvetovali. Naposled sta jim bila najvrednejša dva moža: Konrad starejši in Konrad mlajši. Oba sta bila bratranca in frankovska kneza. Tedaj je poklical starejši Konrad mlajšega na prijazno besedo in mu dejal: «Ako bi videl, da so volivci naklonjeni tebi, se ti ne bom protivil; celo sam ti dam svoj glas; ako bi se pa srca volivcev nagibala k meni, stori ti prav tako!» Mlajšemu Konradu je bil odgovor po volji, in oba sta z objemom in poljubom potrdila svojo zlogo. Ko so bili potem duhovni knezi oddali glasove za starejšega Konrada, je stopil mlajši Konrad izmed njih ter je tudi glasoval za bratranca. Takisto so glasovali drugi posvetni knezi. Preveselo ljudstvo je spremilo izvoljenca v Mainz, kjer so ga okronali.

S Konradom je zavladala rodovina *frankovska* ali *salijska*. Novi kralj je bil pravičen, hraber in moder knez. Soprijateljil se je z mogočnim *Knutom* Velikim, kraljem danskim, angleškim in norveškim, da bi si zavaroval severno mejo svoje države. Potem se je napotil v Rim, kjer mu je papež posadil cesarsko krono na glavo.

Od časov poslednjih Karolovičev sta bili med Renom in Rodanom kraljevini *Dolenja* in *Gorenja Burgundija*. Ko sta se spojili v eno državo, sta se zvali *Arelatska* kraljevina po prestolnem mestu Arelatu ob dolnjem Rodanu. Ko je poslednji kralj Rudolf umrl l. 1032., je zavladal Burgundiji Konrad II. ter jo je pridružil Nemčiji.

2. Henrik III. (1039—1056).

Konradov sin, *Henrik III.*, imenovan *Črni*, je bil omikan, po-božen in krepak vladar. Za njega je bila Nemška največja in naj-mogočnejša država. Junaški vojvoda češki, *Břetislav Ahil*, ki si je bil osvojil vso Poljsko, se je čutil toli mogočnega, da se je hotel iznebiti nemške oblasti. Toda Henrik III. je pridrl z vojsko do Prage in uklonil Břetislava. Na Ogerskem je umrl l. 1039. kralj Štefan. Njegovega naslednika in netjaka *Petra* je izgnala sovražna stranka. Peter je pribežal v Vzhodno krajino ter naprosil pomoči *Adalberta Zmagovitega*, krajinskega grofa in nemškega kralja. Henrik je po-sadil l. 1044. Petra na prestol, in ta je moral zato priznati nemško vrhovno oblast. Ko so pa Ogri dve leti potem Petra zopet izgnali, so ohranili svojo nezavisnost. Vzpričo vojne se je meja Vzhodne krajine pomeknila do *Litave* in *Morave*.

Tudi Italiji so takrat napočili nemirni časi. Razne stranke so zajedno izvolile tri papeže, ki so nedostojno preganjali drug drugega. Henrik je prišel l. 1046. v Rim, odstavil vse tri papeže in posadil na prestol pobožnega škofa Klementa II. Pozneje je gledal na to, da so samo učene in pobožne može volili za papeže. Ta mogočni cesar je umrl že v svojem 39. letu, in pokopali so ga kakor njegovega očeta v stolni cerkvi speierski (Speier).

3. Henrik IV. (1056—1106).

a) *Henrikova mladost in saška vojna.*

Ob smrti Henrika III. je imel njegov enakoimeni sin šele šest let. V kraljevičevem imenu je vladala njegova blagosrčna mati *Neža*, ki je menila pridobiti prijatelje z milostmi in darili. Toda častihlepni knezi so hoteli dobiti v oblast princa in ž njim vladanje. Nekoč se je mudila cesarica na renskem otoku *Kaiserswertu* pri Düsseldorfu. Semkaj na otok je prišel nadškof kolinski *Ano*, da bi se, kakor je dejal, ponižno poklonil cesarici. Po obedu je povabil princa na krasno opravljeno ladjo. Jedva je preprosti kraljevič stopil na ladjo, že je krenila od brega. Princ, videč, da ga žele ločiti od matere, je

hitro skočil v Ren in gotovo bi bil utonil, da ni planil Anov pristaš za njim in ga otel. Nadškof je odvedel mladeniča v Kolin (Köln), kjer ga je vzgajal brezozirno ostro. Pozneje ga je izročil *Adalbertu*, nadškofu bremenskemu, ki pa se je ravno nasprotno udajal vsem njegovim željam in nagibom. Zato se je Henrikovo srce nagibalo k samovolji in nasilju; sosebno pa je Adalbert mlademu knezu v nemal sovraštvo do nemških knezov in do saškega naroda.

Nemški kralj ni imel stalne prestolnice, temveč je bival zdaj na tej, zdaj na oni graščini. Po nasvetu Adalberta bremenskega je sezidal Henrik IV. v Saški, sosebno ob Harzu, utrjene gradove, na katerih je navadno bival. Najimenoitnejši grad je bil *Harzburg* pri *Goslarju*. Ker so grajske posadke zatirale narod in ker je kralj sam očitno preziral saške plemenitnike, se je vnel upor. Četa saških kmetov je pridrla do Harzburga in razrušila grad, iz katerega je kralj jedva utekel. Razgrajavi kmetje so zažgali tudi cerkev in oskrunili tamošnje grobove. Sedaj so prihiteli knezi južne Nemčije in meščani renskih mest, sosebno zvesti Wormžani, kralju na pomoč. Henrik IV. je udaril z veliko vojsko na upornike in jih l. 1075. ob 1075. *Unstruti* popolnoma potolkel. Tu je padel tudi četrti krajinski grof avstrijski, Babenbergovec *Ernest*, sin in naslednik Adalberta Zmagovitega. Glavarji upornikov so se udali in obljubili pokorščino. Videti je bilo, kakor bi bil kralj zopet utrdil svojo moč.

b) Boj za investituro.

A sedaj se je vnel še mnogo hujši boj, ki se zove *boj za investituro*. Od l. 1073. je papeževal učeni in strogi *Gregor VII.*, sin 1073. siromašnega toskanskega kmeta. Hildebrand, kakor se je nazival prej, je dovršil prve šole v Rimu; pozneje je živel nekoliko časa kot menih v samostanu strogih *klunijevcev* (Cluny, Klin) severno od Lyona (Lijón). Ko se je vrnil v Rim, si ga je več papežev izbralo za svetovavca, in izposloval je tudi naredbo, da smejo samo *kardinali* voliti papeže. Izvoljen za papeža, je delal na to, da bi oslobodil katoliško cerkev oblasti cesarjev in drugih posvetnih knezov. *Zategadelj* je obnovil postave zoper *simonijo*, to je, strogo je prepovedal, da bi se kupovale ali prodajale cerkvene službe; zabranil je dalje duhovnikom, da bi se ženili (coelibat); tudi je prepovedal, da bi cesarji, knezi ali drugi neposvečenci umeščevali škofe (investitura). Za radodarnih saških in frankovskih cesarjev so bili višji duhovniki, ki so bili njih svetovavci, zelo obogateli. Škofje so gospodovali obseznim pokrajinam, mestom, gradovom in podložnikom ter hodili na

čelu svojih bojevnikov na boj, oboroženi kakor posvetni knezi. Doslej so cesarji škofe umeščevali tako, da so jim izročevali prstan in škofovsko palico. To investituro je Gregor VII. strogo prepovedal.

Kralj Henrik IV. je, ne glede na to prepoved, še dalje podeljeval škofije, in sicer često takim možem, ki niso bili vredni škofovstva. Zato mu je papež zapretil s *cerkvenim prokletstvom*, to je, da ga izobči iz katoliške cerkve. Razljučeni kralj je pozval cerkvene kneze v Worms, da bi odstavili papeža. Ko je Gregor VII. to zvedel, je 1076. l. 1076. na zboru cerkvenih knezov proklel kralja Henrika, ga odstavil in njegove podložnike odvezal zvestobe. Besede Gregorjeve so imele na Nemškem moč, katere kralj ni bil slutil. Papeževo prokletstvo je silno razburilo duhove; skoro vsi cerkveni in posvetni knezi so se izogibali kralja in mu odpovedali pokorščino. V kratkem času je bil kralj popolnoma zapuščen. Knezi so se celo zbrali v Triburu in očitno izrekli, da izvolijo novega kralja, ako se Henrik v letu dni ne oprostí cerkvenega prokletstva. V tej stiski se je sklenil kralj spraviti s papežem. Z zvesto ženo Berto in nekaterimi zvestimi prijatelji se je napotil v Genf in šel sredi zime po snežninah in ledeninah in ob strmih prepadih preko Mont Cenisa (Monsení) v severno Italijo in odtod na utrjeni grad *Canosso* blizu Modene. Zakaj prav v tem gradu, ki je bil svojina papežu zvesto udane krajske grofice Matilde Toskanske, se je mudil Gregor VII. Tu se je kralj po tedanji ostri šegi očitno pokoril. Stal je dva dni bos in v spokorni obleki na grajskem dvorišču, in šele tretji dan se je dal Gregor toliko omečiti, da ga je odvezal prokletstva, toda samo proti temu, da ne bi izvrševal kraljevske oblasti, dokler se ne pogodi z nemškimi knezi. Henrik se je obljubil strogo držati teh pogojev, a ni bil mož beseda. Zato so se zbrali nemški knezi ter izvolili Henrikovega svaka, vojvodo *Rudolfa Švabskega*, za kralja.

Nato se je Henrik IV. vrnil na Nemško, kjer se je vnela državljanska vojna. Henrika so podpirala državna mesta, sosebeno pa mu je bil zvest pristaš mladoletni *Friderik Staufovec*, kateremu 1080. je podelil vojvodino švabsko. Leta 1080. je bila bitka ob *Elsteri*. Nasprotni kralj Rudolf je sicer zmagal, toda ranili so ga smrtno ter mu odbili desno roko. Umirajoč je dejal: «S to roko sem svojemu kralju prisegel zvestobo». Sedaj je bil Henrik gospod na Nemškem. Nato je šel v Italijo, da bi ukrotil papeža, svojega največjega nasprotnika, ki ga je bil iz nova proklel. Prišedši v Italijo, je dal izvoliti drugega papeža, in ta ga je spremil v Rim ter

okronal za cesarja. Gregor VII. se je umeknil v utrjeni Angelski grad, katerega je Henrik oblegal. Zdajci je prihital *Robert Guiscard* (Giskár), vojvoda Normanov, ki so takrat gospodovali Dolenji Italiji, papežu na pomoč in je prisilil Henrika, da se je umeknil iz Rima. Nato so Normani tri dni tako hudo razsajali in plenili po rimskem mestu, da so se nejevoljni meščani vzdignili zoper papeža ter njega in njegovega zaščitnika izgnali iz mesta. Gregor je odšel v Salerno, kjer je umrl l. 1085. Njegove poslednje besede so bile: «Ljubil sem pravico in črtil krivico, zato umrjem v pregnanstvu» 1085.

Pa tudi po smrti papeževi se niso pomirili duhovi, zakaj tudi Gregorjevi nasledniki so nasprotovali cesarju. Najbolj je užalostila kralja novica, da sta se rodna sinova pridružila upornikom, najprej *Konrad* starejši, potem pa *Henrik* mlajši. Pred poslednjim je cesar pobegnil v Lüttich, kjer so ga meščani radostno vzprejeli. Tu je umrl l. 1106. Boj za investituro je prestal šele l. 1122., ko je Henrika IV. sin in naslednik *Henrik V.* (1106—1125) s papežem *Kalixtom II.* sklenil pogodbo, ki se imenuje *wormski konkordat*. 1122.

c) Vzhodna krajina v boju za investituro.

V Vzhodni krajini je l. 1075. po krajinskem grofu *Ernestu* zavladal njegov sin *Leopold II. Lepi*. V boju za investituro se je izneveril Henrik IV. in se postavil na stran papeževo. Zato ga je cesar izobčil in je Vzhodno krajino podelil češkemu vojvodi *Vratislavu II.*, sinu *Břetislava Ahila*. Vratislav je pridrl z vojsko v Vzhodno krajino in potolkel Leopolda II. pri *Mailbergu* l. 1082. Vendar ni mogel obdržati dežele, nego se je vrnil na Češko. 1082.

Tudi v sosednih alpskih deželah so bili krvavi boji med cesarjevimi in papeževimi pristaši. Za papeža sta delovala salzburški nadškof *Gebhard* in passavski škof *Altman*; prvi je ustanovil opatijo *Admont* na Štajerskem, drugi samostan *Göttweih* v Dolenji Avstriji.

Po krajinskem grofu Leopoldu II. je zavladal njegov sin *Leopold III. Svetnik*. Pridružil se je Henrik V., ki se je uprl svojemu očetu. Zato ga je Henrik V. poročil s svojo sestro *Nežo*, vdovo vojvode *Friderika Staufovca*. Njena sinova iz prvega zakona sta bila *Friderik* in *Konrad*. Leopold III. je ustanovil opatijo *Klosterneuburg*. Nekoč je stal poleg svoje žene na pomolu svojega gradu na Leopoldovi gori blizu Dunaja ter premišljal, kje bi sodilo ustanoviti samostan. Kar odnese vihar krajinski grofici dragoceno tenčico. Mnogo let potem je našel krajinski grof nepoškodovano tenčico. 6

visečo na vejah, in ustanovil na tem mestu opatijo *Klosterneuburg*. Pozneje je še v dražestni dolini Dunajskega lesa utemeljil cistercijsko opatijo *Sveti Križ* (Heiligenkreuz). Leopold III. je bil toli mogočen in spoštovan, da so ga hoteli nemški knezi po smrti Henrika V. l. 1125. posaditi na prestol, toda Leopold je odklonil to čast. Umrli je l. 1136., in sin *Leopold IV.* mu je bil naslednik.

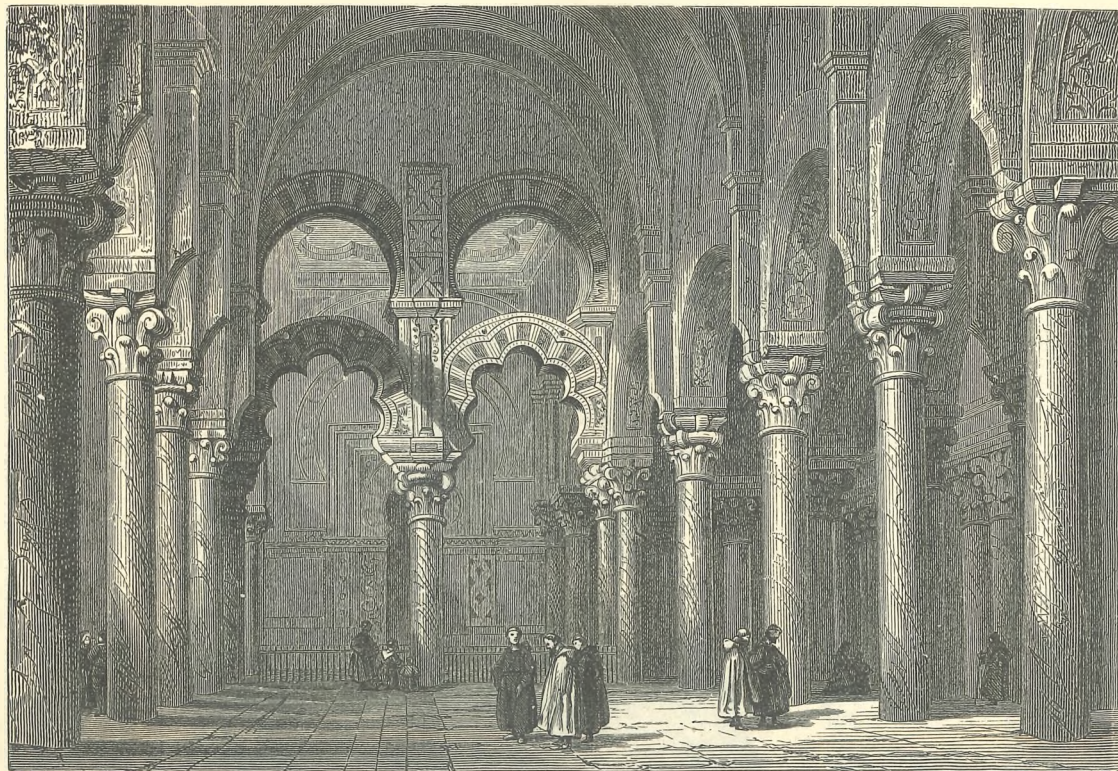
X. Prva križarska vojna.

1. Kalifstva in kristjanski narodi.

a) Kalifstvo in kristjanski narodi na Španskem.

Špansko kalifstvo je bilo najmogočnejše in najveljavnejše tedaj, ko so vladali v Nemčiji saški cesarji. Cvetelo je poljedelstvo, trgovina, obrtništvo, svilarstvo, usnjarstvo, uspevala so pa tudi znanstva in umetnosti. Velikanski vodovodi so izpreminjali pustinje v bujne vrtove, dokaj cest in mostov je pospeševalo trgovino, velike palače so krasile mesta, kjer je bilo mnogo šol in knjižnic. Najlepše in največje stavbe so bile mošeje, najslavnejša med njima je bila *mošeja tisoč stebrov* v prestolnici *kordovski* (Cordova) (Pod. 3.). Med palačami je bila najkrasnejša *Alhambra* v *Granadi* (Pod. 4.), katero so sezidali šele v trinajstem stoletju.

Zapadni Gotje so se bili po bitki pri Xeresu de la Fronterra umeknili v gorato Asturijo in pod vodstvom junaškega plemenitega *Pelaja* (Pelajo) obnovili z mohamedanci (Mavri) boj, ki je trajal okolo 800 let. Kristjani so najprej ustanovili samostalno kraljestvo *Asturijo*. Potem so osnovali kraljestvo *Kastilijo*, tako imenovano po mnogih trdnjavah (castellum), katere so bili zgradili zoper sovražnike, *Navaro* in *Aragonijo*. Za dom in vero vneti kristjani teh državic so se neprestano bili z Mavri, in v teh bojih sta se razvila med Španci narodni ponos in junaštvo. Ob boju za investituro si je Alfonz VI., kralj kastilijski, osvojil Madrid in Toledo. Takrat si je pridobil hrabri in viteški grof *Rodrigo de Vivar* neminljivo slavo. Ta junak, katerega so zvali kralji «Kampeadorja» (campeador), t. j. bojevnika, Mavri pa «*Cida*», t. j. gospoda, je l. 1094. osvojil bogato mesto Valencijo (Valensija). Ob istih časih so hodili tudi vitezi drugih dežel na Špansko, da bi si v boju z nejeverniki priborili slavo in čast. Grofu *Henriku Burgundskemu*, nemu teh junakov, je kralj Alfonz VI. podelil primorje s pristaniščem «Portus

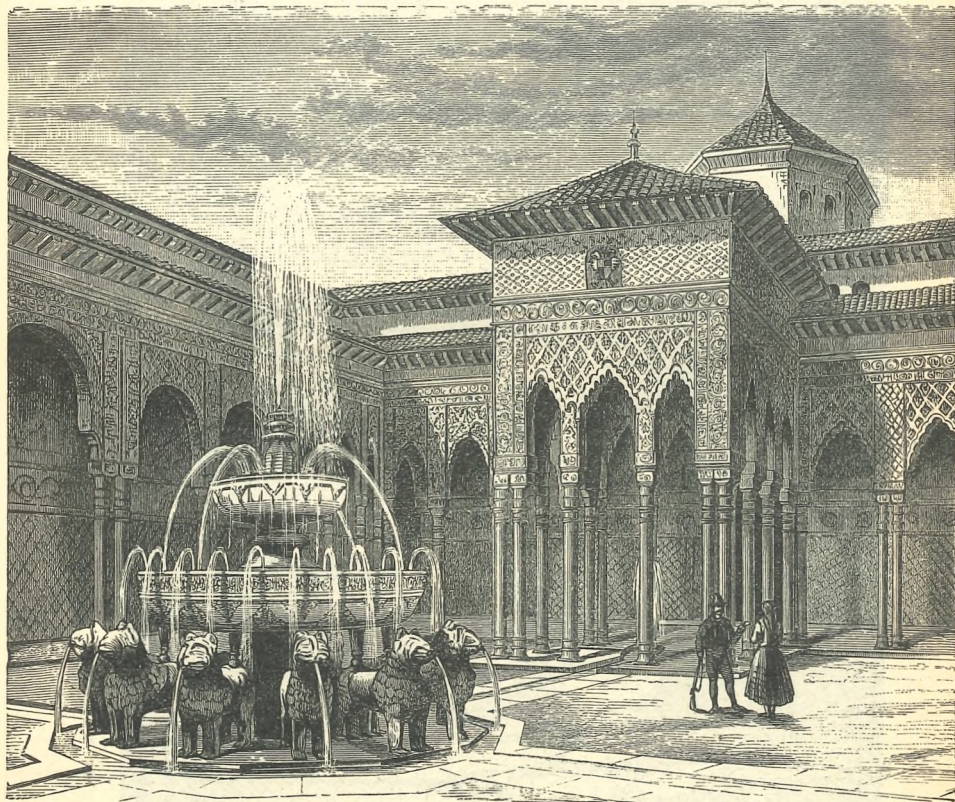

Pod. 8. Mošeja tisoč stebrov v Kordovi.

Cale» (sedaj Oporto) v fevd. Henrik je kaj skoro dosegel samo-svojnost in je svojo deželo nazval *Portugal*. To je bil početek portugalskega kraljestva.

b) Arabsko kalifstvo.

Ko so Abasoviči zavladali v arabskem kalifstvu, so preložili prestolnico iz Damaska v Bagdad. Njih država je bila najmočnejša

Pod. 4. Alhambra v Granadi.

za kalifa *Haruna al Rašida*, vrstnika Karola Velikega. Tudi v tem kalifstvu sta cveteli trgovina in obrtništvo, izmed umetnosti pesništvo in stavbinštvo; izmed znanstev pa so zlasti gojili zvezdoslovje in kemijo.

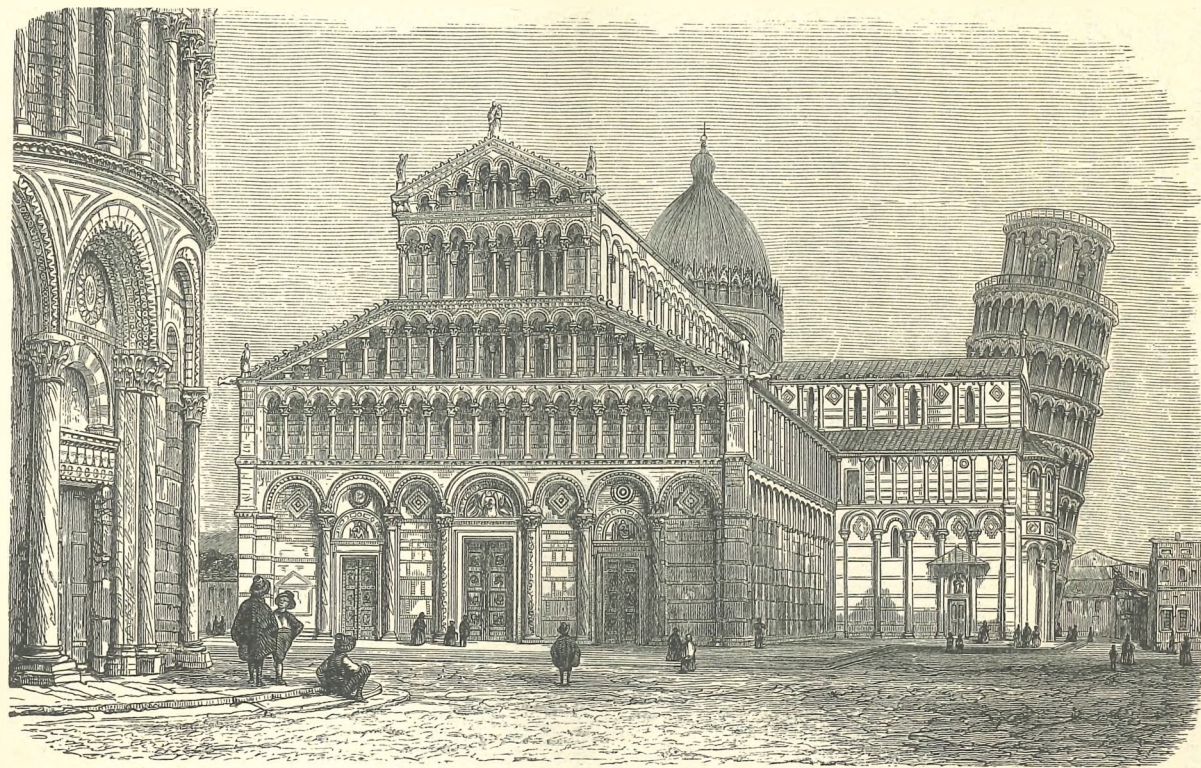
Arabi so učili Evropece računati z arabskimi številkami, in arabski učenjaki so sloveli v vsem srednjem veku za najspretnejše zdravnike. Skoro potem, ko je umrl Harun al Rašid, je prepadala

država. Nezvesti namestniki so ustanovili samostalne države, skoro vso Srednjo Azijo pa so podjarmili surovi *Seldžuki*, turško pleme, ki je bilo nekdanj domovalo v Turaniji in se ondu pomohamedanilo. Seldžuki so izvili Bizantincem Malo Azijo in si sčasoma osvojili one svete kraje, kjer je bil živel, učil in trpel Kristus in kamor so iz Evrope hodili pobožni kristjani na božjo pot.

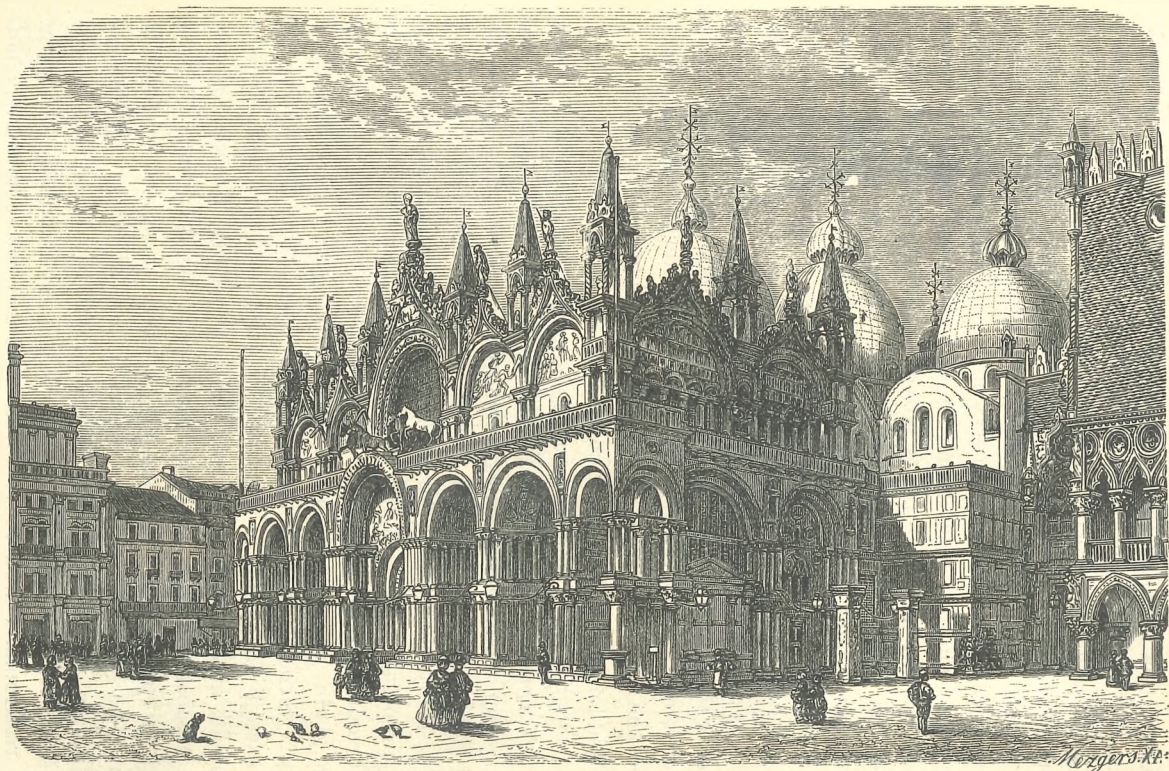
c) Krščanstvo v zapadnih deželah.

Krščanstvo je bilo za germanske narode jako blagodarno. Nauki Vzveličarjevi so sezali ljudem v dušo, jim blažili srce in likali surove šege. Celu visoki dostojanstveniki so se radi ostro in očitno pokorili za svoje grehe, samo da so se zopet spravili s cerkvijo; drugi so vstopili v samostan, da bi si vpokojili vest, obloženo s krivicami. Med samostani je bil *klunijski* najmenitnejši in najstrožji. Cesarji in kralji, papeži in škofje so občevali z opati tega samostana in se ravnali po njih svetih. V enajstem stoletji so se osnovali novi nemški redovi. Pobožni Bruno Kolinski je ustanovil l. 1084. v pusti gorski dolini pri Grenoblu red *kartuzijski* (Chartreuse, Šartrez). Ti redovniki so nosili raševno obleko na golem životu in so silno strogo obhajali božja opravila. Celu govoriti jim je bilo prepovedano. V dolini pri Dijonu (Dižon) je l. 1098. menih Robert osnoval samostanski red *cistercijski*, ki se je razširil skoro po vseh evropskih deželah in je deloval sešebno blagodejno.

Kako globoko je sezala krščanska vera v srce zapadnim narodom, o tem tudi pričajo krasne cerkve, katere so za saških in frankovskih cesarjev Bogu na čast zgradili v Italiji, na Francoskem in Nemškem. Med cerkvami, ki so jih sezidali v tedaj običnem *romanskem* zlogu, slove najbolj stolnica v *Pisi* (Pod. 5) z nagnjenim stolpom in stolnice v *Benetkah* (Pod. 6), *Bambergu* (Pod. 7), *Wormsu*, *Trieru* in *Speierju*, kjer so pokopavali cesarje. Kako pobožni so bili evropski narodje, kažejo tudi mnoga božja potovanja v Palestino. Bogaboječi romarji so se pojeдинice ali četoma odpravljali na daljnjo in nevarno pot. Spotoma so voljno trpeli vse nadloge in težave, a kadar so dospeli do Obljubljene dežele, so jih često napadli, oplenili in tudi pobili razbojniški Seldžuki. Kdor si je smel za visoko vstopnino ogledati sveta mesta, je videl, kako so nejeverniki oskrunjali svetišča in zasramovali pobožne romarje.

Pod. 5. Stolnica v Pizi.

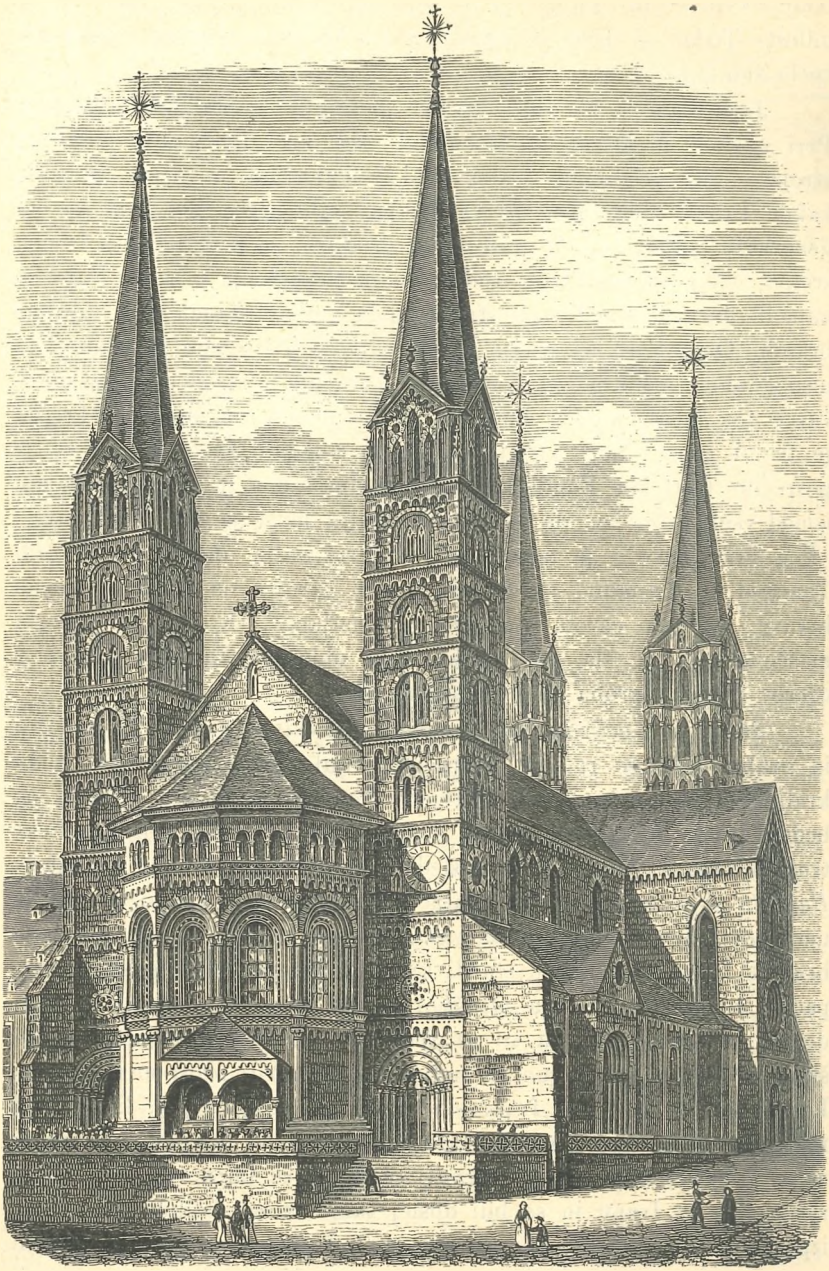

Pod. 6. Stolnica v Benetkah.

2. Prva križarska vojna. Gotfrid Bouillon (Bujón).

Leta 1094. se je puščavnik *Peter Amienski* povrnil iz Palestine v Evropo. Gologlav in bos in v dolgi halji, katero si je pripasal z vrvjo, je pobožnik z razpelom v roci hodil po Italiji in Franciji ter živo opisoval muke kristjanov v Obljubljeni deželi. Velike množice so se zbirale, da bi videle in poslušale čudnega moža. V naslednjem letu je sklical papež Vrban II. cerkveni zbor v *Clermont* (Klermón). Mnogobrojna množica je stala na širokem polju ter zvesto poslušala papeževe besede. Ko jo je papež pozval na boj zoper nejevernike, je zagrmelo iz tisoč grl: «Bog hoče tako!» Mnogi so si pripeli rdeč križ na desno ramē, češ, da hočejo iti na boj zoper mohamedance (Saracene). Zato so se zvali *križarji*. Povsod se je oznanjala križarska vojna, od vseh krajev so prihajali križarji, da bi se udeležili svetega boja; celo starčki, žene in otroci, nihče ni hotel zaostati. A oni slabo oboroženi križarji, ki so že spomladi l. 1096. prevred odpotovali pod vodstvom Petra Amienskega in viteza Valterja («Habenichts»), niso dospeli v Sveto deželo, zakaj vsi so onemogli na poti.

1096. Med knezi *prve križarske vojne*, ki se je napatila poleti 1096. leta, slovijo najbolj *Gotfrid Bouillon*, vojvoda lotarinški, njegov brat *Balduin*, *Robert Normandijski*, tuluški (Toulouse, Tulúz) grof *Rajmund*, tarantski knez *Boemund* in njegov sinovec *Tankred*. Eua križarska vojska pod vodstvom Gotfrida Bouillona je udarila preko Ogerske, druga iz Italije po morju v Carigrad. S pomočjo bizantinskega cesarja sta se prepeljali v Malo Azijo; potem je šla skupna vojska po žareči in malovodni planoti tega polotoka, kjer so mnogi ali onemogli od žeje in gladu, ali pa so jih pobili seldžuški konjiki. Naposled so prišli križarji v Sirijo, kjer so oblegali dobro utrjeno Antiohijo. Toliko da so si osvojili to mesto, že je prihitel mosulski sultan z veliko vojsko ter obkolil mesto od vseh strani. Skoro je nastala lakota v mestu, in brezupnost je obšla križarje. Kar se je oglasil romar: «Sveti Andrej mi je razodel v sanjah, da je sulica, s katero so prebodli Kristusa na križu, zakopana v cerkvi antiohijski; ž njo bodeite zmagali.» In res so našli ondu sulico, in križarji so bili iz nova vsi navdušeni. Dasi jih je trla lakota, so vendar planili na oblegavce in jih razkropili. Odtod se je vojska pomikala po silno težavni poti proti Jeruzalemu. Čim bolj se je bližala svetemu mestu, tem manj se je spominjala truda in prebitih nadlog. Ko so naposled 6. dne junija 1099. l. križarji z brda ugledali krasne mestne kupole, so pokleknili,

Pod. 7. Stolnica v Bambergu.

poljubovali sveto zemljo in s solznimi očmi hvalili Boga za to milost. Toda od 400.000 križarjev jih je samo 20.000 srečno dospelo semkaj.

Jeruzalem je bil dobro utrjen, in branilo ga je 40.000 Turkov. Prvi naskok je križarjem izpodletel, ker niso imeli niti metalnih strojev, niti pristopnih lestev, zakaj Palestina je pusta in gola kakor kraški svet. Ko so pa vendar naleteli na gozd in so na genovskih ladjah dospeli graditelji z orodjem, so postavili dva lesena stolpa, višja od mestnega ozidja, in ju primeknili k zidu. Nato so napadli Jeruzalem od vseh strani, toda mohamedanci so se hrabro branili. Obešali so na ozidje vreče, natlačene s senom in slamo, da niso zidolomi izdali ničesar; metali so kamenje in strelice na naskakovavce ter lučali goreče smolnice in žveplenice na stolpa. Dva dni je trajal grozni boj; kristjanom je že upadalo srce. Zdajci se je posrečilo Gotfridu Bouillonu, najrazsodnejšemu in najhrabrejšemu izmed vseh križarjev, da je izpustil dvigljiv most na zid. Vzkliknivši: «Bog hoče tako!» je neprestano prodiral dalje, dočim sta se tudi Tankred in Rajmund na drugih krajih drevila na Turke. Grozno krvava je bila osveta razljučenih kristjanov. Ko se je polegla maščevalnost, je šla vsa vojska belo oblečena in brez orožja v cerkev Svetega groba in se zahvalila Bogu.

Sedaj so *Gotfrida Bouillonskega* oklicali za kralja. Ta pobožni in hrabri vitez je rad in vestno opravljal službo kraljevsko, toda kraljevske krone ni hotel vzprejeti. Ponižno je dejal: «Nikoli ne bodem nosil kraljevske krone ondu, kjer je nosil moj Vzveličar trnjevo krono». Umrl je že naslednje leto. Njegov brat in naslednik *Balduin* si je že vzdela ime kralja jeruzalemskega. Vedno so pretile nevarnosti novemu kraljestvu, zakaj Turkov je bilo mnogo več nego hrabrih bojevnikov, ki so služili kraljem. Da ni državica skoro razpadla, to je bila zasluga *viteških redov*, ki so se osnovali v Sveti deželi. Razven tega, da so se redovniki zavezali z običnimi meniškimi obljubami, so se morali tudi z mečem boriti proti sovražnikom. Leta 1118. so osnovali francoski vitezi red *templjarjev*, ki je imel redovno palačo poleg nekdanjega Salomonovega templja. Ob istem času je papež bratovščino *Ivanovcev*, ki so se imenovali po svojem zaščitniku sv. Ivanu in so bili doslej samo stregli bolnim romarjem, izpremenil v *ivanovski red* (Johanniter). Ivanovci so pozneje zbežali pred Turki na otok Rod in naposled na Malto; zato so se tudi zvali *rodski in maltski vitezi*. Šele l. 1190. se je osnoval *red nemških*

vitezov. Članovi teh redov, katerim so bili glavarji veliki mojstri (Hochmeister), so se delili na *viteze*, ki so se bojevali z nejeverniki, na *duhovnike*, ki so opravljali službo božjo, in na *služeče brate*, ki so stregli bolnikom.

XI. Nemška za prvih Staufovcev.

1. Konrad III. (1138—1152).

a) Staufovci in Welfovci.

Ko je l. 1125. s *Henrikom V.* izmrla frankovska rodovina, sta bila najmogočnejša velikaša nemška Staufovca Konrad in Friderik, katerih mati Neža se je bila drugikrat omožila z avstrijskim krajinskim grofom Leopoldom III. Toda nemški knezi niso hoteli izvoliti nobenega teh bratov, nego so posadili na kraljevski prestol *Lotarja Saškega*. Lotar III. (1125—1137) se je moral ves čas svojega vladanja bojevati s Staufovci, sosebo s Friderikom, vojvodo švabskim. Da bi se jih lože ubranil, je udal edino hčer Jero za *Henrika Ohollega*, vojvodo bavarskega iz rodovine Welfovcev, in mu izročil svojo vojvodino saško in kraljevske svetinje. Zato je menil Henrik Oholi, da ima tudi pravico do prestola, toda nemški knezi so izvolili po Lotarjevi smrti Staufovca *Konrada* za kralja. Ž njim je zavladata slavna in Babenbergovcem sorodna rodovina *Staufovcev*.

Konrad III. je zahteval, naj mu vojvoda Henrik izroči Saško, zakaj nobeden nemški knez ni smel imeti zajedno dveh nemških vojvodin. Ker se mu Henrik ni udal, mu je vzel tudi vojvodino bavarsko ter jo podelil svojemu polbratu, avstrijskemu krajinskemu grofu *Leopoldu IV.* Zaradi tega se je vnela krvava vojna med Welfovci, ki so se nazivali po gradu «Waiblingen» pri Stuttgartu tudi «Waiblinger». Malo potem so v Italiji pristaše papeževe nazivali *Guelfe* t. j. Welfovce, cesarjeve prijatelje pa *Ghibelline*,* t. j. Hohenstaufovce. Henrik Oholi je umrl l. 1039. ter ostavil devetletnega sina, *Henrika Leva*, za katerega so se poganjali zvesti pristaši. Nekoč je kralj Konrad obsedal welfsko mesto *Weinsberg*, ki se je trdovratno branilo. To je Konrada toli razljutilo, da je sklenil pomoriti vse može, kadar jih ukloni. Osvojivši si mesto, je samo

* Ghibellini (Gibellini) pomeni v arabščini «Hohenstaufi» (Visoke gore).

ženam dovolil prost odhod, toda smeje so ponesti iz mesta, kar jim je bilo najljubše. Nato so si žene naprtille svoje može, očete in brate ter jih iznesle iz mesta. Kraljevi spremljevalci so jim nasprotovali, češ, da ta zvijača ne sme obveljati, ali kralj jih je zavrnil, rekši: «Zavijati in oporekati svojo besedo ni moško ni kraljevsko» ter je pomiloštil može. Nekoliko let potem sta se spravili stranki, in kralj je izročil mladoletnemu Henriku Saško, Bavarsko pa je l. 1141. po smrti Leopolda IV. podelil njegovemu bratu in nasledniku v avstrijski krajinski grofiji, *Henriku Jasomirgottu*.

b) Druga križarska vojna.

Leta 1145. je počil strašni glas, da so mohamedanci vzeli kristjansko mesto Edesso in da preti ista nevarnost Jeruzalemu. Takrat je živel na Francoskem imeniten opat, *Bernhard* po imenu. Rodom plemenitnik, se je odrekel svetu ter vstopil v strogi samostan cistercijski. Tretje leto so ga izvolili za opata samostanu, utemeljenemu v Clairvauxu (Klervó). Zaradi svoje dobrotlosti je skoro zaslul po svetu, in duhovski in posvetni knezi so ga vpraševali za svet. Trudil se je zapadne kneze in narode pridobiti za novo križarsko vojno. Medel od posta in trpljenja, je potoval od kraja do kraja in z živo besedo navduševal Francoze za križarsko vojno. Francoski kralj Ludovik VII. se je takrat bojeval z dvema upornima podložnikoma; pri tem so njegovi vojaki sežgali cerkev, v kateri je mnogobrojna množica iskala varnega zavetja. Da bi si vpkojil vest zaradi tega zločina, se je zaobljubil na križarsko vojno; opat Bernhard ga je utrdil v tej nameri. Malo potem se je opat napotil na Nemško; kamor je prišel, so se zbrale velike množice, da bi si ogledale čudovitega moža. V stolni cerkvi speierski je kralju Konradu z navdušeno besedo očital dobrote, katere je bil prejel od Boga, in ga je opominjal, naj si pripne sveti križ. Globoko ginjeni Konrad je vzdiknil: «Spoznavam božje dobrote, in volja me je vedno služiti Bogu». Nato ga je Bernhard označil s svetim križem in 1147. mu izročil zastavo. Leta 1147. je krenil Konrad z odlično vojsko ob Dunavu proti Carigradu; po isti poti, samo malo pozneje, se je napotil za njim Ludovik VII. s svojimi Francozi. Toda *druga križarska vojna* ni imela uspeha. Več tisoč vojščakov je umrlo na težavni poti po Mali Aziji; z ostalimi sta kralja oblegala *Damask*, in ker nista mogla premagati mesta, sta se z nekoliko spremljevalci vrnila domov.

2. Friderik Rdečebradec (1152 — 1190).

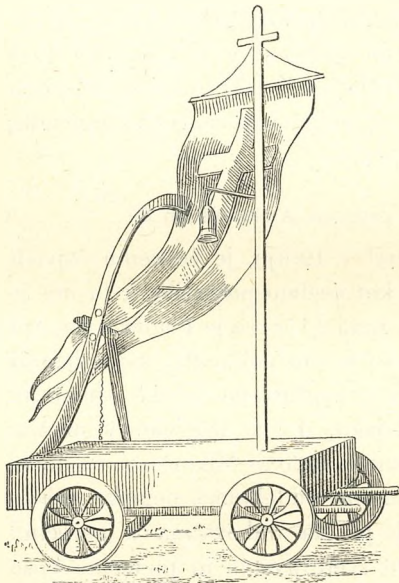
a) Sprava med Welfovci in Staufovci.

Naslednik Konradu III. je bil njegov sinovec *Friderik*, kateremu so Italijani zaradi rdeče brade vzdeli ime *Barbarossa*, t. j. Rdečebradec. Bil je krepak, hraber, pravičen in blagodušen vladar. Dve leti po izvolitvi se je odpravil v Italijo, kjer ga je papež Hadrijan ovenčal s cesarsko krono. Spotoma je videl, kako so se bogata lombardska mesta odtezala nemški oblasti. Preden pa bi dvignil cesarski ugled v Italiji, je bilo treba umiriti Nemčijo. Zato je l. 1156. *Henriku Levu* vrnil 1156. vojvodino bavarsko in nagradil *Henrika Jasomirgotta* s tem, da je proglasil krajinsko grofijo avstrijsko za *dedno vojvodino*. Prvi avstrijski vojvoda je preložil prestolnico na *Dunaj* in tukaj ustanovil benediktinski samostan *Škotov*. Mesto se je jelo mogočno razvijati, in obrt in trgovina sta cvetela v njem.

b) Boj z lombardskimi mesti in papežem Aleksandrom III.

Preden je Friderik drugič krenil v Italijo, je češkemu vojvodi *Vladislavu* podelil kraljevsko krono kot osebno počastilo, a ta mu je zato obljubil pomoč v nastopni vojni. Leta 1158. se je Friderik napotil v Italijo. Vsa mesta Gorenje Italije so se mu poklonila, samo bogati in ponosni *Milan* ne. Meščani so se zanašali na visoke stolpe in trdne zidove in na mnogobrojno vojsko, dobro izurjeno v orožju. Cesar je obkolil mesto od vseh strani in uklonil Milančane, oslabele od gladu. Meščani so med razvrščenima oddelkoma nemške vojske korakali v tabor cesarjev; spredaj je šla duhovščina z gorečimi svečami v rokah; za njimi je stopalo svetovavstvo in plemstvo boso in z golim mečem na hrbtu, naposled so se pomikali ostali meščani, siromašno oblečeni in z vrvjo okolo vratu. Vsi so pokleknili pred cesarja in ga prosili milosti, rekši: «Svoje meče polagamo pred Vas in svoje življenje v Vaše roke». Ponižane Milančane so milovali povsod. Cesar jih je pomilostil in se ž njimi pomiril. Hrabremu češkemu kralju *Vladislavu*, ki mu je bil zvesto služil s svojimi vojščaki, pa je podaril dragoceno in umetno izdelano krono. Malo potem so Milančani iz nova zgrabili za orožje in Friderik je drugič obkolil mesto. Dve leti so se branili Milančani, toda l. 1162. so se 1162. udali na milost in nemilost. Cesar sedaj ni uslišal prošnje ponižanih meščanov, temveč oditi so morali iz mesta in se naseliti v štirih neutrjenih seliščih. Potem so Milan skoro popolnoma razrušili.

Ta grozna kazen je iz prva pretresla vse Italijane. Toda skoro so jo pozabili, in mesta so obnovila lombardsko zvezo. Tudi se je cesar sprl s krepkovoljnim papežem *Aleksandrom III.*, katerega ni hotel priznati za papeža. Sicer je Friderik v četrti vojni zmagovito pridrl v Rim in pregnal papeža iz mesta, toda kužna bolezen mu je ugonobila vojsko in ga prisilila, da se je vrnil na Nemško. Ko je na povratku prenočeval v *Susi*, so ga hoteli meščani napasti in usmrtiti. Zvesti vitez Hartmann Siebeneichen, ki je bil podoben cesarju, je legel v cesarjevo posteljo, dočim je ta hitro pobegnil. Zaroтники,

Pod. 8. Italijanska praporska kola.

ugledavši v postelji cesarjevi zvestega viteza, so bili globoko ganjeni in so velikodušno izpustili Hartmana. V tem je papež Aleksander sklenil zvezo z lombardskimi mesti. Lombardi niso samo na novo sezidali Milana, ampak so tudi ob Tanaru zgradili trdnjavo, katero so, da bi dražili cesarja, papežu na čast nazvali *Aleksandrijo*. Ko je prišel cesar l. 1174. petič z vojsko v Italijo, je oblegel to trdnjavo ter jo naskakoval več mesecev. Toda ko se je bližala velika vojska lombardska, se je moral umekniti.

Ali cesar ni obupal. Ako bi mu nemški knezi privedli dovolj novih vojščakov, bi bilo moči ukrotiti Lombarde. V to svrhu je po-

klicical nemške kneze v Italijo. Mnogi so se odzvali; Henrika Leva, najmočnejšega nemškega kneza, pa ni bilo, dasi mu je bil Friderik vedno naklonjen. Cesar sam se je napotil k njemu na Bavarsko, da bi ga opomnil njega dolžnosti; naposled se je baje zgrudil predenj na kolena ter ga prosil, naj ga ne zapusti v toliki stiski. Zastonj, vojvoda se ni dal omečiti, in cesar se je ves srdit vrnil v Italijo. V tem je lombardska vojska trčila ob cesarjevo pri *Legnanu* (*Legnano*, 1176. Lenjáno) blizu Milana (1176), kjer se je vnela odločilna bitka. Cesar, opravljen s sijajno opremo, se je bil junaški na čelu svojih vojščakov, toda Milančani so stali trdno okolo praporskih kol (Pod. 8.) in hrabro

odbijali naskoke. Drevili so se celo tako silno naprej, da se je razkropila cesarska vojska. Cesar je ranjen padel raz konja, in okolo stoječi vitezi so menili, da je že mrtev; a vendar je utekel v ponočni temi. Skoro po tem porazu se je cesar sešel z Aleksandrom III. v *Benetkah* kjer sta se odkritosrčno spoprijaznila. Nekoliko let potem je sklenil cesar v Kostnicah (Konstanz) mir tudi z lombardskimi mesti.

c) Henrik Lev pregnan iz države.

Ko se je cesar vrnil na Nemško, je strogo kaznoval nezvestega Henrika Leva. Pozval ga je večkrat na knežji sod, in ker ni hotel priti, ga je pregnan iz države, mu vzel obe vojvodini in ji razdelil med državne kneze. Bavarsko je izročil hrabremu grofu Otonu *Wittelsbaškemu* (Wittelsbach), čegar potomci še dandanes vladajo v tej deželi. Toda odcepil je od Bavarske *Štajersko*, jo izročil krajinskemu grofu *Otokarju Traungavcu* ter mu podelil vojvodstvo (1180). Henrik Lev je zgrabil za orožje, da bi si priboril vojvodini, ^{1180.} toda mnogi pristaši so ga zapustili, in naposled se je udal. V Erfurtu je vpričo zbranih knezov pokleknil pred cesarja in ga prosil milosti. Globoko ginjeni Friderik je dvignil ponižanega Henrika in ga objel. Toda vrniti mu vojvodine saške in bavarske ni več mogel; prepustil mu je samo dedino *Braunschweig* in *Lineburg*. Odslej je vladal cesar v miru in ko se je l. 1184. šestič napotil v Italijo, so ga povsod vzprejeli jako veselo. V Milanu je zaročil najstarejšega sina *Henrika* z normansko kraljično Konstancijo, dedinjo Napolja in Sicilije. Tako so tema deželama zavladali Staufovci.

d) Tretja križarska vojna. Leopold V., vojvoda avstrijski.

Takrat se je po Evropi raznesel glas, da si je *Saladin*, sultan egiptovski, osvojil Jeruzalem. Ta novica je užalila ves krščanski svet; povsod so se pripravljali na novo, *tretjo križarsko vojno*; celo postarni cesar se je sklenil pridružiti križarjem. Tudi *Filip II. Avgust*, kralj francoski, in *Rihard Levosrčni*, kralj angleški, ki sta živela v sovrastvu, sta se nehala prepirati in sta se odpravila na Saladina. Friderik Rdečebradec je gnal l. 1190. dobro opravljeno vojsko v 1190. lepem redu po Ogrski in Grški v Malo Azijo, kjer pa je mnogo vojakov pomrlo od težav in gladu. Ko je vojska blizu Selevcije prehajala čez reko *Salaf*, je skoro sedemdesetletni cesar s konjem vred neustrašno skočil v deročo reko, da bi jo preplaval. Toda valovi so presmelega starca zanesli v svoje vire, in vojaki so ga potegnili

mrtvega na obalo. Ni moči popisati žalosti in zmede, ki sta obvezli nemško vojsko. Na Nemškem preprosti narod ni verjel, da bi bil umrl silni Rdečebradec. Pravljice in pesmi pripovedujejo, da ni utonil, temveč da spi v gori *Kyffhäuserju*, kjer v podzemeljski dvorani sedi za marmorno mizo. Nekoč se bode vzdignil, da oživi staro slavo nemškega cesarstva.

Cesarjev sin *Friderik* je prišel z nemško vojsko pred *Akon*, kjer pa ga je pokosila morilna kuga. V tem so semkaj dospeli *Leopold V.*, vojvoda avstrijski, sin *Henrika Jasomirgotta*, in kralja francoski in angleški na genovskih in beneških brodovih ter obsedli trdnjavo. Vojvoda Leopold se je bil nekoč tako junaško, da je bila njegova vojua suknja vsa krvava, samo pod pasom za orožje je ostala bela proga. Tako je baje nastal avstrijski grb (vezni ščit). Hrabri vojvoda je med prvimi prišel na mestno obzidje in razobesil svojo zastavo, ali prevzetni *Rihard* jo je ukazal sneti in poteptati. Nato se je vojvoda Leopold vrnil domov, kakor kralj Filip Avgust, katerega je bil Rihard tudi užalil. Siloviti angleški kralj se je nekoliko časa drzno bojeval s Saraceni, ne da bi bil dosegel izdatnih uspehov. Naposled je sklenil s Saladinom tako pogodbo, da so smeli kristjani slobodno hoditi na božjo pot v Jeruzalem in druga sveta mesta. Potem se je tudi odpeljal domov.

Blizu Ogleja je stopil na kopno zemljo. Kot trgovec preoblečen je potoval Rihard čez Gorico in Brezje (Friesach) in došel do Dunaja, kjer se je nekoliko pomudil v vasi Erdbergu. Odtod je poslal slugo v mesto po živež. Bizantinski zlati, s katerimi je sluga plačal blago, so vzbudili sum; ujet je priznal, kdo in odkod je njegov gospod. Sam vojvoda Leopold je prihitel v Erdberg, in Rihard mu je izročil svoj meč. Vojvoda ga je dal odgnati v utrjeni grad *Dürrenstein* ob Dunavu, kjer so ga stražili vitezi z golimi meči. Na Angleškem niso vedeli za kralja in so razposlali sle, da bi ga poiskali. Nekoč pride pevec *Blondel* pred grad *Dürrenstein* in zapoje pesem, katero je često prepeval s kraljem. Rihard posluša, in ko pevec utihne, dopoje on pesem. *Blondel* je z veselo novico, da je zasledil kralja, pohitel na Angleško, kjer so nabrali odkupnino za ujetnika. Vojvoda Leopold ga je izročil cesarju *Henriku VI.*, sinu in nasledniku *Friderika Rdečebradca*, ki ga je odvedel na grad *Trifels*. Nekoliko potem ga je cesar izpustil za visoko odkupnino.

XII. Papež Inocent III. Cesar Friderik II. Staufovci propadejo.

Cesar Henrik VI., sin in naslednik Friderika Rdečebradca, je umrl že l. 1197. Njegov triletni sin *Friderik* je podedoval kraljestvi Napolj in Sicilijo. V naslednjem letu je zasedel prestol sv. Petra *Inocent III.*, najmogočnejši papež po Gregorju VII. Ker so ga visoko spoštovali po vseh evropskih deželah, so mu tudi izročili v varstvo mladoletnega Friderika Staufovca, katerega so vzgajali v Palermu. Na Nemškem so bile takrat velike zmede; knezi so si bili izvolili dva kralja, *Filipa Staufovca*, brata umrlega cesarja, in *Otona IV.*, sina Henrika Leva. Mogočnemu papežu se je tedaj posrečilo pridobiti mnogobrojne francoske viteze za *četrto križarsko vojno*. Križarji so se zbrali l. 1202. v Benetkah, da bi odpluli naravnost v Sirijo. Toda glavar benečanske republike, Henrik Dandolo, jih je nagovarjal, da bi udarili najprej na dalmatinsko mesto Zader, ki se je bilo izneverilo Benečanom. Križarji so se mu udali in so osvojili Zader. A zapletli so se tudi v prepire za bizantinski cesarski prestol ter pod vodstvom postarnega *Dandola* odpluli v *Carigrad*. Osvojili so si tudi to mesto, ustanovili namesto grškega cesarstva *latinsko* ter proglasili voditelja *Balduina Flandrijskega* za cesarja. Benečani pa so zasedli Egejsko otočje ter razširili svojo trgovino po vseh krajih Sredozemeljskega morja. Toda latinsko cesarstvo se ni ohranilo dolgo. Potomci prejšnjih cesarjev, ki so se bili umeknili v Malo Azijo, so si l. 1261. zopet osvojili Carigrad. 1202.

Na Nemškem sta se nasprotna kralja bojevala več let. Filip je pridobil mogočnega vojvodo češkega, *Premisloviča Otakarja I.*, ter mu l. 1198. podelil dedno kraljevsko krono. Ko pa je Filip premagal vse nasprotnike, ga je Oton Wittelsbaški usmrtil. Sedaj so povsod priznali *Otona IV.* za pravega kralja. Ko se je pa sprl s papežem Inocentom III., je ta pozval nemške kneze, naj izvolijo njegovega varovanca Friderika za nemškega kralja. Večina knezov je slušala ta poziv, in Friderika so l. 1215. v Achnu okronali. Češkega kralja Premisla Otakarja I. je pridobil s tem, da mu je potrdil podelitev dedne kraljevske krone v »zlatem pismu« l. 1212. Papež Inocent III. je umrl l. 1216.

2. Peta križarska vojna.

Friderik II. je v Achnu obljubil svojemu varuhu in dobrotniku Inocentu III., da pojde na boj zoper nejevernike. Toda Friderik ni bil mož beseda. Ko ga je papež *Gregor IX.* opomnil one obljube,

je spravil svoje križarje na brodovje in krenil proti vzhodu. Toda že za nekoliko dni se je vrnil, češ, da je obolel. Nato ga je papež 1228. proklel. Prihodnjega leta (1228) se je cesar vendar odpeljal in je v Akonu stopil na kopnino. Brez boja, samo s pogodbo, katero je sklenil z egiptovskim sultanom, je pridobil Jeruzalem, Betlehem, Nazaret in kos sirijske obale. Na čelu svojih vitezov je prišel v Jeruzalem, kjer si je sam posadil kraljevsko krono na glavo. Odsihdob so se nazivali nemški in od l. 1806. avstrijski cesarji «kralji jeruzalemski.»

3. Friderik II. in Babenbergovci.

Najmogočnejši nemški knezi so bili takrat *Babenbergovci*, ki so bili združili z Avstrijo *štajersko vojvodino*.

Vojvodina Štajerska je obsezala v desetem stoletju dve koroški marki, *gorenjo* in *dolenjo* (savinjsko). Gorenjo so dobili l. 1056. v svojo oblast grofi *traungavski*, ki so se imenovali po svojem gradu Štira (Steyer, Štajer) «marchiones de Styra», in odtod je nastalo ime Štajerska. Leta 1140. so podedovali mariborske grofe in tako združili vso deželo v eno celoto, katero je povzdignil cesar Friderik I. l. 1180. v vojvodino. Prvi vojvoda štajerski, Otokar VIII., je bil pa tudi zadnji. Bil je neozdravno bolan in zato je zapustil vso svojo posest sorodniku, avstrijskemu vojvodi Leopoldu V. Po njegovi smrti l. 1192. je cesar Henrik VI. podelil Leopoldu V. Štajersko kot fevd. Dve leti potem (1194) je Leopold v Gradcu, kjer je obhajal Božič, padel raz konja in smrtno ranjen malo potem umrl.

Njegov sin in naslednik, *Leopold VI. Slavni*, je bil izvrsten vladar. Dunaj je bil že takrat imenitno tržišče, kamor so dovažali blago z Nizozemskega, iz nemških mest, Ogrske in Italije. Vojvoda je podpiral trgovstvo in pospeševal umetnosti. Najimenitnejši pesniki, kakor *Walter von der Vogelweide*, *Ulrik Lichtensteinski* (kraljeva Venus), so živeli na njega sijajnem dvoru. Njegov ugled je bil tolik, da je cesar Friderik II. sina Henrika poročil z njegovo hčerjo Marjeto. Ko se je cesar po križarski vojni vrnil v Italijo, se je vojvoda Leopold napotil tja, da bi spravil papeža in cesarja. Skoro potem, ko se mu je to posrečilo, je umrl l. 1230.

Naslednik Leopolda VI. je bil njegov sin *Friderik II. Bojeviti*. Mogočna plemenitnika, brata Henrik in Hadmar *Kuenring*, se nista hotela ukloniti mlademu vojvodi; drzna upornika sta ugrabila vojvodski zaklad ter ga odnesla na svoja gradova Dürrenstein in Agstein

ter plenila po mestih in trgih. Nato sta preveržila Dunav in pobirala od trgovskih brodov visoko brodnino, ali pa jemala trgovcem blago. Skoro pa je prišel dan plačila. Sporazumno z vojvodo je dunajski trgovec obložil ladjo v Regensburgu z dragocenim blagom in poskril pod krovom trideset dobro oboroženih hlapcev. Ko je ta ladja na Dunavu priplula do Agsteina, so jo ustavili Hadmarjevi hlapci in Hadmar sam je prišel na ladjo. Ko so pa njegovi hlapci odnesli blago, so oboroženci planili izpod krova in zgrabili razbojniškega viteza. Vojvoda je razrušil njegove gradove, in nato se mu je podal tudi Hadmarjev brat Henrik.

Friderik Bojeviti se je prvi imenoval «gospod kranjske dežele». Že njegov oče si je bil nakupil na Kranjskem posestev od brižinskih škofov, Friderik pa jih je pomnožil. *Kranjska* (Carniolia, t. j. «mala Carnia») se je imenovala iz početka le gorenjska stran in je pripadala vojvodini koroški. Njeni grofi so stolovali v Kranju, Goričanah in Ljubljani. Notranjsko je bilo v oblasti oglejskih patrijarhov in *goriških grofov* (iz rodovine lurngavske), ki so vladali tudi v vzhodni Istri in južni Dolenjski («provincija Metlika»). Šele v trinajstem in štirinajstem stoletju je bila Kranjska združena v celoto, in začeli so jo imenovati «vojvodino» (po Valvasorju l. 1374.).

Ta čas se je Friderik II. najrajši mudil v dedni kraljevini sicilijski. V *Palermu*, prestolnici svoji, si je uredil dvorstvo, kakršnega ni imel nobeden knez. Nemško državo je upravljal v tem njegov sin, kralj *Henrik*. Kar so se cesarjevi nasprotniki združili v zaroto ter pregovorili Henrika in avstrijskega vojvodo, da sta se jim pridružila. Cesar je prihitel preko Koroškega in Štajerskega na Nemško, prisilil sina do pokorščine in ga odgnal v Apulijo v ječo. Nato je tudi Friderika Bojevitega pregnal iz njega dežele. Sosednji knezi, kakor kralj češki in vojvoda bavarski, so posedli avstrijske dežele, samo mesti *Linz* in *Dunajsko Novo mesto* sta ostali zvesti vojvodi. Cesar se je napotil na Dunaj, kamor so prišli mnogi nemški knezi, da bi izvolili njegovega drugorojenega sina *Konrada IV.* za nemškega kralja. Ko je cesar odšel, si je vojvoda Friderik pridobil svoje dežele in se spraval s cesarjem. Ta je l. 1237. udaril na lombardska mesta, ker so podpirala njegovega upornega sina, in jih je potolkel pri *Cortenuovi* (Kortenuova) ob Ogliju (Olijo). Sedaj je sklenil papež Gregor IX. zavezo z Lombardi in je cesarja izobčil iz katoliške cerkve. Bili so grozni časi; skoro po vseh italijanskih mestih so se preganjali Ghibellini in Welfi.

4. Naval Mongolov.

Ta čas je pretila zapadnoevropskim državam silna nevarnost, zakaj divji *Mongoli* ali *Tatarji* so bili iz Azije pridrli v Evropo. Bili so ostudnega in majhnega života ter se na čilih konjih zaletavali v daljnje dežele. Ena tolpa je prilomastila preko Šleske in Moravske, ne da bi je bil mogel ustaviti češki kralj Vaclav I., na Ogrsko, kamor je bilo preko Karpatskih prelazov pridrlo njih veliko krdelo. Ogrski kralj *Bela IV.* se jim je postavil v bran, toda ob reki *Šaju* so ga Mongoli popolnoma porazili. Kralj je utekel najprej v Avstrijo in potem v Dalmacijo, dočim so sovražniki strašno pustošili njegove dežele, rušili mesta in trge ter neusmiljeno morili njih prebivavce. Ko so se Mongoli vrnili na Rusko, je *Bela IV.* v opustošeni deželi naselil mnogo tujcev.

5. Staufovci propadejo.

Cesar Friderik II. je prepustil Nemčijo nje usodi, ker se je moral neprestano bojevati z nasprotniki v Italiji. Ko ga je papež Inocent IV. javno proklel na cerkvenem zboru v *Lyonu* l. 1245., so si nemški knezi izvolili turingijskega grofa *Henrika Raspeja* (*Raspe*) in po njegovi smrti *holandskega grofa Viljema* za nasprotnega kralja. Ž njima se je bojeval *Konrad IV.*, cesarjev zvesti sin, dočim se je v Italiji cesar z nasprotniki boril do smrti (1250).

Skoro potem se je napatil *Konrad IV.* v Italijo, da bi prevzel
 1254. dedovino; ali dohitela ga je smrt l. 1254. Zapustil je dvoletnega sinčka *Konrada*, katerega je vzgajal njegov stric *Ludovik*, vojvoda bavarski. V tem je ponudil papež *Vrban IV.* kot fevdni gospod napoljske kraljevine napoljsko krono vojvodi *Karolu Anjouvinskemu*, (*Anjou*, *Anžú*) bratu francoskega kralja *Ludovika IX.* Svetnika. *Karol* je došel v Rim, kjer ga je papež okronal in proglasil za kralja Sicilije in Dolenje Italije. Toda po vseh krajih italijanskih je bilo še mnogo pristašev *Staufovcev*, ki so pozvali na pomoč mladega kraljeviča *Konrada*, *Konradina* imenovanega. Šestnajstletni mladenič je krenil s pobratimom, *Friderikom Badenskim* preko Alp v Italijo, in takoj se je zbralo okolo njega mnogo pristašev. Pri *Tagliacozzu* je *Kon-*
 1268. *radin* l. 1268. udaril na *Karola Anjouvinskega*. *Karol* je bil že poražen, kar so planili iz zasede mnogi francoski vitezi in izpremenili *Konradovo* zmago v poraz. Težko sta utekla *Konradin* in njega pobratim k morski obali, kjer pa so ju ujeli in izročili *Karolu*.

Ta ju je odgnal v Napolj in postavil pred sodišče. Vsi sodniki razven enega so izjavili, da je Konradin nedolžen, zakaj hotel si je samo osvojiti dedovino svojih prednikov. Vzlic temu je kralj Karol ukazal usmrtiti ujetnika. Ko se jima je oznanila smrtna obsodba, sta ravno igrala šah. Mirna in pripravljena na poslednjo uro, sta stopila na krvavi oder. Konradin je pokleknil in vzkliknil, spominjaje se nesrečne matere: «Oh, mati moja, kako sem te užalil!» Nato so mu odsekali glavo. Friderik Badenski, bridko prevzet od tega pogleda, je zaviknil, in tudi njegova glava je padla na tla.

XIII. Razmere za križarskih vojen.

1. Poslednje križarske vojne. Utemeljitev novih nemških redov.

Poslednji dve križarski vojni, ki pa nista bili namerjeni na Sveto deželo, sta bili brezuspešni. Leta 1248. je odplul francoski kralj *Ludovik IX. Svetnik* v Egipet, da bi si osvojil to deželo, toda mohamedanci so ga ujeli in ga izpustili šele potem, ko je plačal veliko odkupnino. Leta 1270. je udaril kralj na *Tunis*. Dočim so križarji obsedali mesto, je nastala kuga, ki je ugonobila kralja in mnogo njegovih vojščakov. Tako žalosten je bil konec *šesti* in *sedmi križarski vojni*. Sčasoma so izgubili kristjani vse kraje v Sveti deželi, naposled trdnjavo *Akon*, katero so si mohamedanci osvojili l. 1291.

Poleg viteških redov so osnovali za križarskih vojen tudi nekatere meniške redove. Kanonik *Norbert Kolinski*, sorodnik frankovske cesarske rodovine, se je odpovedal bogastvu in vsem častem ter l. 1120. utemeljil pri Laonu samostan in red *premonstrancev*. V prvih desetletjih trinajstega stoletja so nastali beraški redovi. *Frančišek Asisijski*, sin bogatega italijanskega trgovca, je osnoval l. 1208. red *frančiškanov*, njegov vrstnik, španski plemenitnik *Dominik de Guzman*, pa l. 1215. red *dominikanov* ali *propovednikov*. Članovi poslednjih dveh redov niso imeli nič posebnega imetka, temveč so morali živeti ob milodarjih vernih kristjanov. Cistercijanci in kartuzijanci so osnovali samostane tudi na Kranjskem.

2. Viteštvo.

a) Povitezitev.

Za križarskih vojen se je razvilo tudi *viteštvo*. Kdor je služil kot konjik v vojski, je imel sicer mnogo troškov, toda njegova služba je bila čislana in njegov nazivek, konjik ali vitez, zelo časten.

Sčasoma so se združili vitezi v poseben stan, in kdor se jim je hotel pridružiti, se je moral izobraževati. Sinove plemenitnih roditeljev so vzgajali na gradu kakega viteza ali na dvoru kakega kneza. Kot *paži* so dvorili gospodu, se učili lepih običajev in se vežbali v borivstvu in jezdarstvu. Pisanja in čitanja se niso učili. S štirinajstim letom so jih naredili za *oprode* (Knappe). Sedaj so skrbeli za orožje in opremo vitezov, da se je vse ohranilo dobro in lepo; nadzirali so orožnice in gojili konje, spremljali gospode na veseli lov, orožne igre in v krvavi boj. V enoindvajsetem letu so jih povitezili. S postom in molitvijo se je oproda pripravljajal na tisti dan, ko so ga uvedli v viteški stan. Prisegel je pred oltarjem, da bode branil pravico, ščitil vdove in sirote, častil cerkev in nje služabnike ter se bojeval z nejeverniki. Nato ga je vitez, knez ali kralj sam lahko udaril z mečem, rekoč: «V imenu Boga, sv. Mihaela in sv. Jurija te proglašam za viteza». Potem so mu izročili meč, kopje, šlem, oklop, vojno suknjo, pas, železne rokavice in ostroge.

b) Življenje v gradovih.

Vitezi so stanovali v *gradovih*, obzidanih in z jarki obkoljenih; postavljali so si jih na strmih gorah, ob rekah ali sredi rek. Po zaviti in strmi poti je prišel potnik do vrat prvega grajskega dvorišča (zagradišče), kjer so bili hudi psi ali zveri. Do velikih grajskih vrat je držal čez širok jarek dvigljiv most, katerega so lahko dvignili in izpustili. Skozi velika vrata si prišel v veliko grajsko dvorišče, okolo katerega je bilo mnogo stanov. Velik stolp, ki se je dvigal nad vsa grajska poslopja, je bil najstarejši del pri gradu. Vhodišče je bilo na višini prvega nadstropja; do njega si prišel po lesenih stopnicah ali po lestvi, katero si, stopivši v stolp, potegnil za seboj. V spodnjih prostorih velikega stolpa je bila zaloga raznih potrebščin in tudi grajska ječa. Iz tega stolpa se je stražar oziral po vsi okolici; od ondot je prvi zapazil i željno pričakovanega gosta i strašnega sovražnika. V to poslednje zavetišče so se umeknili graščani in branitelji, kadar je sovražnik premagal grad. V glavnem posloppju, «*palas*» imenovanem, je bila viteška dvorana, kjer se je shajala rodbina s povabljenimi gosti. Poleg palasa so bila rodbinska stanišča. V ženskih sobah je gospodinjila graščakinja hčeram in služabnicam. Ženske so predle, tkale, šivale, vezle ter izdelovale sebi obleko in vitezom vojne suknje, s katerimi so se ogrinjali pri slovesnostih, dalje dragocene oltarne ogrinjače za grajsko kapelo ali okrašene podsedlice.

Hišna oprava tudi imenitnih graščakov je bila kaj preprosta. Sedevali so na lesenih klopeh in stolih, katere so pogrinjali s pisanimi preprogami. Veliki komini z visokimi dimniki so greli pozimi le malo, in ker so imeli le malokje steklena okna, so o deževju in hudem vremenu zapirali oboknice. Navadna svečava je slabo razsvetljavala temnite sobe. Zato so graščani in meščani željno pričakovali pomladi; tedaj so bili pod milim nebom žogo, plesali, hodili na lov, ali pa jih je razveseljevala godba. Jako priljubljeno je bilo v srednjem veku *sokolovanje*; lovili so z naučenimi sokoli čaplje, divje race, jerebice in ujede. Ker je bilo življenje v gradovih enolično, so radostno pozdravili vsakega gosta. Najljubši gostje so bili *potujoči pevci* (fahrende Sanger), ki so opevali čudovite dogodke slavnih junakov. Iz njih pesmi sta sestavljena dva velika narodna epa: «*Nibelungenlied*» in «*Gudrun*». V južni Franciji, sosebn v plodni Provenci (Provansa), so opevali viteški pesniki, *trubadurji* (troubadour) imenovani, radosti življenja in krasoto prirode. To pesništvo so gojili na Nemškem pesniki, ki so se nazivali «*Minnesanger*». Najimenitnejša sta bila *Walter von der Vogelweide*, ki se je najrajši mudil na dvoru Babenbergovcev (Dunaj), in *Ulrik Lichtensteinski*, ki je opisal noše in običaje slovenske ter Slovence pohvalil kot zmerno in delavno ljudstvo. Ko je Ulrik kot Venera preoblečen potoval po slovenskih zemljah, ga je koroški vojvoda Bernard pozdravil s slovenskimi besedami: «Bog vas sprimi, kraljeva Venus!»

c) Turnirji.

Turnirji ali viteške igre so imeli namen, da so vitezi v prio mnogobrojnih gledavcev izkazovali svojo hrabrost. Ogradilo se je plano polje; za ograjo je stalo preprosto ljudstvo, dočim so imenitniki z odra ali balkona gledali na viteze. Vitezi so prijezdili na oklopljenih konjih in opravljeni z jasno opremo. (Pod. 9.) Ker so jim naliniki zakrivali obraz, so jih spoznavali samo po podobah, naslikanih na žitih, katere so nazivali grbe. Pri turnirjih je šlo za to, da so se konjiške čete pripravljale na boj; bili so tedaj iz prva nekako konjiške vaje. Dotični vitezi so se razvrstili na dve enoliki eti; pod vodstvom poveljnikov se je druga navaljevala na drugo in se trudila, da bi vrgla nasprotnike s konj in jih ujela. Ujetniki so se morali oprostiti z veliko odkupnino. Ko je sila teke konjice v štirinajstem stoletju pojemala čimdalje bolj, so tudi turnirji izgubili prvotni namen, in naposled so se vitezi samo očitno gizdali. Ko je

glasnik zatrobil, se je zaprašil vitez z naperjenim kopjem na viteza; kdor je vrgel nasprotnika s konja ali zlomil kopje na njega prsnem oklopu, ta je zmagal. Marsikateri vitez je v enem dnevi zlomil nad petdeset kopij. Zmagovavcu so odlične gospe darovale različne darove, kakor zlate verižice, prstane, šleme, meče i. dr.

Pod. 9. Vojna oprema iz srednjega veka.

3. Promet.

Za križarskih vojen je bil *promet* med vzhodnimi in zapadnimi deželami živahnejši nego prej. Odkar so križarji hodili po cesti ob Dunavu v Carigrad, se je v Avstrijo in Nemčijo uvažalo mnogo dotlej neznanih sirovin in umetnih izdelkov. *Dunaj* in *Regensburg* sta bili bogati trgovinski mesti. Benečani in Genovčani so prevažali na ladjah razno blago v Italijo in odtod na Nemško, Francosko in Angleško. Po tej trgovini so obogatela mnoga mesta, poleg Dunaja in Regensburga *Augsburg*, *Ulm*, *Norimberk* (Nürnberg), *Mainz* in *Kolin* (Köln). Severonemška in nizozemska mesta so posredovala trgovino z Anglijo, renska mesta s Francijo, ki pa je dobivala blago tudi iz Marseille-a (Marséj).

XIV. Rudolf Habsburški (1273 — 1291).

1. Medvladje.

Po smrti *Viljema Holandskega* so l. 1256. nemški knezi izvolili dva inozemska kneza za kralja: nekateri angleškega princa *Riharda Cornwalliskega* (Kornvåls), brata angleškemu kralju Henriku III., drugi *Alfonsa X., kralja kastiljskega*. Obema je bilo malo do Nemške; država je bila tako kakor brez glavarja, in zato se zove ta doba *medvladje*. Povsod je vladala pestna pravica, t. j. sirova sila. Knezi so delali po svoji volji in širili svojo oblast na škodo in izgubo slabših, seosebno mest; vitezi so plenili trgovske ladje in tovarne vozove, ali pa so pobirali cestnino, zapirali trgovce in jim izvijali denar. Najmogočnejši knez v tem brezpravnem času je bil *Přemisł Otakar II.*, kralj češki.

2. Přemisł Otakar.

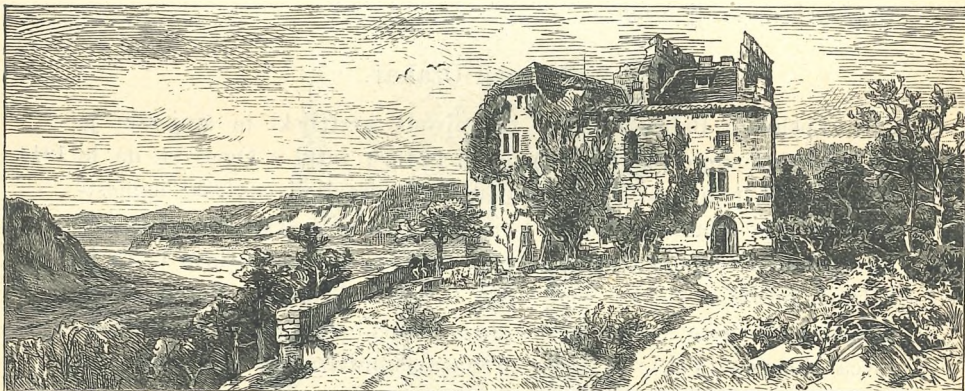
Poslednji Babenbergovec in vojvoda avstrijski in štajerski je bil *Friderik Bojeviti*, ki je padel l. 1246. v bitki z Ogrji, ne da bi 1246. bil zapustil potomca. Obe vojvodini so upravljali cesarski namestniki, toda po smrti cesarja Friderika II. je izvolilo avstrijsko plemstvo za vojvodo *Přemisla Otakarja*, sina češkega kralja Vaclava I. Ta je l. 1251. pridrl z vojsko v Avstrijo in zasedel Dunaj. Potem se je poročil z *Marjeto*, sestro poslednjega Babenbergovca in vdovo Staufovca Henrika (VII.), ki si je prisvajala pravico do nasledstva po «privilegium Fridericianum minus». Štajersko pa je posedel ogrski kralj Arpadovič *Bela IV.* Toda štajerskim plemičem ni bilo po volji madjarsko gospostvo, in zato so pozvali v deželo Přemisla Otakarja. Ta je bil l. 1253. po smrti svojega očeta zavladal na Češkem in Moravskem in bil zategadelj jako mogočen. Razven tega se mu je posrečilo izgnati Madjare iz Štajerske in si osvojiti to deželo. Razljučeni Bela je udaril z vojsko v Dolenjo Avstrijo, toda bil je poražen pri *Kresenbrunu* (Kroißenbrunn) ter je moral prepustiti Štajersko Přemislu Otakarju II.

Skoro potem je doletela Přemisla Otakarja nova sreča. Takrat je vladal na Koroškem in Kranjskem vojvoda *Ulrik* iz rodovine Sponheimske, čegar mati je bila přemisłidska princesinja. Ker ni imel otrok, je volil ob smrti obe deželi kralju Přemislu Otakarju, ki ji je združil s svojimi deželami l. 1269.

Otakar II. je bil sedaj najmogočnejši knez srednje Evrope, zakaj njegova oblast je sezala od Krkonošev do Jadranskega morja. Vladal je izvrstno; sosebno je cvetela Češka, kamor je pozval mnogo naselnicov, ki so utemeljevali mesta in trge. Njegovi dohodki so bili toliki in njegov dvor tako sijajen, da so ga sploh nazivali «zlatega kralja». Bil je jako hraber, in njegova težka konjica je bila nepremagljiva, kadar se je ž njo pognal na sovražnika. Imenovali so ga pa tudi «železnega kralja», ker je vladal jako strogo.

3. Rudolf Habsburški.

1273. Medvladje je prestalo l. 1273., ko so najjimenitnejši duhovni in posvetni knezi, ki so se odslej nazivali *izborni knezi*, izvolili švabskega grofa Rudolfa Habsburškega za nemškega kralja. Še dandanes

Pod. 10. Razpali grad Habsburg.

stoji na brdu, ki se dviga v kantonu argavskem ob desnem bregu reke Are s planega polja, razpali grad *Habichtsburg* ali *Habsburg* (Pod. 10.), katerega je nekdanj sezidal škof Werner strašburški, Rudolfov praded. Rudolf je imel v Švici, Alzaciji in na Švabskem velika posestva ter je slovel po daljnjih deželah za hrabrega, poštenega, pravičnega in pobožnega moža. Ko ga je došla kraljevska čast, je imel petinpetdeset let. Vsakdo ga je lahko spoznal po visoki rasti, ostrem pogledu in orlovskem nosu. Nekoč je srečal na lovu svečenika, ki je šel obhajati bolnika. Ko pride duhovnik do deročega in naraslega potoka, ki je podrl most, ga posadi Rudolf na svojega konja, da se bi ne zakesnil s svetim opraviлом. Ko mu duhovnik drugi dan privede konja, ga grof neče vzeti nazaj, češ: «Nikoli več ne zasedem

za lov in boj konja, ki je nosil mojega Vzveličarja. Kakor mnoge druge romarje, tako je spremil некоč tudi mainškega nadškofa Wernerja čez Alpe v Italijo, in ondaj je cerkveni knez do dobra spoznal vrlega moža. Priporočil ga je drugim knezom in pripomogel, da so ga izvolili za kralja. Ko je grof Rudolf z vojsko obsedal mesto Basel in pobijal ondotnega škofa, se je približala jasna četa vitezov, in njih poveljnik mu je poročil, da je izvoljen za kralja. Veselo je kralj zaklical vojščakom: «Mirujte in izpustite ujetnike!» Potem se je napotil v Frankfurt in odtod v Achen. Ko so ga okronali, je zaželel, da bi mu knezi po tedanjem običaju prisegli zvestobo na državno žezlo; a tega ni bilo pri rokah. Urno je prijel Rudolf razpelo, je poljubil in dejal: «Sveti križ, ki je odrešil svet, pač lahko nadomesti žezlo». In voljno so mu knezi prisegli zvestobo. (2)

4. Boj Rudolfov z Otakarjem.

Novoizvoljeni kralj je opustil namere svojih prednikov; za Italijo ni maral, temveč je posvečeval vse svoje moči Nemčiji. Pozval je kralja Premisla Otakarja, naj mu izroči dežele, katerih se je bil polastil za medvladja, in naj bode zadovoljen s Češko in Moravsko. Otakar se je temu pozivu uprl. Nato se je Rudolf s krepko vojsko napotil ob Dunavu nizdolu proti *Dunaju*. Ker pa je avstrijsko in štajersko plemstvo potegnilo z novim kraljem, se je ponosni Otakar spokoril in prišel v Rudolfov tabor pred Dunajem; tu se je poklonil kralju, se odrekel novo pridobljenim deželam in prejel Češko in Moravsko kot fevd. A skoro se je skesal tolike prijenljivosti in je l. 1278. zopet zgrabil za orožje. Otakar je udaril z veliko vojsko v Dolenjo Avstrijo, kjer se mu je Rudolf pri *Suhih Krutih* (Dürnkrot) postavil v bran. Zjutraj dne 26. velikega srpana se je vnela bitka. Bojni krik češki vojski je bil: «Praga», Rudolfovi: «Kristus». V metežu je vojščak iz Otakarjeve vojske Rudolfu prebodel konja; kralj je padel na tla, toda neki vitez ga je posadil na drugega. «Ne skrbite dalje samo zame, temveč planite v boj!» je vzkliknil Rudolf svojim vitezom. Polagoma se je nagibala zmaga na njegovo stran. Otakar se je bil junaško; ko se je pa konj zgrudil pod njim, je padel na tla in nasprotni vitezi so ga prebodli s sulicami in meči. Do živega ganjen, je stal zmagavec ob truplu nasprotnikovem. Rudolf je ukazal mrliča odpeljati na Dunaj, ga pomaziliti in potem odpeljati v Prago. Otakarjevega sina *Vaclava* je posadil na kraljevski prestol češki in mu dal svojo hčer *Juto* za ženo. Avstrijsko in Štajersko pa je l. 1282. spo- (3)

Pod. 11.
Rudolfa Habsburškega nagrobni kamen.

razumno z nemškimi knezi izročil svojima sinovoma *Albrehtu* in *Rudolfu*, toda že leto potem je podelil imenovani deželi samo *Albrehtu* v last: Koroško pa je l. 1286. izročil zvestemu zavezniku grofu *Majnhardu Tirolskemu*, kateremu je bil že prej prepustil Kranjsko. Tako je Rudolf utemeljil habsburško-avstrijsko vladarsko rodovino.

5. Rudolfova smrt.

Potem se je Rudolf sebeno trudil, da bi uredil in pomiril državo. Često je sodil sam, rušil razbojniške gradove in ukazal brezozirno usmrčevati razbojniške viteze. Često je dejal: «Ta ni plemenit, kdor pleni sirote in prezira pravico». Tolikanj se je trudil po državi uveljaviti zakone, da so ga nazivali «živi zakon». Kakor ostro je kaznoval zločince, tako milo je ravnal z dobro mislečimi podložniki. Ko so mu nekoč očitali, da je premilostiv, je rekel: «Češče sem se kesal, da sem bil prestrog, a nikdar se ne bodem kesal, da sem bil predober». Oblačil se je vedno preprosto ter pil in jedel zelo zmerno. Nekoč je ob vojni posel ves živež. Rudolf je izpulil repo iz njive in jo pojedel, rekši: «Dokler imamo

še to, ne umremo od lakote. Ko se je postaral in čutil, da je po njem, si je želel v Speier, kjer so pokopavali cesarje. Toda na poti je umrl v Germersheimu l. 1291. Globoko in odkritosrčno so žalovali po pravičnem in ljudomilem vladarju, ki se res imenuje obnovitelj države. Ljudstvo ga je imelo še dolgo v blagem spominu, in kadar se je komu očitalo, da ni mož beseda, so rekli: «Ta ni pošten kakor Rudolf». (Pod. 11.)

XV. Nemška pod vladarji iz raznih rodovin.

1. Albreht I. (1298—1308).

Po Rudolfovi smrti so izvolili knezi izborniki grofa *Adolfa Nassavskega* za kralja, ali že l. 1298. so ga zopet odstavili in posadili Rudolfovega sina *Albrehta* na kraljevski prestol. Pri *Göllheimu*, zapadno od Wormsa, sta se udarili vojski; Adolf je bil premagan in ubit. *Albreht I.* je krepko in modro vladal ter prevzetne kneze uklonil kraljevski oblasti. Takrat sta izmrli vladarski rodovini v sosednji Češki in Ogrski; l. 1301. je umrl poslednji Arpadovič Andrej III., l. 1306. poslednji Přemislovič Václav III. Albreht bi bil rad pridobil Češko in Ogrsko svoji rodovini, toda ta nakana se mu ni posrečila.

Tako zvanim planinskim kantonom Schwyzu, Uriju in Unterwaldnu (Švic, Uri, Untervalden) ob južni in vzhodni obali Vierwaldstädtškega jezera so od davnih časov vladali Habsburgovci, toda kantoni so se vsekakor hoteli iznebiti habsburškega gospodstva in samo cesarja priznavati za gospoda. Da bi se ubranili sovražnikov, so sklenili po Rudolfovi smrti zavezo. Ko pa je zavladal Albreht, so se morali zopet ukloniti habsburškemu gospodstvu. Poročila o Albrehtovem samosilnem gradniku Geßlerju in Viljemu Tellu, kateri je na Geßlerjev ukaz ustrelil sinu jabolko z glave in zato potem s pušico usmrtil Geßlerja ter pozval rojake na boj za slobodo, niso resnična. Žalostno je končal Albreht. Njegov sinovec *Ivan* se je meneč, da se mu krate pravice, z nekaterimi vitezi zarotil zoper kralja. Ko je Albreht jezdil na svoj grad Habsburg, so ga zarotniki zavratno napadli in ga umorili. Ivan, zaradi tega zločina imenovan Paricida (morivec svojega sorodnika), je pobegnil v Italijo, kjer je umrl v samostanu v Pisi.

Albrehtova soproga je bila *Elisabeta*, hči Majnharda, grofa tirolskega in vojvode koroškega. To krotko in milosrčno kneginjo so povsod visoko čislali. Albreht je zapustil pet sinov: *Friderika Lepega*, *Leopolda* Veličastnega, *Albrehta* Modrega, *Henrika* Milega in *Otona* Veselega. Toda izbornim knezom ni bil nobeden po volji, nego izvolili so *Henrika Luxemburškega*.

2. Henrik VII. Luxemburški (1308—1313).

Henrik VII. je bil viteški knez, ki se je trudil razširiti oblast svoje rodovine in v Italiji obnoviti nemško gospostvo. Na Češkem so bile po smrti Vaclava III. zmede zaradi nasledstva. Češki velikaši so izprosili od cesarja njegovega sina *Ivana* za kralja, in ta se je l. 1310. poročil z Elizabeto, sestro poslednjega Přemisloviča. Tako so Čehom zavladali Luxemburgovci. Nato se je Henrik napolil v Italijo, kjer so se še vedno borili Welfi in Ghibellini. Dasi je bil v Rimu ovenčan s cesarsko krono, ga vendar niso vsi Italijani priznali za cesarja. Ko se je pripravljajal na boj z Welfi, je nagloma umrl v Toscani.

3. Friderik Lepi Avstrijski (1314—1330) in Ludovik IV. Bavarec (1314—1347).

a) Boj za kraljevski prestol.

Po Henrikovi smrti so izvolili nekateri izborniki *Friderika Lepega* avstrijskega vojvoda, drugi pa *Ludovika Bavarca* za kralja. Oba sta si bila stričnika in prijatelja izza mladih let; a sedaj sta se borila za kraljevsko krono. Friderika je podpiral njegov krepki brat *Leopold*, z Ludovikom pa so potegnili češki kralj *Ivan* in Švicarji. 1315. Leopold je šel l. 1315. z viteško vojsko na nezveste Švicarje, a ti so ga nenadoma napadli pri *Morgartnu*, v ozki soteski med strmo goro in globokim jezerom. Dočim so nekateri Švicarji valili z gore skale in hlode na stisnjene viteze, so jih drugi napadli od spredaj in jih večinoma pobili. Na Nemškem je trajala vojna do l. 1322.; pri *Mühldorfu* ob Innu na Bavarskem je bila odločilna bitka. Kralj Friderik je udaril na nasprotnika, ne da bi bil počakal brata, ki je prihajal s švabskimi vitezi. Na čelu svojih vojščakov se je Friderik junaško bil za krono; menil je, da je zmaga že njegova, zlasti ko se je četa vitezov, prihajajoča iz zarasle doline, bližala njegovemu levemu krilu. A ta vojska ni bila Leopoldova, kakor je menil Friderik, ampak oddelek bavarske vojske, ki je

hitro planil v boj in naklonil zmago Ludoviku. Friderik se je boril, dokler se ni zgrudil konj pod njim; nato se je udal. Tudi njegov brat Henrik je bil ujet. Friderika so odgnali v grad *Trausnitz* ob vzhodju Češkega lesa, Henrika pa je češki kralj Ivan zaprl v ječo v *Pürglitzu* pri Pragi. Toda skoro po tej bitki je prestalo prijateljstvo med češkim kraljem Ivanom in Ludovikom Bavarcem.

Pod. 12. Ustanavljanje koroških vojvod.

Od l. 1309. do l. 1377. so stolovali papeži 'po želji francoskih kraljev v *Avingnonu* (Avinjón) ob dolenjem Rodanu. V tem času so se morali popolnoma pokoriti francoskim kraljem. Papež Ivan XXII. je trdil, da ima samo papež pravico razsojati nezložne volitve kraljevske na Nemškem, in je proklel Ludovika, ki se mu ni hotel udati. Ker je tudi avstrijski vojvoda Leopold nadaljeval vojno, je zabredel Ludovik v veliko stisko. Zato se je napotil v trausniški

grad in izpustil svojega ujetnika proti temu, da bi se odpovedal cesarstvu in pregovoril brate, naj sklenejo ž njim mir. Friderik, ves potrto od poltretjeletnega zapora, je prihitel na Dunaj, kjer so ga njegovi podložniki pozdravili jako veselo. Toda slobode se ni mogel prav veseliti ob nesreči, katera je bila zadela njegovo ženo Elizabeto. Ta je namreč toli žalovala in jokala po svojem možu, da je naposled oslepela. Ker se je Leopold branil priznati Ludovika za kralja, se je Friderik vrnil v Monakovo k nasprotniku. Ludovika je taka

Pod. 13. Vojvodski stol na Gosposvetskem polju.

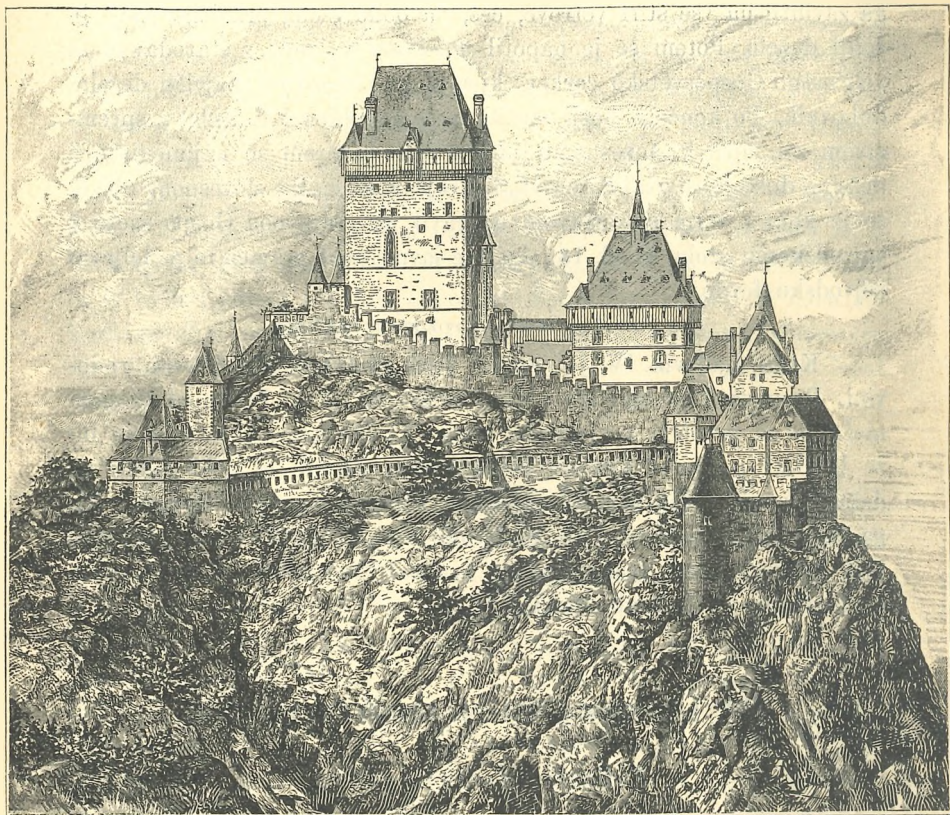
zvestoba toli genila, da ni ravnal ž njim kakor z ujetnikom, ampak je hotel ž njim deliti vladarske pravice. A Friderik se je skoro po 1330. smrti zvestega brata Leopolda vrnil v Avstrijo, kjer je umrl l. 1330. na svojem gradu *Guttensteinu*.

b) Albreht II., avstrijski vojvoda.

Po smrti Friderika Lepega je v Avstriji zavladal njegov brat *Albreht II.* Modrijan ali Hromec. Ta knez je bil 28 let hrom, in nosili so ga na stolu, kamor je bilo treba. Vendar je vestno opravljal vladarske dolžnosti. Često je potoval po svojih deželah,

prijazno zaslišaval vsakega podložnika, preprostega kmeta kakor imenitnega plemenitaša, in sodil pravično. Pridobil je svoji rodovini deželo *Koroško*.

Leta 1335. je umrl v gradu Tirolah Majnhardov sin, *Henrik* 1335. Tirolski in Koroški. Ostavil je hčer *Marjeto* «Maultasch», ki je bila

Pod. 14. Karlov Tin.

poročena s sinom češkega kralja Ivana. Obdržala je samo Tirole, zakaj Koroško in Kranjsko je bil cesar Ludovik podelil Habsburgovcem.

Koroški so se Albrehtovemu bratu *Otonu Veselemu* po stari slovenski šegi poklonili na *Gospovetskem polju*, kjer je stal kamenit vojvodski stol. Na tega je sedel sloboden kmet iz rodu Edlingerjev, ki je imel to pravico od starodavnih časov po dednem pravu. Z eno roko je držal bika marogca, z drugo šarasto kobilo. Vojvoda,

v sivo raševino oblečen in s pastirsko palico v roki, se je s sijajnim spremstvom približal kmetu ter mu obljubil, da bode pravičen sodnik, prijatelj in zaščitnik pravi veri. (Pod. 12.) Nato je kmet vojvodi prepustil svoj sedež ter odgnal bika in kobilu. Po slovesnosti so mu izročili vojvodsko kmetiško obleko in šestdeset beličev. Nato se je postavil knez, oblečen kakor je bil, na kamen, potegnil svetli meč in ga zavihtil na vse štiri vetrove, češ, da bode vselej pravično sodil in ščitil deželo. Potem se je napotil umeščeni vojvoda v starodavno in veličastno Gosposvetsko cerkev, kjer ga je blagoslovil najvišji deželni duhovnik. Po končani božji službi se je preoblekel in sedel s spremstvom za mizo k slovesnemu obedu, pri katerem so najimenitnejši deželni dostojanstveniki opravljali svoje službe. Po slovesnem obedu se je knez z vsem spremstvom odpravil na polje pod Gospo sveto k vojvodskemu stolu, (Pod. 13.) kjer je javno sodil pravico in podeljeval vojvodske fevde.

c) Poslednja leta Ludovikovega vladanja.

Kralj Ludovik IV. je goreče želel pridobiti Tirole svoji rodovini. Pregovoril je Marjeto «Maultasch», da se je ločila od svojega moža in se poročila z njegovim sinom *Ludovikom*, kateremu je bil že l. 1320. prepustil krajino Braniborsko. Zaradi te pohlepnosti po deželah se je cesar zameril nemškim knezom, in papež Klement VI. ga je izobčil iz cerkve. Zato so izvolili knezi l. 1346. *Karola*, kraljeviča češkega, sina Ivanovega za kralja. Preden se je vnela vojna med obema, je Ludovik umrl l. 1347.

XVI. Luxemburgovci na nemškem prestolu.

1. Karol IV. (1347—1378).

Ivan, prvi Luxemburgovec na češkem prestolu, je bil viteški kralj; ljubil je boje in turnirje ter se je kaj rad mudil na Francoskem, v deželi dvornih šeg. Sina *Karola* je dal vzgojiti na francoskem dvoru. Na Francoskem je *Ivan*, ki je naposled oslepel, tudi umrl.

a) Karolovo vladanje na Češkem in Nemškem.

Karol IV., Ivanov sin, se je pogajal tako oprezno, da je pomnožil rodovinska posestva. Ko so mu Wittelsbachovci prepustili Braniborsko, je obsezala njegova oblast Češko, Moravsko, Šlesko, Lužice in krajino Braniborsko. Po očetovsko je skrbel za Češko;

pospeševal je poljedelstvo, vinarstvo, hmeljarstvo, obrt in trgovino. Dočim so cvetele v drugih deželah sloveče velike šole, kakor na Francoskem vseučilišče v *Parizu* in velike šole v *Salernu* in *Bologni* na Italijanskem, ni imela njegova država nobenega takega zavoda. Zato je l. 1348. ustanovil *vseučilišče v Pragi*, ki je l. 1373. štelo okolo 10.000 slušateljev. Za njega se je preosnovala praška škofija v nadškofijo; okrasil je tudi svojo prestolnico z lepo gotško cerkvijo *Sv. Vida* in zgradil čez Veltavo zidan most, ki stoji še dandanes; blizu Beruna (Beraun) je sezidal grad Karlov Tin (Pod. 14), kjer so se hranile državne svetinje. Za Nemško je izdal nov izborni zakon, *zlato bulo*, po katerem je bilo sedmorici izbornih knezov voliti nemškega kralja. Izborni knezi so bili: nadškofje v Mainzu, Trieru in Kolinu, kralj češki, palatinski grof ob Renu, vojvoda saški in krajinski grof braniborski. V Frankfurtu ob Menu so volili kralje, in ti so bili potem v Achnu okronani. Poleg tega je podelil izbornim knezom toliko pravic, da so bili skoro popolnoma nezavisni od cesarja. Karol je šel dvakrat v Italijo; na prvi poti ga je papežev legat okronal za cesarja, toda Karol se je le malo vtikal v italijanske boje.

b) Avstrijski vojvoda Rudolf IV.

Karol je svojo hčer Katarino poročil z avstrijskim vojvodom, *Rudolfom IV. Utemeljiteljem*, ki je bil sin in naslednik Albrehta II. ter je vladal od 1358.—1365. leta. Vzpričo tega zakona so se spoprijateljili Habsburgovci in Luxemburgovci, ki so se bili doslej sovražili. Rudolf je bil knez visokoletečih misli ter je v marsičem posnemal svojega tasta. Tudi on je pospeševal razvoj mest ter je začel ondu, kjer je stala stara *cerkev Sv. Štefana* na Dunaju, graditi novo cerkev, s katero se še dandanes ponaša naša prestolnica. Takisto je ustanovil l. 1365. *dunajsko vseučilišče*. Tudi se mu je posrečilo 1365. pomnožiti rodovinsko oblast.

Tirolska grofica Marjeta je svojega sina Majnharda poročila z Rudolfovo sestro in postavila avstrijskega vojvodo Rudolfa za pravega dediča, ko bi njen sin umrl brez potomcev. A tudi Wittelsbachovci so hrepeneli po tej lepi deželi. Ko je vojvoda Rudolf zvedel meseca prosinca l. 1363., da je Majnhard obolel, je pohitel v nad- 1363. škofijo salzburško in odtod čez Visoke Ture v Tirole. Zašel je v velike nevarnosti; često je plezal po vseh štirih, a došel je vendar na vrh prelaza in odtod v Pusto dolino (Pusterthal). Tu mu je došel glas, da je že umrl njegov zet Majnhard. Marjeta se je preselila na

Dunaj, kjer je ostala do smrti. Rudolf je umrl l. 1365. na poti v Italijo, šele v 26. letu svoje dobe. Od patrijarha oglejskega je bil pridobil več posestev na Notranjskem.

c) Ludovik Veliki, kralj ogrski.

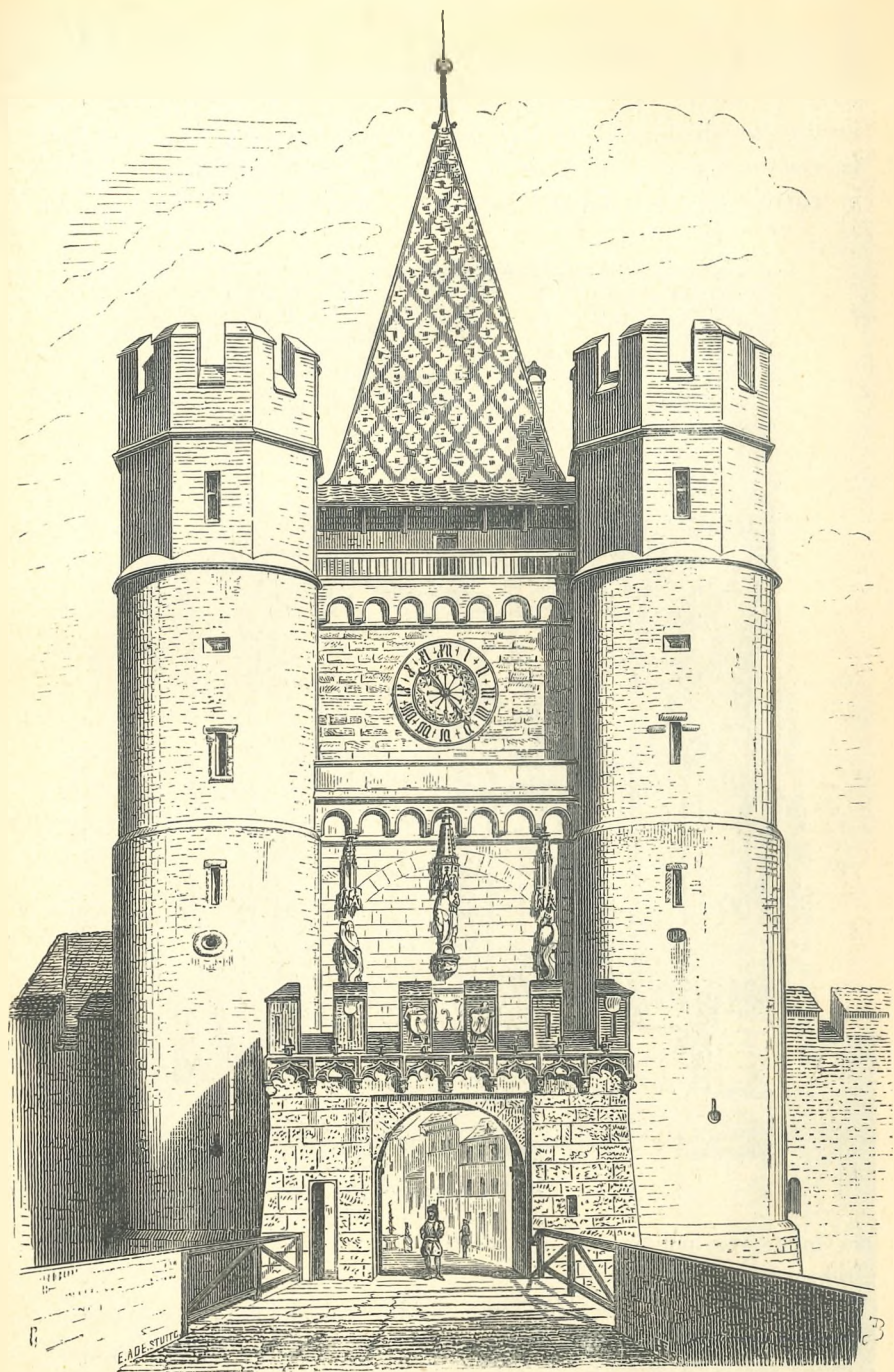
Ob tem času je bila ogrska država najboljšejnja. Nekoliko let potem, ko so izumrli Arpadoviči, so izvolili Ogrri za kralja Anjouinca in napoljskega princa *Karola Roberta*. Njegov sin in naslednik *Ludovik Veliki* je vladal od l. 1342—1382. Ta kralj je ustanovil vseučilišče v *Pečuhu* ter zgradil za svoj sijajni dom v Budimu krasno kraljevsko palačo in v Košicah (Kaschau) lepo prestolno cerkev. Posrečilo se mu je tudi razširiti oblast po Multanski, Valaški in Bolgarski. Ko je l. 1370. umrl poslednji Piastovič, so Ludovika izvolili za poljskega kralja. Toda ostavil je samo dve hčeri: *Marijo* in *Jadvigo*; prva je podedovala Ogrsko, druga Poljsko.

2. Vaclav (1378—1400).

Karol IV. je prepuštil Moravsko bratu Ivanu in njegovim sinovom. Pred smrtjo je podelil najstarejšemu sinu *Vaclavu* Češko in Šlesko, drugemu sinu *Sigmundu* Branibor in tretjemu sinu *Ivanu* Lužice. *Vaclav* je bil tudi njegov naslednik na nemškem prestolu. Ta vladar ni zadobil pri Nemcih nič veljave, zakaj državna mesta so bila premogočna.

a) Mesta in meščani.

Po križarskih vojnah so mnoga mesta obogatela in se okrepila. Globoki jarki in trdni zidovi so bili okolo njih, in visoki stolpi (Pod. 15) so ščitili mestna vrata. Kadar je pretela nevarnost, so napolnili jarke z vodo, in težko se je bilo sovražniku približati mestnemu obzidju. Ob gorenjem zidovju so narejali na strani lesene hodnike, kjer so stali branivci, ki so skozi line streljali na oblegovavce. Velika in trdno okovana vrata so na večer zapirali tudi v mirnih časih. Ulice so bile ozke, in gorenja nadstropja visokih hiš so molela čez spodnja, da se je iz teh jedva videlo nebo. A bili so tudi prostorni trgi z lepimi javnimi poslopji, kakor mestne zbornice, prodajalnice in cerkve. V trinajstem stoletju so gradili v naših in drugih evropskih deželah cerkve v gotskem zlogu. Lepe gotske cerkve na Kranjskem so v Pletarjih, v Loki, v Črngrobu pri Loki (Pod. 16), v Kranju, v Kranjski gori in v Novem Mestu (cerkev Sv. Nikolaja z gotskim presbiterijem in s kriptjo), na Dunaju (stolna cerkev

Pod. 13. Srednjeveški mestni stolp.

Sv. Štefana, pod. 17, 18 in 19), v Kolinu na Nemškem in v Parizu (Pod. 20 in 21). Na trgih so bili studenci ali vodnjaki, katere so umetno krasili kiparji, medarji in kovači. Bogati meščani, *patriciji* imenovani, so stanovali v lepih prostornih hišah, ki so imeli pomole in pobožne napise. Krasne podobe so lepotile sobne stene; okna

Pod. 16. Kor v Črngrobu pri Loki.

so bila živo pobarvana, in spretni zlatarji so izdelavali zlato in srebrno pomizje.

V mestih so prebivali tudi pridni rokodelci, ki so osnovali razne *cehe* ali *bratovščine*. Rokodelski učenci so se strogo vzgajali, pomočniki pa so navadno več let potovali po svetu, da so spoznavali

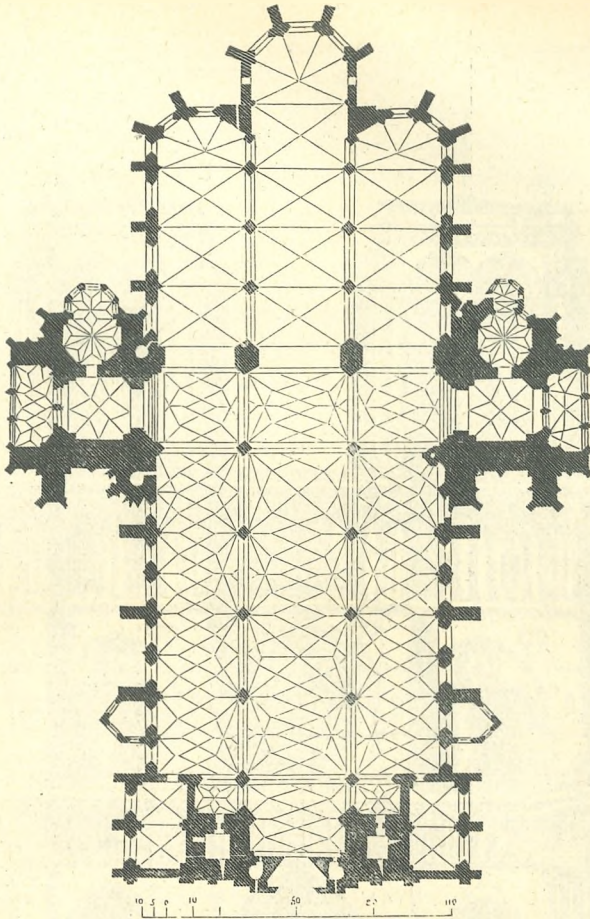
Pod. 17. Cerkev sv. Štefana na Dunaji.

tuje dežele in tuja ljudstva. Kot samostojni mojstri so se ustanovili šele potem, ko so izdelali *mojstersko delo*. Taka izvrstna dela se hranijo še dandanes in se postavljajo kot vzori na ogled. Često so stanovali istovrstni rokodelci v ulicah, ki so se nazivale po njih, n. pr. ključaničarske, črevljarske ulice. Tudi hišam so se nadevala

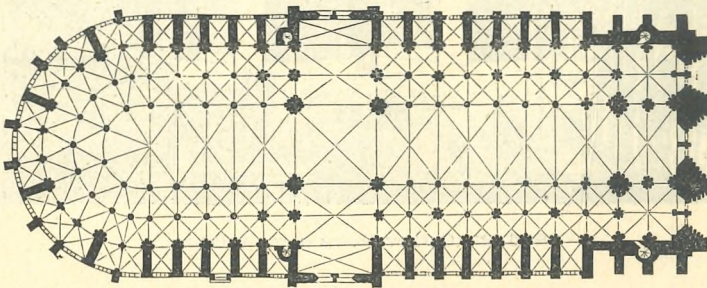

Pod. 18. Notranjost cerkve sv. Štefana.

imena. Tako se je zvala hiša «Pri zajcu», druga «Pri škrjancu», tretja «Pri orehu». Ta imena so sčasoma vzdeli lastnikom, in tako so nastala *rodovinska imena*. Druga rodovinska imena so izvajali od plemena, kakor Lah, Nemeč i. dr., ali od obrta, kakor Mesar, Kovač, Škarjavec, in naposled od nekaterih svojstev, kakor Črne, Malič i. dr.

Pod. 19. Tloris cerkve sv. Štefana na Dunaji.

Pod. 20. Tloris cerkve Notre dame v Parizu.

Pod. 21. Cerkev Notre dame v Parizu.

Meščani so se razveseljevali s plesom, petjem in godbo. Odkar se niso vitezi več bavili s pesništvom, so ga v petnajstem in šestnajstem stoletju gojili meščani, nazivali so se *pevski mojstri* (Meistersänger). Meščani pa so bili tudi dobro izvežbani v orožju, in kadar je šlo za njih domovino in slobodo, so bili vselej pripravljeni zgrabiti za meč, kopje in samostrel. Često so udarili z nabranimi najemniki na razbojniškega viteza, ki je pleuil trgovce, potujoče na letni semenj, ter ga pobili in mu razrušili grad. Bogati meščani so imeli samo-svoje orožje, za ubožne meščane pa se je orožje hranilo v mestni orožarnici. Mnoga mesta so bila samoupravna in podložna le cesarju; ker pa jih cesar ni mogel vselej braniti, so sklepala zaveze, da so si ohranila slobodo. Najglasovitejša zaveza mest je bila *Hanza* (Zadruga), ki je v štirinajstem in petnajstem stoletju obsezala nad sto pomorskih notranjezemskih mest. Načelovalo ji je mesto *Lübeck* (Bukovec). Hanzaška mesta so skrbela za varnost kopnih in pomorskih cest; imela so velika skladišča in imenitne prodajalnice v važnih mestih ter so tržila z vsemi deželami med Rusijo in Anglijo. V *Londonu* so imeli zavezniki svojo naselbino (Stahlhof), v *Bergnu* (Bergen) so stanovali v posebnem mestnem okraju, in v Rusiji je bil slavni *Novgorod* (ob Iljenskem jezeru) njih glavno skladišče. Hanza je imela veliko brodovje, krepko vojsko ter se je bojevala s kralji in knezi.

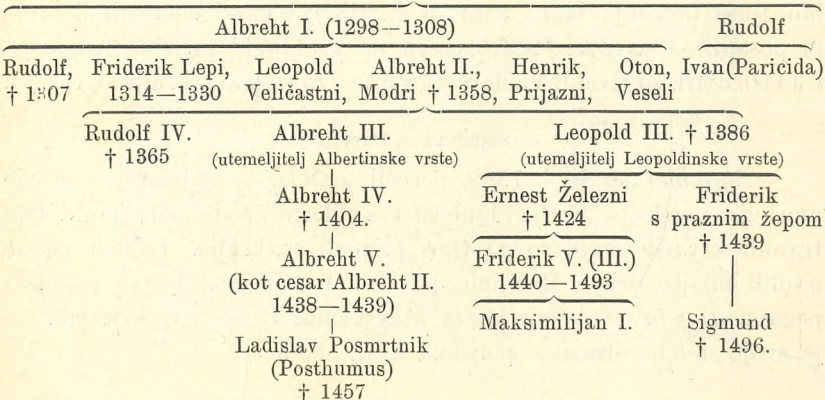
b) Habsburgovci za kralja Vaclava.

Za kralja Vaclava so Habsburgovci še enkrat poskusili ukloniti švicarsko zavezo. Po smrti Rudolfa IV. sta zavladata njegova brata Albreht III. in Leopold III.* Leta 1379. sta razdelila svoje dežele: 1379.

*

Rodovnik Habsburgovcev.

Rudolf I. (1273—1291)

Albrehtu je pripadla Avstrijska, *Leopoldu* Štajerska, Koroška, Kranjska, Tirolska in tako zvane Prednje avstrijske dežele, t. j. habsburška posestva na Švabskem, v Alzaciji in v Švici. Tako se je razcepila rodovina na dve vrsti: na *albertinsko* in *leopoldinsko*.

Albreht III. je bil miroljuben vladar. Hrup mestnega življenja mu ni bil všeč, zato se je umeknil v *Laxenburg* (Laksenburg), kjer si je dal sezidati grad in napraviti zverinjak in ribnik. *Leopold III.* pa je bil bojevit in jako podjeten in srečen, kadar je šlo za to, da bi pridobil svoji rodovini novo deželo. Nakupil je več graščin na Predarlskem, podedoval l. 1374. mlajšo vrsto goriških grofov ter pridobil grofijo istrsko, Kras, Pivko in Slovensko marko z Metliko; vse to so pridružili Kranjskemu. Tudi *Trst* se mu je udal rado-
 1386. voljno (1382). Ko je pa l. 1386. s krepko viteško vojsko udaril na švicarske zaveznike, so ga ti potolkli pri *Sempachu*. Ko se je zmaga že nagibala na švicarsko stran, so ga spremljevalci pregovarjali kaj živo, naj pobegne in se otme. A Leopold je dejal: «Vaša usoda bodi moja; marsikateri grof in vitez je junaško umrl zaradi mene; zato hočem tudi jaz častno umreti z vami». Nato je planil v bojni metež in padel. Od tega časa so Habsburgovci izgubljali v Švici posest za posestjo. Za mladoletne sinove nesrečnega Leopolda je vladal njih stric *Albreht III.* Ko so pa dorasli, so razdelili svoje dežele: *Ernest Železni*, krepak in duhovit knez, je dobil Štajersko, Koroško, Kranjsko in Istrsko, njegov brat *Friderik* pa Tirolsko in deželo pred *Arlbergom*.

3. Sigmund (1410—1437).

Kralju *Vaclavu* je bilo kaj malo do nemške države, kjer so bili ljute notranje boje; zato so ga izborni knezi odstavili l. 1400. in posadili *Ruprehta Palatinskega* na kraljevski prestol. Ko je pa l. 1410. umrl, so izvolili *Vaclavovega* brata *Sigmunda*, kralja ogrskega.

a) Sigmund in Osmanliji.

Sigmund se je l. 1385. poročil z *Marijo*, najstarejšo hčerjo umrlega ogrskega kralja *Ludovika Velikega*, toda šele po dolgotrajnih krvavih bojih so ga *Ogri* priznali za kralja. Poljaki pa so izvolili mlajšo sestro *Marijino*, po imenu *Jadvigo*. Ta se je udala poganu *Jagelu*, velikemu knezu litavskemu, ki se je pokristjanil in je svojo deželo združil s poljskim kraljestvom.

Pod. 22. Cesar Sigmund.

RAVNATELJSTVO
Deške meščanske šole
V KRŠKEM

Takrat je že razpadalo ostarelo in trhlo bizantinsko cesarstvo in težko se je branilo napadov sirovega naroda. Ob koncu trinajstega stoletja so se turške nomadske tolpe izselile iz dežel na vzhodu Kaspijskega morja ter, porazivši Seldžuke, pod vodstvom *Osmanovim* ustanovile novo državo v Mali Aziji. Osmanovi nasledniki so preselili Turke tudi v Evropo. Osvojili so si Galipolj (ključ do Evrope) in Drinopolje, Trnovo in Sredec v Bolgarski in Niš v Srbski. Leta 1389. je udarila turška vojska na *Kosovem polju* (severna stran Šare-planine) na srbske čete ter jih popolnoma potolkla. K zmagam osmanlijskih sultanov so največ pomagali pešci *janičarji*. Turki so ugrabljali kristjanom najčvrstejše in najsposobnejše dečke, jih poturčevali in izurjevali za vojake, ki so bili kot janičarji cvet turške vojske. Ko je enaka usoda pretila ogrski državi, je kralj Sigmund I. 1396. zbral veliko križarsko vojsko, v kateri je bilo tudi mnogo francoskih, angleških in nemških vitezov, ter jo je odgnal k trdnjavi *Nikopolju* ob desnem bregu dolnjega Dunava. Turški sultan *Bajazit* je prihitel z močnejšo vojsko, in vnela se je silno krvava bitka. Krščanska vojska je bila potolčena, in Sigmund sam je jedva utekel v čolnu v Carigrad ter se po Dalmaciji vrnil na Ogrsko.

b) Cerkveni zbor v Kostnicah. Friderik s praznim žepom.

Sigmund je kot glavar nemške države neumorno delal nato, da bi uredil državo in katoliško cerkev. Takrat so bile v katoliški cerkvi velike zmede. Leta 1377. se je papež Gregor XI. preselil iz Avignona v *Rim*, in tudi njegov naslednik je stoloval v tem mestu. Ali francoski kardinali so izvolili drugega papeža, ki se je nastanil v *Avignonu*. Ta cerkveni razkol je silno vznemirjal krščane, in vsi so želeli, da se zopet združi katoliška cerkev. Leta 1409. se je sešel v Pisi cerkveni zbor, ki je odstavil oba papeža in izvolil novega. Ker pa se prejšnja papeža nista hotela odreči dostojanstvu, je imelo katoličanstvo tri glavarje. Še večje so bile zmešnjave, ko je *Ivan Hus* širil novo krivo vero. Hus se je bil porodil v Husincu na Češkem. Kot učitelj praškega vseučilišča, propovednik iz nova sezidane betlehemske cerkve in pisatelj je širil nauke, ki se niso ujemale z verskimi resnicami. Praški nadškof ga je sicer izobčil iz cerkve in Hus je moral iz Prage, a vendar je hodil propoveduje po deželi, kjer se mu je pridružilo mnogo sovernikov.

Cesar Sigmund (Pod. 22) je iskreno želel zopet združiti kato-
liško cerkev. Prisilil je Ivana XXIII., enega izmed treh papežev,
da je sklical obči cerkveni zbor v *Kostnice* (Constanz) ob Bo-
denskem jezeru. Ta sijajni cerkveni zbor, na katerega je prišel
cesar sam z mnogimi posvetnimi knezi vred, je trajal štiri leta
(1414—1418). Ko je papež Ivan XXIII. po Tirolah potoval v
Kostnice, se je spoprijateljil s tirolskim vojvodo *Friderikom*.
Papež se je po volji občega zbora odrekel
svoji časti, toda skoro se je skesal odpovedi
ter sklenil pobegniti iz mesta. Njegov zaščitnik,
vojvoda Friderik, je pri-
redil pred mestom si-
jajen turnir in dočim
se je boril s celjskim
grofom in so vsi upirali
oči na borivca, je papež
pobegnil, in vojvoda se
je napotil za njim. To
je cesarja toli razsrdilo,
da je odrekel vojvodi
vse dežele ter pozval
sosednje kneze in švi-
carske zaveznike, naj se
jih polaste. Od tega
nesrečnega dne se je
Friderika prijel priimek
«s praznim žepom».

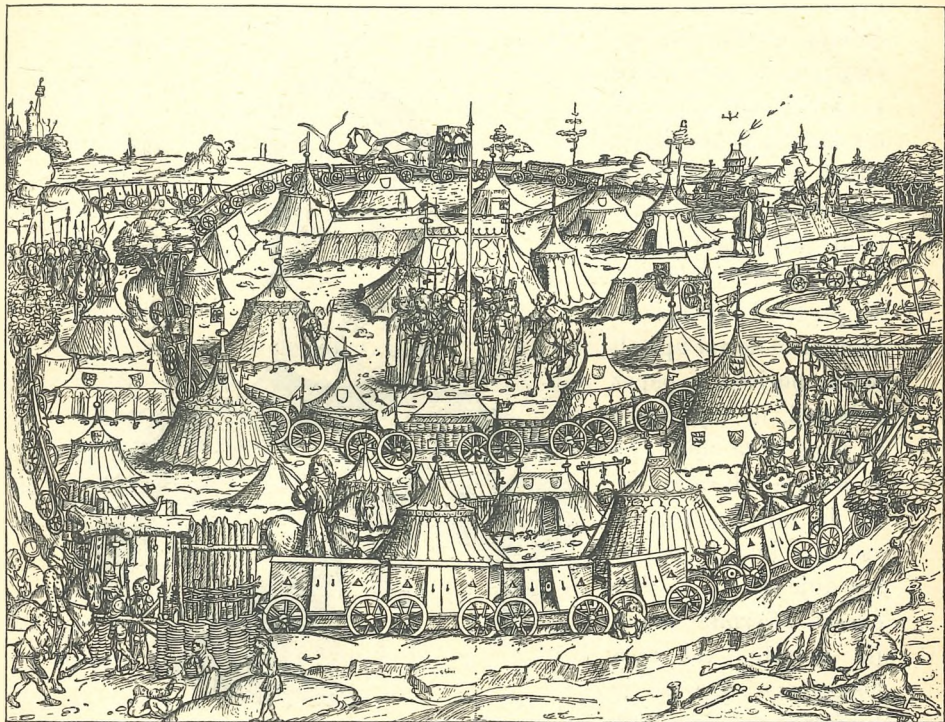

Pod. 23. Jan Žižka.

Popolnoma zapuščen je pobegnil v svojo tirolsko deželo. Nepoznan
je vpraševal, kako misli in sodi ljudstvo o njem. Nekoč je stopil po
romarsko oblečen med kmete, ki so bili prišli v mestece Landeck
k opasilu, in je zapel pesem o nesrečnem knezu, ki je izgubil vse
dežele. Kmetje so se spomnili svojega vojvode, kateremu so bili
zvesto udani, in so mu rekli, da mu hočejo pomagati, ako se vrne
v deželo. Nato je Friderik razgrnil romarsko obleko in jim povedal,
kdo je. Veseli kmetje so obkolili vojvodo, in hitro se je po vsi
deželi raznesla novica, da se je knez vrnil. Meščani in kmetje so

zgrabili za orožje, da bi mu priborili vzete pravice. Pozneje se je Friderik spraval s cesarjem in je vladal obče spoštovan in čislán do leta 1439. Za njim je zavládal sin Sigmund.

Tudi Hus, kateremu je bil cesar pismeno zatrdil, da se mu ne zgodi nič hudega, se je napotil v Kostnice. Zbor ga je pozval, naj prekličé svoje nauke, in ker tega ni hotel, so ga raz-

Pod. 24. Husitska vozovna ograja.

glasili za krivoverca in ga izročili posvetnemu oblastvu, da ga kaznuje. Ker so pa tedanji zakoni določevali krivovercem smrt na 1415. grmadi, so ga l. 1415. živega sežgali. Takisto je končal njegov učenec Hijeronim Praški. Cerkveni razkol je prestal, ko so zložno izvolili papeža Martina V. Ob tem zborovanju je podelil cesar Sigmund *Frideriku* Nürnbergskemu iz dinastije Hohenzollerske za velike zasluge marko Braniborsko v fevd; s to podelitvijo se je utemeljila poznejša oblast Hohenzollercev.

c) Husitski boji.

Glas o Husovi smrti je silno razburil *husite*, t. j. Husove sovornike. Husiti so se nazivali tudi *utrakvisti* ali *kalikstinci*, ker so prejemale sveto obhajilo v obeh podobah (sub utraque specie). Izmed husitov so bili najbolj goreči *Taboričani*, ki so plenili cerkve in samostane, razbijali umotvore in hoteli prevrniti pravico in postavo. To razsajanje je tako razvnelo kralja Vaclava, da je umrl za kapjo (1419). Njegovega brata husiti niso hoteli priznati za kralja. Zato jih je sklenil Sigmund siloma spokoriti. Sporazumno s papežem, je oborožil dve križarski vojski, kateri so pa husiti potolkli. Njih poveljnik *Ivan Žižka iz Trocnova* (Pod. 23) je bil izvrsten vojskovodja, dasi je bil enook in, odkar mu je pušica ranila zdravo oko, slep. Po njega smrti je gnal *Prokop Veliki*, nekdanji menih, husite popolnoma čez deželno mejo v Šlesko, Moravsko, Avstrijo, Bavarsko in Saško ter je dobro oplenil te dežele. K njegovim zmagam so največ pomogle verska navdušenost in pa vozovne ograje (Pod. 24), katere so služile Žižki v bitkah. Vozove, ki so bili pokriti z branilnimi strehami in oboroženi s topovi, so pred bitvijo zvezali z verigami, tako da so stali kakor trdnjava. Leta 1426. so husiti zopet potolkli križarsko vojsko pri *Ustji* (Aussig), malo potem dve drugi pri *Srebru* (Tachau) in *Domožlicah* (Taus). Marsikdaj je obšel križarske čete tolik strah in trepet, da so se že zagnale v beg, ko so začule, da škrtajo vozovi, buče trompete in se razlega ljuto bojno petje Taboričanov.

Leta 1431. se je sešel v *Baslu* nov cerkveni zbor, ki je privolil 1431. husitom obhajilo v obeh podobah. Ker pa Taboričani še niso bili zadovoljni, so jih utrakvisti popolnoma potolkli pri *Lipanu* blizu Prage. Tako so prestali husitski boji. Šele sedaj so priznali Čehi Sigmunda za kralja, toda umrl je že naslednjega leta (1437). Ostavil je hčer Elizabeto, ki je bila poročena z *Albrehtom V.*, vojvodo avstrijskim.

XVII. Kralji iz rodovine habsburške.

1. Albreht II. (1438—1439).

Po smrti Sigmunda, poslednjega vladarja iz luxemburške rodovine, sta pripadli Češka in Ogrska njegovemu zetu Albrehtu V. Tega so tudi nemški izborni knezi izvolili za kralja. Od tega časa je ostalo cesarsko dostojanstvo do svojega prestanka (1806) pri rodovini

habsburški. Ogrom so takrat s pogubo pretili Turki, ki so tudi napadali Kranjsko, Koroško in Štajersko. Zato je šel Albreht nanje toda njegovo vojsko so premagali, sam pa je umrl na povratku. Šele po njegovi smrti mu je žena Elizabeta povila sina *Ladislava Posmrtnika (Posthumus)*. Nemški izborni knezi pa so izvolili za kralja njegovega stričnika *Friderika*, sina Ernesta Železnega.

2. Friderik III. (1440—1493).

Novi kralj je bil pobožen, omikan, štedljiv, a malo odločen. Bil je varuh mladoletnemu Ladislavu Posmrtniku, katerega so Čehi in Ogrji priznali za svojega kralja; a tema deželama sta vladala do prinčeve polnoletnosti kraljevska upravitelja: na Ogrskem *Ivan Hunjadi* (Sibinjanin Janko), na Češkem *Jurij Podjebradski*. Friderik se je l. 1452. napotil v Italijo, kjer se je poročil s princezino Eleonoro Portugalsko; papež ga je ondu ovenčal s cesarsko krono.

a) Bizantinsko cesarstvo razpade. Turki oblegajo Belgrad.

1453. Za Friderika III. je razpadlo bizantinsko cesarstvo. Leta 1453. je sultan *Mohamed II.* z ogromno vojsko obsedel Carigrad, stolno mesto tega cesarstva. Cesar Konstantin IX. iz rodovine Paleogov je bil hraber in blag mož, toda z neznatno vojsko se ni mogel dolgo braniti grozovitemu sovražniku. Štirinajst dni je ščitil mesto; toda ko so se ob poslednjem naskoku janičarji vzpeli na mestno obzidje, je cesar, boreč se kakor lev, planil v najhujši metež in je junaško padel. Osmanliji so meščane ali pomorili ali jih odgnali v sužnost ter na zvonik cerkve Sofijine posadili namesto krščanskega križa mohamedanski polmesec. Sultan Mohamed je preložil turško prestolnico v Carigrad in si v naslednjih letih osvojil ves balkanski polotok.

Groza in strah sta izpreletela zapadne dežele, ko je počil glas, da so si Turki osvojili Carigrad. Papež je pozval krščane na novo križarsko vojno. Kakor nekdanj Peter Amijenski, tako je sedaj mali in medli menih *Ivan Kapistran* potoval po zapadnih deželah in z gorečimi besedami pozival kristjane na boj zoper Turke. Mnogi so slušali njegov poziv; s temi je šel Kapistran v Belgrad, katerega so 1456. Turki obsedli l. 1456. Križarji, pod vodstvom navdušenega Kapistrana in hrabrega državnega upravitelja ogrskega, Ivana Hunjada, so junaško branili stiskano mesto. Ko so Turki prestrelili trdnjavsko obzidje, so naskočili mesto. Turška zastava s polmesecem je že plapolala na

razvalinah; kar so se zadrevili Kapistran in drugi križarji na Osmanlije ter jih potolkli. Srčnost kristjanov je sultana toli prestrašila, da se je umeknil. Belgrad je bil otet.

b) Friderik izgubi Češko in Ogrsko, a pridobi Burgundijo.

Skoro po tej zmagi sta umrla hrabra junaka Hunjadi in Kapistran. Istega leta (1456) so ubili tudi zadnjega celjskega grofa Ulrika II. Njegova vdova Katarina Brankovičeva je hotela braniti zelo bogato zapuščino in je v ta namen najela češkega vojskovodjo Vitovca (»der Behamb«, odtod »Pegam«), a kranjsko plemstvo (Lambergar) se je zmagovito bojevalo za cesarja. Tako se je ta polastil obširnih posestev celjskih po spodnjem Štajerskem, Koroškem in Kranjskem.

Ladislav Posmrtnik je hotel sam vladati Češki in Ogrski; zato se je napotil l. 1457. v Prago, kjer se je mislil zaročiti s francosko princezinjo. Ali tu je jedva osemnajstletni kralj umrl. Nato so izvolili Čehi za kralja dotedanjega državnega upravitelja, *Jurija Podjebradskega*, Ogrri pa Hunjadovega sina, *Matijo Korvina*. Tako sta zopet odpadli deželi, kateri je bil Albreht II. pridobil habsburški rodovini. Posrečilo pa se je cesarju Frideriku pridobiti bogate dežele ob zapadni meji nemške države.

Med Francijo in Nemčijo se je raztezala vojvodina Burgundska kateri je pripadala tudi Slobodna grofija burgundska (Franche Comté, Franškomté) z vsemi deželami vred, katere obsezata današnja Belgija in Holandija. Ta država se je torej raztezala od Severnega morja do Jure. Tem cvetočim deželam je vladal *Karol Smeli*, hraber in slavohlepen knez, ki je prigovarjal cesarju, naj mu podeli kraljevsko čast. Osvojil si je tudi Lotaringijo in je hotel ukloniti celo Švicarje. Dvakrat je udaril čez Jurine prelaze v Švico, toda obakrat je bil pobit, in ko je l. 1477. obsedal *Nancy* (Nansí), prestolno mesto 1477. lotarinško, ga je zadela smrt. Edino hčer *Marijo* je bil zaročil z *Maksimilijanom*, sinom cesarja Friderika. A tudi francoski kralj Ludovik XI. je hlepel po bogati dedovini ter je silil dedinjo Marijo, da bi se poročila z njegovim sinom. Toda Marija je, popolnoma zapuščena, ostala zvesta svojemu ženinu. Maksimilijan je prihitel v Bruselj (Brüssel) in se je tu še l. 1477. poročil z Marijo. Vojvodino Burgonjsko (Bourgogne) je moral prepustiti francoskemu kralju, ostale burgundske pokrajine, Slobodno grofijo in Nizozemsko pa je obdržal sam.

c) Friderik III. in Matija Korvin.

Dasi je bil Friderik III. miroljuben vladar, vendar niso imele za njegovega vladanja miru niti avstrijske, niti češke in ogrske dežele. Častihlepni in bojeviti kralj Matija Korvin je najprej pobijal češkega kralja Jurija Podjebradskega in napadal njegove dežele. Ko je Jurij umrl l. 1471., so izvolili Čehi poljskega princa *Vladislava Jageloviča* za kralja. Tudi tega je stiskal Matija Korvin; pozneje je šel na cesarja samega. Pridrl je v Dolenjo Avstrijo ter obsedel *Dunaj*. Dunaj je bilo že takrat imenitno mesto; premožni meščani so stanovali v prostornih in lepo okrašenih hišah. Vinogradi so pokrivali brda mestne okolice, in tolike vinice so se razprostirale pod zemljo, da so rekali: «Dunaj je prav tolik pod zemljo kakor nad zemljo». Ogrska vojska je obkolila mesto od vseh strani in je celo dunavski rokav prepela s silno trdnimi verigami. Hrabro so se meščani branili dve leti; ko pa ni bilo več upa, da bi jim prišel cesar na pomoč, so odprli vrata in se udali Matiji Korvinu. Dne 1. junija l. 1485. je prišel Korvin s sijajnim izprevodom v mesto, kjer se je stalno naselil. Razven Dolenje Avstrije so posedli Ogrri tudi nekaj Gorenje Avstrije, Štajerske in Koroške.

d) Cesarja Friderika III. poslednja leta.

Izgnan iz dednih dežel, se je cesar Friderik napotil v Nemčijo in pripravil izborne kneze, da so izvolili njegovega sina Maksimilijana za kralja. Vzlic nezgodi, katera je zadela Friderika, je trdno upal, da napoči Avstriji lepša bodočnost. Uverjen je bil, da skoro zasluje Avstrija in habsburška rodovina, in to nadejo je izražal s črkami AEIOU, katere je vpisaval v svoj dnevnik ali pa pribijal na svoje palače. To so začetne črke izreku: «Austria erit in orbe ultima».

Ta nadeja cesarja ni ukanila. Matija Korvin je umrl l. 1490. na Dunaju. Viteški kralj Maksimilijan si je osvojil Dolenjo Avstrijo in zmagovito pridrl na Ogrsko. Ogrri so nato izvolili češkega vladarja Vladislava tudi za svojega kralja, tako da sta imeli Češka in Ogrska skupnega vladarja. S tem kraljem je sklenil Maksimilijan l. 1491. v Požunu dedno pogodbo, v kateri si je zagotovil vse dedinske pravice svoje rodovine do Češke in Ogrske. Ob tem času je prepustil *Sigmund Tirolski* svoje dežele Maksimilijanu. Ob smrti cesarjevi 1493. (1493) niso bile združene samo vse avstrijske dežele, ampak habsburška oblast je bila tudi dokaj imenitnejša nego prej. Maksimilijan, ki je sedaj zasedel cesarski prestol, je tudi upal, da pridobi svoji rodovini Špansko.

XVIII. Angleška in Francoska.

1. Viljem Osvojitelj.

Sredi enajstega stoletja je vladal Normandiji vojvoda *Viljem*, hraber in srčen knez, ki se je drzno upiral vsem sovražnikom, ne da bi se bal nevarnosti. Ko je l. 1066. izmrla rodovina Alfreda Velikega, je sklenil Viljem osvojiti angleško kraljestvo. Z dobro izbrano in oboroženo vojsko je prebredel francoski kanal in stopil pri *Hastingsu* (Hestings) na kopno zemljo. Smeli vojvoda je prvi skočil na kopno, toda spoteknil se je in padel. Okolo stoječi vitezi so dejali, da to pomeni nesrečo, a vojvoda je vzkliknil: «Z rokami sem se polastil dežele, in nihče mi je ne more vzeti». Angleška vojska je prihitela in se razpostavila na nizkem brdu. Tu se je vnela silno krvava bitka. Normanom se je posrečilo izpodriniti Anglosase od trdnega stališča. Zdajci je ukazal Viljem svojim vojakom, naj na videz pobegnejo, in ko so Anglosasi, razvrščeni na več oddelkov, pohiteli nizdolu, da bi potisnili za njimi, so se Normani obrnili, udarili na zasledovavce in jih zagnali v beg. S to edino bitko si je Viljem osvojil Angleško, in zato so mu vzdeli priimek «Osvojitelj». V Londonu so ga ovenčali s kraljevo krono. Sicer so se mu Anglosasi še večkrat uprli, toda kralj jih je uklonil in je posestva angleškega plemstva razdelil med svoje zveste viteze. Za njegovih naslednikov sta se spojila oba naroda, in iz anglosaščine, jezika podložnikov, in francoščine, jezika zmagovavcev, se je razvila *angleščina*.

2. Bitka pri Crecyju.

Med poznejšimi angleškimi kralji slovita najbolj hrabri *Rihard Levosrčni* in *Edvard III.* Prvi je bil pesnik in prijatelj pevcev ter se je udeležil tretje križarske vojne. Drugi si je hotel osvojiti Francosko.

Leta 1328. je izmrla na Francoskem rodovina *Kapetovičev*, in Filip VI. iz sorodne rodovine *Valois* (Valoā) je zasedel kraljevski prestol. Zoper njega se je vzdignil Edvard III., češ, da ima kot najbližji sorodnik izmrle rodovine večjo pravico do francoske krone nego Filip VI. Zato se je vnela (1339) med Anglijo in Francijo vojna, ki je trajala nad sto let. Pri *Crecyju* (Kresí) je angleška vojska trčila ob francosko pod vodstvom Filipa VI. (1346). Med francoske vojake ^{1346.} sta se uvrstila tudi češki kralj *Ivan* in njegov sin *Karol*, ki so ga bili ravnokar izvolili za nemškega kralja. Francozi so bili popolnoma

pobiti. Slepi češki kralj je zaklical svojim vitezom: «Vzemite me s seboj v bitko, da tudi jaz zamahnem po sovražniku». Nato so vitezi zvezali svoje konje s konjem kraljevim, dvignili kraljevsko zastavo in ga odvedli v bojni metež. Bíl se je junaško. Ko se je zmaga nagibala Angležem, so ga spremljevalci opozorili, naj se otme. Toda zavrnil jih je: «Tega nikar, kralj češki ne beži z bojišča». Bojeval se je, dokler ni smrtno ranjen padel raz konja.

3. Devica Orleanska.

Sreča ni bila Angležem vselej mila, toda od l. 1415. so toli napredovali, da je mlademu francoskemu kralju, *Karolu VII.*, ki še ni bil okronan, pretila velika nevarnost. Ne samo njegov podložnik, *vojvoda burgundski*, ampak tudi njegova mati, kraljica *Elizabeta*, sta se pridružila Angležem, ki so si osvojili vso severno Francijo in od jeseni l. 1428. obsedali utrjeno mesto *Orleans* (Orleán). Posadka in meščani so se hrabro branili, naposled pa so vendar onemogli. Kralj Karol je bival takrat v *Chinonu* (Šinón), ne da bi bil mogel pomagati zvestemu mestu. Iz te stiske je rešila državo in kralja *devica Orleanska*.

Ivana Dark (Jeanne d'Arc) se je porodila kot kmetiška hči v vasi *Dom Remiju* (Dom Remí) ob gorenji Mozi. Globoka žalost je navdajala srce krepostni deklici, kadar so ji pravili, v kakšni stiski in nadlogi sta kralj in domovina. Kadar je pasla v samotni dolini očetovo čredo, je menila, da čuje glas vélikega Mihaela, ki jo pozivlje na boj, da otme kralja in ga spremi na kronanje v Rheims (Rém). Ko je nekoč prihrula burgundska vojna četa v njeno vas in jo požgala, je sklenila pobožna devica, slušati poziv. Napotila se je k poveljniku v mestece *Vaucoleur* (Vokulér), in ta jo je uslišal ter vzel s seboj h kralju v Chinon. Kralj ji iz prva ni zaupal. Ko jo je vzprejel, je stal preprosto oblečen sredi mnogobrojnega spremstva v dvorani. Dasi ga ni bila nikdar videla, ga je vendar spoznala in je srčno stopila predenj, rekoč: «Bog me je poslal, da te spremim na kronanje v Rheims». Od tega časa ni nihče več dvojil, da jo je poslal Bog sam. Oklopljena in opasana z mečem, katerega so po njeni napovedi našli v neki cerkvi, in vihteča belo zastavo, na kateri je bila podoba svete device Marije, je jezdila na čelu neznatni četici Francozov ter jo skozi angleško vojno srečno privedla v Orleans. Iz tega mesta je zmagovito napadala Angleže, katere je izpreletavala groza, dočim je navdajal Francoze pogum; zakaj bili so

trdno uverjeni, da jih ne premaga nihče, dokler jih vodi junaška devica. Naposled so Angleži odrinili, in po nekaterih srečnih bojih je privedla «Devica Orleanska» Karola VII. v Rheims, kjer so ga slovesno okronali.

Sedaj bi se bila Ivana rada vrnila domov, toda kralj jo je pregovoril, da se je bojevala še dalje. Z majhno četo je udarila na mesto Compiègne (Kompjén), katero so oblegali Burgundci in Angleži, ter je naravnost skozi sovražnike pridrla vanje. Ko je naslednjega dne planila iz mesta na sovražnike, so jo Burgundci ujeli in jo izročili Angležem, ki so jo odgnali v Rouen (Ruán). Kolikor so se veselili Angleži, toliko so Francozi žalovali po nesrečni devici. Mirno in dostojno se je zagovarjala pred sodniki in vedno trdila, da je ravnala po višjem razodetju. Sodniki so jo spoznali za krivo ter jo kot čarovnico obsodili na smrt. Ta grozovita sodba se je zvršila dne 30. maja l. 1431. na velikem trgu v Rouenu, kjer so ^{1431.} jo živo sežgali na grmadi; njen pepel pa so stresli v Seino (Sena), da bi je ne bilo ne sledu ne glasu.

4. Angleška in Francoska ob koncu srednjega veka.

Vojaški duh junaške device, ki je bil navdihnil Francoze, ni ugasnil po smrti Ivanini, in tudi bojna sreča se ni več vrnila k Angležem. Ko se je burgundski vojvoda Filip pridružil Karolu VII., so Angleži pod kraljem Henrikom VI. iz rodovine Lancaster (Lenkétr) zavojevali vsa posestva na Francoskem razven Calaisa (Kalé). Tega kralja je zadela nesreča v dedni deželi. Zoper njega se je vzdignila rodovina York (Jork), da bi mu izvila kraljevsko krono. Zato se je vnela vojna, ki se zove *vojna med rdečo in belo rožo*, zakaj Lancastrovci so imeli v grbu rdečo, Yorkovci pa belo rožo. Trajala je od l. 1455—1485. V teh bojih je bil ubit ves lancasterski rod razven princa Henrika Tudora (Tjuder). Ta je pobegnil na Francosko; odtod se je povrnil na Angleško, kjer je krutega kralja *Riharda III.* iz rodovine York l. 1485. potolkel v krvavi bitki. Nato ^{1485.} je Henrik Tudor kot *Henrik VII.* zasedel angleški prestol, in njegovi potomci so vladali Angleški do l. 1603.

Po smrti kralja Karola VII. (1461) je zavladal Francoski njegov sin *Ludovik XI.* Ta je po smrti Karola Smelega Mariji Burgundski in njenemu možu Maksimilijanu izvil vojvodino Burgundsko. Ludovik XI. in njegov sin naslednik, *Karol VIII.* (1483—1498), sta toli okrepila Francosko, da je bila ob koncu srednjega veka poleg Španske najmogočnejša država evropska.

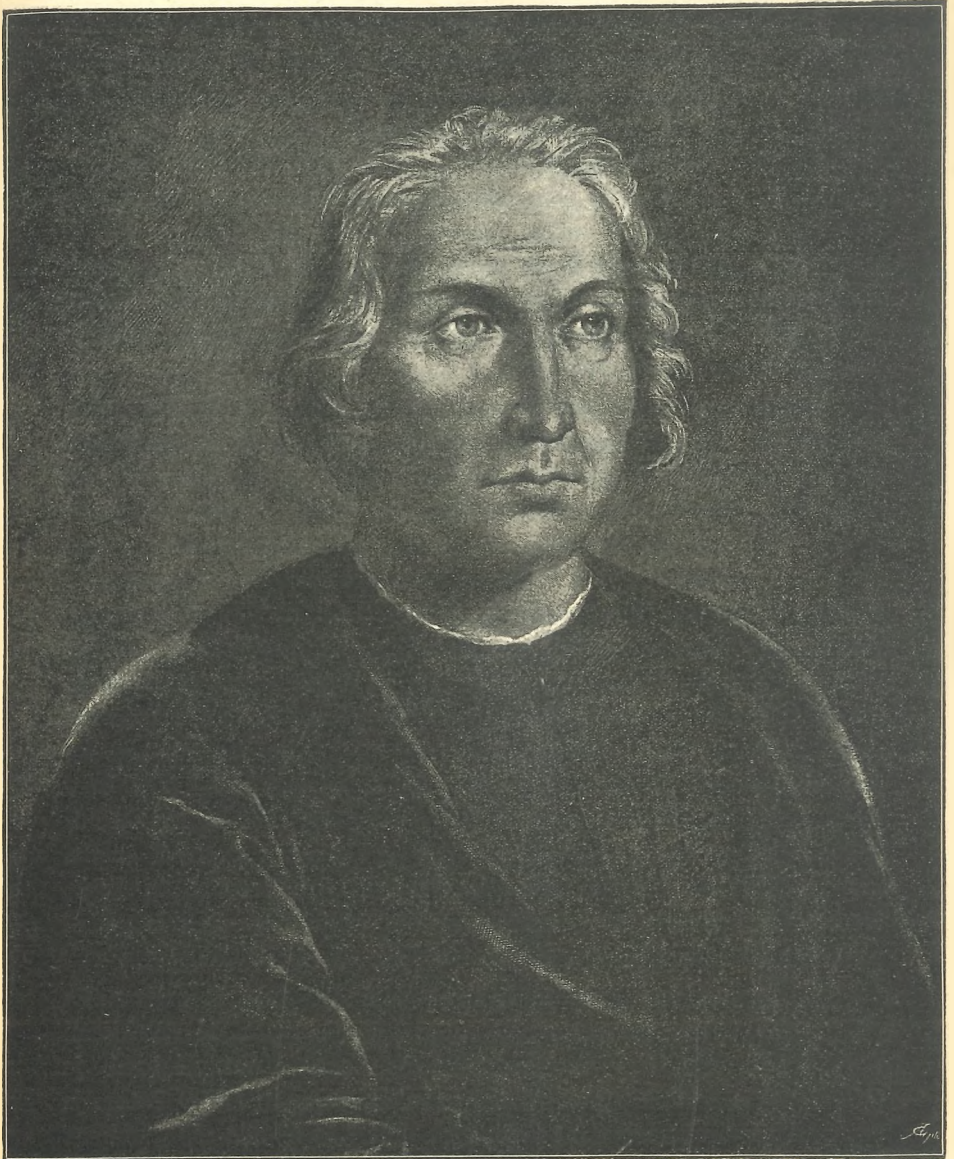
XIX. Henrik Brodar. Krištof Kolumb. Vasco de Gama.

Ko so si Osmanliji osvojili dežele bizantinskega cesarstva, so Benečanom in Genovčanom utesnili trgovino v prednji Aziji. Ker pa Evropeci niso mogli utrpeli pridelkov vzhodnih dežel, sosebno ne pridelkov indijskih, so od leta do leta živeje čutili potrebo, da bi neposredno tržili z Indijo. Odkar so evropski narodi po Arabih spoznali kompas, katerega so bili baje izumili Kitajci, so brodili tudi po širokem morju. Toda minilo je mnogo let, preden so se drznili jadрати po oddaljenem morju. Prvi so se upali na daljnje vožnje *Portugalci*, ki so odkrili nekatere dežele; zato se je povzdignila mala portugalska dežela v prvo trgovinsko državo evropsko.

Med vsemi Portugalci si je pridobil največjo zaslugo za odkritje tujih dežel infant *Henrik Brodar*, najmlajši sin kralja Ivana I. Ta princ se je marljivo bavil z matematiškimi, zvezdoslovnimi in zemljepisnimi nauki; zgolj iz ljubezni do domovine je hotel okrepiti in osrečiti Portugalsko s tem, da bi se razširila trgovina po novoodkritih deželah. Bil je trdno uverjen, da je moči okolo Afrike priti v čudovito Indijo, kjer je toliko raznovrstnih pridelkov. Ali mornarji so bili boječi, kar je umevno, zakaj takrat so mnogi kvasili, da pod ravnikom solnčni žarki vse popalijo, da zverine napadajo mimo ploveče mornarje in da jih pokončajo žareči valovi. Naposled so se vendar oglasili spretni in pogumni mornarji, ki so rekli, da hočejo po njegovi volji odpluti na široko, neznano morje. Ti so dospeli l. 1419. do otoka *Madeire* (Madeira). Zažgali so gozd, ki je pokrival otok; gorel je baje sedem let. Prvi naselniki so zasadili vinsko trto in sladorno trstiko ki sta izvrstno uspevali v zemlji, pognojeni s pepelom.

Ta prvi uspeh je toli navdušil infanta, da je leto za letom pošiljal mornarje v južne kraje. Odkrili so *Kanarske otoke* in malo potem odljudno *Azorsko otočje* in naposled so dospeli do *Zelenega rta* in obale *Guinejske* (Guinea), kjer so nabrali mnogo zlata, slonove kosti in drugih dragocenosti.

1460. Tudi po smrti infantovi (1460) Portugalci niso prenehali jadрати po širokem morju. Za kralja *Ivana II.* je prispel *Jernej Diaz* (Diás) l. 1487. do južnega rta afriškega, kjer je razsajala silna burja. Nazval ga je zato «Burni rt», a kralja Ivana je novica o uspešni vožnji toli razveselila, da je vzkliknil: «Ne, imenuj se rt *„Dobre nade“*, zakaj sedaj smo odkrili pravo pot v Indijo!»

Pod. 25. Krištof Kolumb.

1. Kolumb odkrije Ameriko.

Za Ivana II. je živel na Portugalskem mož po imeni *Krištof Kolumb* (Christobal Colon, Pod. 25.). Porodil se je bil v Genovi okolo l. 1446. kot sin bogatega suknarja. Že v mladih letih je imel posebno veselje do matematiškega nauka in mornarstva. Dovršivši v Paviji matematiške nauke, je šel k mornarjem in potoval na portugalski ladji v nekatere pomorske dežele. Pokazal je v vseh nevarnostih, da je zveden in srčen mornar. Njegovi nauki so ga uverili, da je moči tudi po zapadnem morju priti v Indijo; zato je naprosil kralja Ivana, naj mu izroči nekoliko ladij, da bi izvedel svoj naklep. Toda kralj mu ni zaupal in je odklonil njegovo ponudbo. Nato je Kolumb odpoval na Špansko.

1479. Ko so se kristjani na pirenejskem polotoku bojevali z mohamedanskimi Mavri, so osnovali več držav; največji in najjemenitnejši sta bili *Aragonija* in *Kastilija*. Leta 1479. se je *Ferdinand*, kralj aragonski, poročil z *Izabelo*, kraljico kastiljsko, in vzpričo tega zakona sta se deželi združili v eno državo, po imenu *Špansko*. Samo na jugu polotokovem je bila še majhna maverska država s stolnim mestom *Granado*. Ferdinand in Izabela sta sklenila popolnoma uničiti maversko gospostvo na Španskem. Najprej sta si osvojila bogato in dobro utrjeno mesto *Malago*, in l. 1492. jima je *Boabdil*, poslednji kralj maverski, izročil svojo prestolnico in se z nekaterimi sovorniki umeknil v Afriko. Tako je prenehalo mohamedansko gospostvo na Španskem, ki je bilo trajalo skoro 800 let. Dokler se je kraljica Izabela bojevala z nejeverniki, ni mogla uslišati Kolumba; ko se je pa poslavila s sijajnim vhomom v mesto Granado, mu je obljubila izdatno podporo. Naročila je oborožiti tri ladje, imenovala Kolumba za admirala in mu obljubila, da mu podeli podkraljevsko dostojanstvo v vseh deželah, ki bi jih odkril.

1492. Ko so meseca avgusta l. 1492. ladje odplule iz pristanišča paloškega (Palos), je stalo na bregu mnogo ljudi, ki so klicali Kolumbu in njegovim smelim mornarjem srečen pot. Kolumb je pristal na kanarskih otokih, da bi nekoliko popravil ladje. Potem je odjadral na široko morsko puščo, kjer dotlej še ni bila plula nobena ladja. Od dne do dne so bili dalje od evropske obale; mnogo dni so videli samo nebo in vodo, in krepek veter jih je gnal proti zapadu, ne da bi bili vedeli, kam. Strah in skrb sta izpreletavala mornarje, toda admiral jim je zopet navdihnil pogum in zaupnost. Naposled

so se prikazala nekatera znamenja, da se bližajo kopni zemlji. Zelene rastline so plavale po morju, in iz vode so potegnili cev, majhno desko in umetno izrezljano palico. Dne 12. oktobra zjutraj ob dveh je ugledal mornar suho zemljo, in ko je napočil dan, se je razprostiral pred njimi prijazen zelen otok. Preveseli mornarji so pristali, in Kolumb je stopil v praznji obleki in s kastilijsko zastavo v roki prvi na suho. Na bregu so stali goli otočani bakrene polti; mislili so, da so Španci višja bitja. Nazivali so svoj otok «Guanahani», ali Kolumb ga je imenoval «*San Salvador*». Dandanes se zove otok Watling (Vatlink). Odtod je krenil Kolumb proti jugozapadu in odkril otoka *Kubo* in *Haiti*; poslednji otok je imenoval Hispanijolo, t. j. Malo Španijo. Bujne rastline so pokrivalo vse te otoke, toda zlata in biserov niso našli toliko, kolikor so si želeli. Na otoku Haiti je zgradil Kolumb trdnjavo in pustil v nji četo svojih mornarjev za posadko. Nato se je napotil domov. Na poti je nastal silen vihar, ki mu je pretel s pogubo. Kolumb je poročilo o svojem odkritju napisal na pergamen, ga dejal v prazen sodček, tega zamašil in vrغل v razburjeno morje, češ, da ga morda valovi zaneso k španski obali. Toda vihar se je polegel, in ko je Kolumb dne 15. marca l. 1493. srečno prijadral v pristanišče paloško, so zagrmeli topovi in zapeli zvonovi, in mnogobrojna možica je pozdravljala slavnega moža. Vzemši nekaj pridelkov z odkritih otokov, je šel z nekaterimi Indijani h kralju in kraljici v Barcelono, kjer so mu priredili sijajen vhod.

Že l. 1493. se je napotil drzni Kolumb drugič v zapadne dežele ter odkril otoka *Portorico* (Portoriko) in *Jamaico* (Jamajka). Naselbina na otoku je bila v tem prepala, otočani so razrušili trdnjavo in pobili špansko posadko, ker je bila kruto ravnala ž njimi. Četrto leto se je Kolumb vrnil na Špansko.

2. Portugalci v Indiji. Poslednja potovanja Kolumbova.

Portugalci so Špancem zavidali toli sijajne uspehe in so iz nova iskali poti v čudno in slavljeno deželo Indijo. Kralj Emanuel je l. 1497. oborožil štiri ladje in izročil poveljstvo pogumnemu *Vascu da Gama* (Vasko da Gama). Ta je srečno oplul rt Dobre nade in po desetmesečnem potovanju dospel do Malabarske obale, kjer je v *Calicutu* (Kalikut) stopil na kopno zemljo. Portugalci, ki so bili doslej v odkritih deželah nahajali samo sirove divjake, se niso mogli načuditi, kako bogata in cvetoča je Indija. Premožni deželani so kmetovali, obrtovali in tržili, stanovali pa so v velikih mestih.

Tisto leto, ko so dospeli Portugalci v Indijo, se je Kolumb tretjič napotil v novi svet in je odkril *Trinidad* in celino ob ustju *orinoškem* (Orinoko). Tedaj so ga zavidni sovražniki očrnili pri dvoru, da kruto ravna z naselniki. Kralj Ferdinand je odposlal Frančiška *Bobadillo* (Bobadilja) ter mu naročil, naj preišče razmere v novoodkritih deželah. Bobadilla je dal Kolumba in njegova brata Diega in Jerneja ukleniti ter odpeljati na Španško. Ko se je ladja približala španski obali, je ukazal poveljnik razkleniti verige, toda Kolumb tega ni dovolil, zakaj hotel je kakor zločinec stopiti na špansko zemljo. Žalostna usoda slavnega moža je razljutila vse poštene in blagomisleče Špance, kralj in kraljica pa sta se kaj skoro prepričala, da se mu je bila zgodila krivica. Zato sta ga takoj oslobodila, Bobadillo pa sta pozvala domov.

1502. Leta 1502. je odplul Kolumb četrtič in odkril vzhodno obalo *Srednje Amerike*. Tudi to potovanje je bilo silno nevarno; bolan in

1506. ves potr se je vrnil na Španško, kjer je l. 1506. umrl v *Valladolidu* (Valjadolid). Slavní mož ni vedel, da je odkril nov svet, temveč je umrl, meneč, da je došel do vzhodne obale azijske. Ne le, da ni vžival sadu svojega truda, še nazvali niso novega sveta po njegovem imenu. Florentinec *Amerigo Vespucci* (Vespuči), spreten zemljepisec, se je pridružil Alfonzu de Ojeda in drugim, ki so odpotovali l. 1499., da odkrijejo še druge dežele. Njih malo brodovje je dospelo do obale Južne Amerike, in Vespucci jo je opisal tako živo, da so odslej nazivali novi svet deželo Amerikovo ali *Ameriko*.

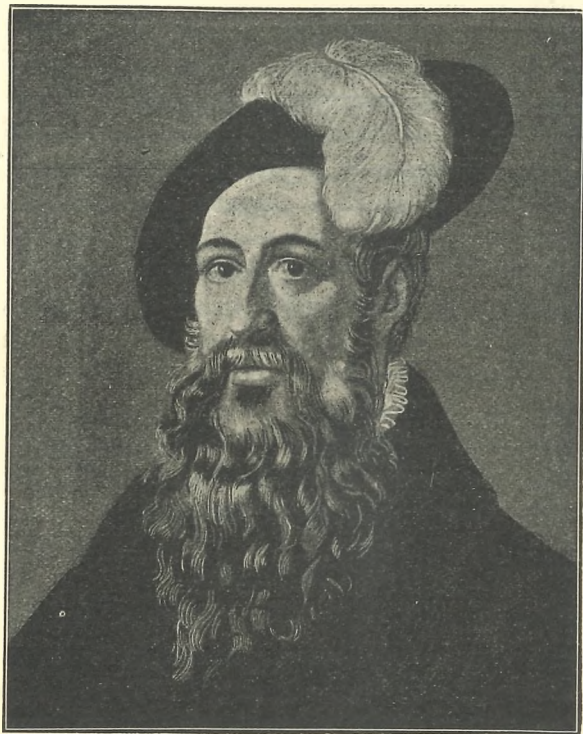
Ko so Španci odkrili novi svet, so jako pomnožili svojo oblast. Kralj Ferdinand je delal nato, da bi bila po vsi državi ena vera. Zato je zahteval, da bi se pokristijanili ostali Mavri in Židje. Mnogi so se udali, drugi pa so se preselili v Afriko. Za Ferdinandu in Izabele je bila Španska najmočnejša država evropska.

XX. Izumki srednjega veka. Humanizem.

1. Strelni prah.

Imenitne nasledke je imelo to, da so rabili strelni prah in strelila. Strelni prah so poznali Kitajci že v prejšnjih stoletjih; iz česa in kako se izdeluje, to skrivnost pa so Arabi razodeli evropskim narodom. Pravljica pravi, da je frančiškan *Bertold Schwarz* v Freiburgu na Badenskem izumil strelni prah. Živel je okolo l. 1350. in

se je kaj rad bavil z alkemijo. Nekoč je stolkel žvepla, solitra in oglja v možnarju ter je zmes pokril s kamenom. Slučajno je padla iskra vanjo in pognala kamen v zrak. To svojstvo strelnega prahu si je izkoristilo vojaštvo. Streljali so iz *možnarjev*, potem iz debelih topov, takozvanih *kartaven* (Kartaune) okrogle kamene; pozneje so vlivali tanjše topove in iz njih streljali železne krogle na sovražnike.

Pod. 26. Ivan Gutenberg.

Prve strelne cevke so bile tolike in tako okorne, da so jih strelci polagali na rogovile, zasajene v zemljo. Strelni prah v cevi so iz prva prižigali s tlečim stenjem, pozneje so vdelovali v puške kresala, ki so vžigala strelni prah. Ker so zvali kresilnik «flint», so dobile puške ime «*flinte*».

Sili teh novih strelil se ni ubranilo nobeno obzidje, noben oklop; zato je izgubilo viteštvo svojo imenitnost in pehota je zopet zadobila veljavo. Knezi so navadno najemali za dobro plačilo kmetiške sinove in hlapce, da so jim služili kot pešci. Sosebno često in radi so jemali v vojaško službo Švicarje.

2. Tiskarstvo.

Še imenitnejše nasledke je imelo *tiskarstvo*, ki se je razvilo iz *lesotiska*. Že v 14. stoletju so izrezavali iz lesenih plošč vzbokle slike svetnikov in kvarte ter jih barvali in natiskavali. Pozneje so izrezavali pod podobami imena in molitve in s takimi lesenimi ploščami so natiskavali cele strani. Za celotno knjigo je bilo treba toliko lesenih plošč, kolikor je imela knjiga strani. — Naposled je meščan v Mainzu, *Ivan Gutenberg* (Pod. 26) iz roda Gensfleisch izumil premične črke, katere je izrezal vsako posebe, in iz njih je sestavljal besede. Njemu sta se pridružila *Ivan Fust* in *Peter Schöffer*. Z združenimi močmi so okolo l. 1455. natisnili prvo veliko knjigo, latinsko biblijo. Tiskarstvo se je hitro razširilo po Italiji, Francoski in Angleški. Prej so bili pisali na pergamen, katerega so izdelavali iz živalskih kož, in sicer najprej v maloazijskem mestu Pergamu. Ker je bil pergamen zelo drag in je prepisovanje stalo mnogo truda, so si omišljevali knjige samo imoviti ljudje. V srednjem veku je bil le malokdo več čitanju in čitanju. Večje knjižnice so imeli samostani, kjer so menihi prepisavali knjige. Nekoliko so se pocenile knjige, odkar so izdelovali popir iz cunj. Ta cenejši popir se je uporabljal tudi za tiskane knjige, ki so se prodajale po nižji ceni nego pergamentni rokopisi. V prvih letih so se tiskale samo nabožne knjige ter dela rimskih pesnikov in pisateljev.

3. Humanizem.

Ob koncu srednjega veka so se italijanski pesniki in učenjaki marljivo bavili s *starorimskimi* pisatelji. Ko so Osmanliji podjarmili Grško, so mnogi omikani Grki pobegnili v Italijo, kjer so učili grščino in v nemali mladino za nauke starogrških pisateljev. Navdušenost za vzorna dela klasiških narodov je rasla od leta do leta in se je širila po Francoski, Nizozemski in Nemški. Učenjaki, ki so s staroklasiškimi uki gojili prosveto, so se nazivali *humanisti*. Tudi stavbinstvo se je ob tem času razcvitalo po vplivu ostalih starorimskih staveb.

Ta doba, v kateri se je po starodavnih znanstvenih proizvodih in umenitnah preosnovala znanost in umetnost, se imenuje *preporodna doba* ali *renesansa* (renaissance).

Popravki.

Na strani	31,	v vrsti	33,	beri:	spoprijateljil	namesto	soprijateljil		
»	»	32,	»	»	12,	»	1038	»	1039
»	»	39,	»	»	16,	»	meniški	»	nemški
»	»	45,	»	»	30,	»	1139	»	1039
»	»	52,	»	»	17,	»	1148	»	1140
»	»	55,	»	»	11,	»	meniških	»	nemških
»	»	65,	»	»	8,	»	Avignonu	»	Avignonu
»	»	84,	»	»	18,	»	Paleologov	»	Paleogov.

2095